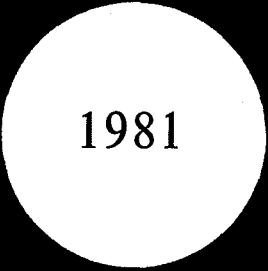

Sprog i Norden

1981

Sprog i Norden 1981

*Årsskrift for de nordiske sprognævn
og Nordisk Sprogsekretariat*

Redaktion:

Else Bojsen (Danmark), Mikael Reuter (Finland), Ståle Løland
(Norge), Ulla Clausén (Sverige)

UDGIVET AF
DANSK SPROGNÆVN

GYLDENDAL

Denne bog er også udgivet i Norge og Sverige,
i begge lande under titlen *Språk i Norden 1981*
© Dansk Sprognævn

Berlings, Lund 1981
ISBN 87-00-49862-9

Innhold

Språklagstiftningen i Finland, av <i>Henrik Grönqvist</i> . . .	5
Den finländska språklagstiftningen i praktiken, av <i>Mikael Reuter</i>	10
Språksituationen på Åland, av <i>Folke Woivalin</i>	16
Om tysk og dansk sprog i Sønderjylland, af <i>Allan Karker</i>	20
Nogle ord om lovgivning og færøsk sprog, af <i>Jóhan Hendrik W. Poulsen</i>	29
Sproglovgivning og sprogudvikling i Grønland, af <i>Carl Chr. Olsen</i>	34
Høvet mellom bokmål og nynorsk i dag, av <i>Kjell Venås</i> .	42
Språklagstiftning i Sverige, av <i>Per A. Pettersson</i>	51
Språkanvändningen i Sverige ur sverigefinnarnas synpunkt, av <i>Paula Moisander</i>	61
Nordisk språkkonvention, av <i>Lars Dufholm</i>	64
Främmande element i finska nyord, av <i>Risto Haarala</i> .	70
Språksamarbeid i Norden 1980, av <i>Ståle Løland</i>	80
Nordspråk 1980, av <i>Svenn Fosseng</i>	89
Nyere litteratur av interesse for språkrøktsarbeidet . . .	92
Publikasjoner fra språknemndene	92
Danmark, av <i>Else Bojsen</i>	95
Finland, av <i>Mikael Reuter</i>	101
Norge, av <i>Arnold Dalen, Jan Ragnar Hagland, Alfred Jakobsen og Jarle Rønhovd</i>	104
Sverige, av <i>Ulla Clausén, Ove Lind, Birgitta Lindgren och Per A. Pettersson</i>	114
Noen nyere ordbøker og ordlister	123
Danmark	123
Finland	125
Norge	129
Sverige	130
Om forfatterne	132

Språklagstiftningen i Finland

Av *Henrik Grönqvist*

Det grundläggande språkrättsliga stadgandet ingår i regeringsformens 14 §. Där heter det först att "finska och svenska äro republikens nationalspråk". Vidare stadgas det i samma paragraf, att "finska medborgares rätt att hos domstol eller förvaltande myndighet i sin sak använda sitt finska eller svenska modersmål samt att utfå expedition på detta språk skall tryggas genom lag, med beaktande av att landets finskspråkiga och svenskspråkiga befolknings rätt enligt enahanda grunder tillgodoses". Och slutligen föreskrivs, att "den finskspråkiga och den svenskspråkiga befolkningens kulturella och ekonomiska behov skola av staten enligt enahanda grunder tillgodoses".

Regeringsformen säger alltså, att finska och svenska är republikens nationalspråk — men lagen definierar inte begreppet nationalspråk. Det här begreppet får i stället sitt innehåll genom ett flertal andra stadganden om finskans och svenskans ställning i olika officiella sammanhang. Det viktigaste stadgandet av det här slaget ingår i regeringsformens 22 §, där det heter, att "lagar och förordningar, såsom ock regeringens propositioner till riksdagen samt riksdagens svar, framställningar och övriga skrivelser till regeringen avfattas på finska och svenska språken". Stadgandet kompletteras av en föreskrift i en annan av våra grundlagar, nämligen riksdagsordningen, där det i 88 § bl.a. sägs att "vid riksdagens förhandlingar användes finska eller svenska språket" och att "utskottens betänkanden och utlåtanden . . . skola avgivas på bägge dessa språk".

Av de citerade grundlagsstadgandena framgår att Finland är fullkomligt tvåspråkigt när det gäller de allra viktigaste officiella handlingarna på högsta nivå: alla regeringsproposi-

tioner, alla betänkanden av riksdagens utskott och alla lagar och förordningar föreligger alltid in extenso på såväl finska som svenska. När det gäller kommittébetänkanden o.dyl., som ju oftast utgör det första steget i ett lagstiftningsärende, går kravet på tvåspråkighet emellertid inte lika långt. Om sådana betänkanden stadgas i språklagens 21 §, att de uppgörs "på finska språket samt, såvitt särskilt vägande skäl till annat icke föreligga, helt, delvis eller i sammandrag även på svenska språket enligt vad vederbörande ministerium med beaktande av ärendets vikt för den svenskspråkiga befolkningen och övriga faktorer bestämmer".

I praktiken går det alltså till så, att alla kommittébetänkanden o.dyl. skrivs på finska. En del av dem, men långt ifrån alla, översätts redan då — helt eller delvis — till svenska. Men senast i det skedet, då ett kommittébetänkande efter remissbehandling och annan beredning blir regeringsproposition, måste både motivering och lagtext få en så trogen svensk översättning som möjligt. Den översättningen utförs i regel av statsrådets (= regeringens) translatorsbyrå och granskas av laggranskningsbyrån vid justitieministeriet. När sedan ärendet har kommit till riksdagen, är det åter den finskspråkiga texten som "ligger till grund för behandlingen i riksdagen" (59 § i riksdagens arbetsordning), men riksdagsmännen får vid ärendets behandling i utskott och plena uttala sig på finska eller svenska (i utskotten förs inte diskussionsprotokoll, men uttalanden vid plenum antecknas i protokollet på det språk talaren använt). Fastän det alltså är den finska texten, som ligger till grund för riksdagsbehandlingen, skall utskottsbetänkandena i alla fall — som jag redan nämnt — avfattas på båda språken. Den svenska texten utarbetas i detta fall av riksdagens svenska kansli. När sedan riksdagsbehandlingen slutförts, skall riksdagens svar, som innehåller den slutliga lagtexten, granskas av riksdagens justeringsmän, av vilka minst en alltid har svenska som modersmål. I sista hand är det alltså dessa justeringsmän, fem till antalet (men i praktiken den enda svenskspråkiga av dem), som beslutar om den svenskspråkiga lagtextens slutliga ordalydelse — och det gör de "med riksdagens rätt", som det heter i riksdagens arbetsordning.

Detta om tillkomsten av lagar. När det gäller förordningar och andra författningar s.a.s. av lägre rang, är principerna desamma, men då någon riksdagsbehandling inte förekommer i dessa fall, blir det i praktiken laggranskningsbyrån vid justitieministeriet, som fattar det slutliga beslutet om den svenska textens utformning.

Utöver de nu refererade stadgandena om språket i lagar och författningar, har vi i Finland en mängd detaljerade bestämmelser om landets språkliga indelning, om medborgarnas rätt att använda sitt modersmål vid kommunikationen med myndigheterna och om myndigheternas s.k. inre ämbetspråk. De viktigaste stadgandena i de här ämnena ingår i språklagen av den 1 juni 1922.

När det gäller den språkliga indelningen är det kommunen som är den enhet man opererar med. På basen av den officiella statistiken bestämmer nämligen regeringen vart tionde år, vilken språklig karaktär var och en kommun har. Kommunerna kan vara antingen enspråkigt finska eller enspråkigt svenska eller också tvåspråkiga med antingen finska eller svenska som majoritetens språk. En kommun är enspråkig, om den språkliga minoriteten i kommunen är lägre än 8 %, men tvåspråkig, om minoriteten uppgår till detta procenttal eller om den omfattar minst 3.000 personer. En kommun, som tidigare varit tvåspråkig, får inte förklaras enspråkig förrän den språkliga minoriteten sjunkit till 6 % eller därunder. — Om ett ämbetsdistrikt omfattar flera kommuner — t.ex. ett län — och kommunerna inom distriktet har olika språklig karaktär, anses ämbetsdistriktet vara enspråkigt beträffande de enspråkiga och tvåspråkigt beträffande de tvåspråkiga kommunerna inom distriktet.

När man vänder sig till en kommunal myndighet, måste man beakta kommunens språkliga karaktär; t.ex. en skriftlig ansökan till en kommunal myndighet i en enspråkig kommun skall avfattas på kommunens språk — är kommunen tvåspråkig, får man givetvis använda vilketdera språket som helst. Vid kontakten med statliga myndigheter går en finsk medborgares rätt däremot längre: han är alltid berättigad att använda sitt finska eller svenska modersmål i sådana fall, oberoende av

ämbetsdistriktets språkliga karaktär. Inhemska juridiska personer har i motsvarande fall alltid rätt att använda sitt protokollsspråk och läroanstalter sitt undervisningsspråk, förutsatt att det är antingen finska eller svenska. Myndigheten å sin sida utfärdar expedition i ärendet på ämbetsdistriktets språk, om distriktet är enspråkigt, men på det språk sakägaren använt, om distriktet är tvåspråkigt. Om det finns flera sakägare i ärendet och de har använt olika språk och inte har enats om expeditionsspråket, utfärdas expeditionen på majoritetsspråket inom distriktet, om inte "myndigheten med beaktande av sakägarnas rätt och fördel annorlunda förordnar".

Språklagen innehåller också bestämmelser om myndigheternas inre ämbetsspråk. Med inre ämbetsspråk avses det språk, som används i sådana protokoll och andra handlingar, som inte skall ges ut till enskild sakägare. I enspråkigt distrikt är det givetvis distriktets språk, som är inre ämbetsspråk. I tvåspråkigt distrikt är det åter "flertalets inom ämbetsdistriktet språk", som i regel är inre ämbetsspråk, men om expedition skall utfärdas på minoritetens språk, skall expeditionsspråket användas som inre ämbetsspråk i det ärendet, "om det icke föreligger särskilda skäl att använda majoritetens språk".

I vissa fall har man rätt att kräva "laggill översättning" av myndighets expedition och vissa andra handlingar. Sådan översättning sker då på statens eller vederbörande kommuns bekostnad. I språklagen stadgas: "I laggill översättning enligt denna lag utfärdad expedition gälle såsom original". Detta ställer givetvis höga krav på översättningens kvalitet och exakthet.

I anslutning till språklagstiftningen finns också rätt detaljerade bestämmelser om den språkkunskap, som skall krävas av statens tjänstemän. Kraven varierar allt efter tjänstens art (t.ex. av domare krävs större språkkunskap än av övriga tjänstemän), men dessutom beaktas, hur "hög" tjänst det är fråga om — och givetvis ämbetsdistriktets språkliga karaktär. För kommunala tjänstemän finns inga lagstadgade språkkunskapskrav, utan de frågorna avgör var och en kommun för sig.

Allra sist några ord om ortnamn, i officiell text. Huvudregeln är, att man i officiell text skall använda det finska

namnet för enspråkigt finska orter och det svenska namnet för enspråkigt svenska orter. För tvåspråkiga orter skall man åter använda det finska namnet i finsk och det svenska namnet i svensk text, givetvis under förutsättning att orten har särskilt namn på vardera språket. De här reglerna kompletteras av en undantagsregel, som närmast motiveras av historiska skäl. Det finns nämligen en rätt lång, officiell förteckning över enspråkiga orter, för vilka man alltid i finsk text skall använda det finska och i svensk text det svenska namnet, fastän huvudregeln ju här skulle förutsätta enspråkigt namn enligt kommunens språkliga karaktär.

Den finländska språklagstiftningen i praktiken

Av Mikael Reuter

Språklagstiftningen i Finland så som den beskrivs i Henrik Grönqvists artikel hör förmodligen till de mest genomtänkta och för minoriteten mest generösa språkstadgandena i världen. Så har den också bl.a. stått modell för språklagarna i Canada.

Den som dagligen upplever språkförhållandena i Finland kan emellertid konstatera att den praktiska tillämpningen av lagen inte alltid motsvarar lagens anda. Det är framför allt två omständigheter som gör att den språkliga servicen till minoriteten inte alltid är vad den borde vara. För det första finns det inga egentliga möjligheter till sanktioner, inga stadganden om straff för den som inte efterlever språklagen. Vetterligen har ingen ännu blivit dömd för tjänstefel på grund av brott mot språklagen. För det andra innehåller lagen inga bestämmelser om att språket i översatta texter måste vara acceptabelt. Det händer inte så sällan att de svenska texterna — författningstexter undantagna — är så erbarmliga att man inte förstår dem utan måste ty sig till de finska.

I praktiken kan detta ha rätt allvarliga konsekvenser. Av domstolsjurister har jag t.ex. hört att många svenskspråkiga drar sig för att föra sina civilmål på svenska, eftersom inbegärda utlåtanden och andra handlingar kan bli så bristfälliga att hela målet äventyras. Det centrala stadgandet om rätten att i egen sak få använda sitt modersmål inför domstol blir på det sättet urholkat. Representanter för kommuner med svensk majoritet klagat i sin tur över att cirkulär från statliga myndigheter kan komma månader senare på svenska än på finska, och att deras svenska språkdräkt kan vara så dålig att det finns stora risker för att enspråkigt svenska förtroendevalda i kommunerna inte skall uppfatta dem rätt.

I allmänhet är det knappast fråga om ovilja från majoritetens sida, men ofta nog om okunskap. Många tjänstemän är helt enkelt inte medvetna om att finlandssvenskarna i gemen inte på långt när är lika tvåspråkiga som tjänstemännens svenskspråkiga kolleger i ministerier och ämbetsverk, och att kravet på svenska texter ingalunda bara är en formalitet utan baserar sig på ett faktiskt behov. Men i det stora hela kan man konstatera att inställningen till svenskan i dag är övervägande positiv på ansvarigt håll, både bland politiker och bland högre tjänstemän.

Möjligheterna att bli betjänad på svenska i den direkta kontakten med myndigheter och inrättningar är givetvis beroende av de språkliga förhållandena på orten. I kommuner med svensk majoritet eller med en betydande svensk minoritet är servicen oftast tillfredsställande på båda språken. I Helsingforsregionen däremot, där den svenska minoriteten uppgår till bara ca 10 %, lämnar både den statliga och den kommunala servicen ofta en del övrigt att önska, och detsamma kan självfallet även sägas om Åbo där minoriteten är ännu mindre.

En intervjuundersökning av språkförhållandena och språk-användningen bland svenskspråkiga i Helsingfors med omnejd gjordes för några år sedan av Forskningsgruppen för komparativ sociologi vid Helsingfors universitet under ledning av professor Erik Allardt. Undersökningen omfattade drygt 900 personer med svenska som modersmål i den egentliga Helsingforsregionen (Helsingfors, Esbo, Vanda och Grankulla) plus Kyrkslätt i väster (med en betydande svensk minoritet) och Sibbo i öster (med svensk majoritet). Det skulle leda för långt att här redogöra för ens de viktigaste resultaten av undersökningen (publicerade bl.a. i forskningsgruppens "Research Reports" nr 21, 22, 24 och 26), men ett genomgående allmänt intryck är att svenskarna i Helsingforsregionen dels är tämligen tvåspråkiga och för det mesta klarar sig rätt hyggligt på finska, dels skulle önska sig betydligt bättre service på modersmålet än vad de kan få.

Några exempel på vad man kunde kalla bristande språklig behovstillfredsställelse framgår av följande tabell, som visar

skillnaden mellan den uppskattade vikten av att bli betjänad på svenska och det faktiska bruket av svenska i kontakten med olika myndigheter och institutioner (efter Miemois 1980, s. 56):

Instans	Viktigt att få använda svenska %	Huvudsakligen använt svenska %
Sjukhus	72	28
Skatteverket	60	32
Bibliotek	60	48
Postkontor	51	24

Tabellen visar att överensstämmelsen mellan behov och möjligheter är minst i fråga om sjukhus och störst i fråga om bibliotek. På det kulturella området är situationen alltså rätt god, men inom sjukvården — där det bokstavligen kan gälla liv och död — är behovet att få tala sitt modersmål sämst tillfredsställt. Ändå är en stor del av dem som behöver sjukvård åldringar med ofta ganska bristfälliga kunskaper i finska.

Jag har hört om flera fall inom hälsovårdssektorn som på sitt eget konkreta sätt bekräftar dessa statistiska resultat. En ung medicine kandidat talade t.ex. enbart finska till en svenskspråkig femåring, ända tills pojken, som ingenting förstod, brast i gråt. Då fann doktorn för gott att byta språk — och började i stället tala engelska. Detta alltså till ett barn långt under skolåldern! Ett annat barn från den österbottniska svensksbygden hade remitterats till sjukhus i Helsingfors för en hjärnundersökning. Läkarna talade bara finska med honom, och han varken förstod eller kunde svara. Resultatet var att han blev hemsänd igen, med diagnosen: mutism. Också vuxna personer från den svenskspråkiga landsbygden kan ofta vara helt vilsekomna på sjukhusen och missförstå de instruktioner de får. Saken blir ju inte bättre av att man vet att läkarna har läst min sju år svenska i skolan och ofta avlagt det officiella statliga språkprovet.

I ärlighetens namn bör man dock konstatera att samhället

numera erkänner dessa problem och försöker komma åt dem. Bl.a. infördes för ett par år sedan ett extra språktillägg för offentligt anställda med goda kunskaper i båda inhemska språken. Svårigheten är bara att finna tillräckligt språkkunnig personal — skolorna ger helt enkelt inte den språkliga beredskap som skulle behövas. Detta är självfallet ett problem också i det privata näringslivet, där svenskans ställning har försämrats radikalt under de senaste åren — något som svenskar och andra nordbor på besök i Helsingfors eller Åbo ofta brukar konstatera.

På det kulturella området har finlandssvenskarna i det stora hela en bättre ställning än de flesta språkliga minoriteter. Den kulturella infrastrukturen är osedvanligt stark, med ett svenskt undervisningsväsen från förskola till högskola, egen press, ett väl utbyggt organisationsväsen, egna förlag, teatrar, körer osv. Den enda kulturella sektor som är sämre tillgodosedd är populärkulturen, inklusive veckopress och teve. Framför allt de fåtaliga teveprogrammen på svenska har länge väckt debatt. Många anser att stadgandet om att bägge språkgruppernas kulturella behov skall tillgodoses enligt enahanda grunder borde tolkas så, att också den svenska minoriteten borde ha tillgång till full teveservice med program på svenska eller textade till svenska. Frågan om en tredje svenskspråkig kustkanal har varit aktuell i några år, men inga slutliga beslut har ännu fattats.

Orsaken till att tevefrågan anses vara så viktig är naturligtvis tevens oerhört starka genomslagskraft också språkligt. Dels är det fråga om ett språkligt symbolvärde — det är viktigt för finlandssvenskarnas språkliga identitet att de genom teve får så att säga en bekräftelse på sitt språks hemortsrätt i det finska samhället. Dels gäller det självfallet hela språkets utveckling: om t.ex. idrotts- och samhällsprogram nästan alltid serveras bara på finska, förlorar svenskarna kännedomen om det svenska språkbruket inom dessa verksamhetsområden. Skall svenska tonåringar i Helsingforsområdet diskutera t.ex. ishockey så blir det nog helst på finska, och i politiska diskussioner vill det lätt bli så att till och med Svenska folkpartiet

omtalas med den finska förkortningen RKP som man är van att se och höra i teve.

Det största hotet mot svenskan som språk är förmodligen att den i så många sammanhang tenderar att reduceras till ett slags översättningska, att leva och utvecklas helt på finskans villkor. Det gäller framför allt alla texter från det offentliga: författningar, cirkulärskrivelser, statliga och kommunala trycksaker osv. Men också massmedierna är i sitt arbete ständigt beroende av finska förlagor: betänkanden, rapporter, intervjuer med finska politiker och tjänstemän. Översättningssvenskan blir allt mera präglad av finskans struktur, och nya översättningslån av både ord och fraser skapas hela tiden. Sedan färgar översättningssvenskan av sig också på den spontant skrivna och talade svenskan i Finland, som på det sättet utsätts för ständiga risker att fjärma sig från svenskan i Sverige.

Samtidigt som det är en av grundstenarna i det finländska språkskyddet och en förutsättning för svenskans fortbestånd i Finland att alla författningar och andra viktiga offentliga texter skall föreligga på båda språken, leder emellertid detta också till många otympligheter i svenskan. Genom vår lagstiftning har vi fått in ord som *arbetarskyddsfullmäktig pro skyddsombud*, *grundförbättring pro ombyggnad* eller *grundlig förbättring* (*grundförbättring* uppfattas i Sverige som en förbättring av husgrunden), *ämbetsverksdemokrati pro förvaltningsdemokrati* och *studieperiod pro (studie)kurs*. Det svenska *skoldirektör* kunde inte översättas ordagrant till finska *koulunjohtaja*, eftersom detta ord betyder 'skolföreståndare'. På finska användes i stället *koulutoimen johtaja*, och när lagen översattes till svenska användes inte helt oväntat den ordgranna översättningen *direktör för skolväsendet*. Numera används dock *skoldirektör* helt allmänt också i Finland, och också i andra motsvarande fall har man fått upp ögonen för de fallgropar som lurar. Den svenska termen *trafikanordning* hade i förslaget till ny vägtrafiklag via finskans *liikenteen ohjauslaite* blivit till *anordning för reglering av trafiken*, och *återvinning* (av avfall) hade i ett annat lagförslag via finskans *jätteiden hyötykäyttö* blivit *utnyttjande av avfall*. I bägge fal-

len korrigerades termen emellertid i justeringsskedet. Över huvud taget har man nu en större benägenhet än förut att samordna den finlandssvenska terminologin med den rikssvenska. Ett par aktuella termer som tagits från Sverige utan att vara direkta översättningar av motsvarande finska ord är *företagshälsovård* och *ordningsbot*, och den nya vägtrafiklagen talar inte längre enligt finskt mönster om *fjärrljus* och *närljus* utan om *helljus* och *halvljus*. Utvecklingen kan delvis ses som ett resultat av det numera mycket goda samarbetet mellan språkvården å ena sidan och de statliga translatorerna och lagranskarna å andra sidan.

Man kan avslutningsvis konstatera att den finländska språklagstiftningen är ytterst generös mot minoriteten, även om den inte alltid har avsedd verkan i praktiken. Kravet på officiella och exakta översättningar kan ibland leda till otympligheter, men utgör ändå en av de säkraste garantierna för svenskans fortbestånd. De officiella översättningarna har också en viktig stabiliserande funktion, eftersom de förhindrar uppkomsten av en mängd konkurrerande mer eller mindre olämpliga ord och termer för samma sak.

Det råder ingen tvekan om att språklagstiftningen i Finland är av största betydelse för den svenska minoritetens fortbestånd.

Språksituationen på Åland

Av *Folke Woivalin*

Särskilt vad gäller språket intar landskapet Åland en särställning inom republiken Finlands gränser. Denna särställning har som bakgrund både en historisk tradition och nationellt och framför allt internationellt fattade beslut.

Landskapets historiska förflutna var drivfjädern till strävandena från ålänningarnas sida efter återförening med som man sade moderlandet Sverige. Tiden sammanföll med det ryska tsardömet's sönderfall och den samtida proklamationen om folkens självbestämmanderätt vad gällde statssamhörigheten. Då Ålandsfrågan avgjordes av Nationernas Förbund i Genève den 24 och 27 juni 1921 efter många och långa turer på olika plan, bl.a. vid fredskonferensen i Paris, förband sig Finland vid särskilda förpliktelser gentemot Åland. Sålunda sägs det bl.a. i Nationernas förbunds råds beslut den 27 juni 1921 p. 1 följande: Beslutet att tillförsäkra och garantera befolkningen på de åländska öarna bevarandet av dess svenska språk, kultur och lokala sedvänjor, förpliktar sig Finland att med det snaraste i lagen om självstyrelse på Åland av den 6 maj 1920 införa nedanstående garantier osv. De språkliga garantierna som då var aktuella återkommer jag delvis till nedan.

Finlands löfte om att för alltid trygga Ålands folk vid dess svenska språk, kultur och lokala traditioner, var i Nationernas förbunds råds beslut grundförutsättningen för att Finland skulle tillerkännas suveräniteten över Åland.

I rapportörkommissionens utlåtande till folkförbundsrådet hette det bland annat:

— Om införlivning med Sverige verkligen vore det enda sättet att åt Åland bevara dess svenska språk, skulle vi icke tvekat att taga denna lösning i ögonsikte.

Men rapportörkommissionen gjorde gällande att ålänningarna kunde tryggas vid sin nationalitet även under finländsk suveränitet bland annat genom att Finland förband sig att för alltid verka för detta och genom att Åland gavs självstyrelse med en mängd bestämmelser och skyddsinstrument som landskapet — i motsats till andra delar av Finland — skulle få använda sig av för att motarbeta finska språkets intrång i landskapet över huvud taget.

Endast den som behärskar svenska språket i tal och skrift kan nyttjas i offentlig — även statlig — tjänst på Åland. Ämbetspråket är svenska också för statsorganen på Åland. De centrala myndigheternas skriftväxling med självstyrelseorganen och med statens lokala myndigheter i landskapet måste ske på svenska.

Undervisningsspråket i alla skolor som får understöd av kommun, landskapet eller staten skall vara svenska. Inte ens som läroämne är det fritt för finskan. För undervisning i finska i grundskolan krävs tillstånd av fullmäktige i de kommuner som upprätthåller skolan. I syfte att för framtiden bevara Åland som enspråkigt svenskt område tillkom också särskilda regler för jordköp och — från 1.1.1952 — för näringsutövning på Åland. Bestämmelser om rösträtten vid landskapsval och kommunalval tillkom delvis i samma syfte.

Språksituationen i praktiken

Den procentuella andelen av den mantalsskrivna befolkningen på Åland med finska som modersmål beskriver följande utveckling:

1950	3,6 %
1960	3,4 %
1970	3,5 %
1975	4,1 %
1978	4,2 %

Ålänningarna (22.500) förknippar sin hembygd med sitt svenska språk.

Vi har konstaterat att det åländska samhället fungerar enbart på svenska språket. Ambitionsnivån försöker vi hålla hög. Meningen är att språket skall utgöra ett fungerande kommunikationsmedel. I lagstiftningen och förvaltningen eftersträvar vi ett språk som fungerar med tanke på befolkningen. Vi är inte bundna av mera eller mindre lyckade översättningar utan språket utformas så att det är begripligt och passar in i Ålands förhållanden. Svenskspråkiga lagtexter från riket har tyvärr delvis blivit sämre under senare år.

I Ålands förhållanden till finska myndigheter kräver vi den språkservice som tillförsäkrats Åland. Det finns dock problem. Problemen växer ju mindre det officiella Finland använder ett levande svenskt språk. Men vi har inte tänkt resignera eller ge upp. Åland uppfattar situationen så att också övriga delar av Finland bör kunna och också eftersträva att hålla sig med svenska språket — inte minst med tanke på förbindelserna med övriga Norden, men framför allt med tanke på sin egen stora svensktalande befolkning.

Ålands landskapsstyrelse har officiellt uttalat åsikten att om nivån på landets svenskspråkiga service över allt skulle vara så bra som i förhållandet till riksdagen och regeringen, så skulle situationen vara betryggande. Så är det emellertid inte. Därför är vi något förskräckta över en försämring av också den saken. Vi kan inte tro att det skall gå så illa. Men hur är det då möjligt att landets högsta organ sköter sig klanderfritt medan andra lägre organ inte gör det?

Också de som inflyttar till Åland förknippar i hög grad Åland med ett levande svenskt språk. Vi är glada för det. Inflyttningen omfattar f.n. 100—120 personer per år. Inflyttningen sker främst från riket. Också en glädjande återflyttning från Sverige av ex-åläningar har på senare tid börjat ske.

När man flyttar till Åland får man omgående del av den ovan beskrivna språksituationen. Det har visat sig att barnens skolgång kanske ger den snabbaste impulsen till att man måste kunna svenska.

Så småningom ansöker man om åländsk hembygdsrätt — den särskilda medborgerliga status som är tillförsäkrad den

åländska befolkningen. I anslutning härtill testas sökandens kunskaper i svenska språket. Det är vanligt att en sökande med glädje och kanske stolthet ådagalägger sina kunskaper och ofta till och med anger Ålands enspråkigt svenska status som ett motiv för inflyttning.

Det är mindre vanligt att en sökande, efter 5 år eller mera, inte har kunskaper i svenska språket och inte heller anser det ha betydelse för att få hembygdsrätt. Men eftersom situationen är möjlig så har ju någon prövat på den. Vi här på Åland har svårt att förstå att en människa vill bo här utan att vilja eller önska lära sig det enda språk som över huvud taget är gångbart. Vi ställer inga höga krav. Men attityden att inte ens försöka passar dåligt in i åländskt sätt att leva och tänka. Därför har Ålands förvaltande organ, dvs. Ålands landskapsstyrelse, och högsta förvaltningsdomstolen i Finland kommit till olika slutsats om innebörden i kravet på att kunna svenska vid beviljande av åländsk hembygdsrätt. Fallet som sådant rubbar inte ålänningarnas samhörighet med sitt språk, men visar att vi idag inte enligt högsta förvaltningsdomstolen i Finland har de författningar att stöda oss på som vi skulle behöva för att kunna förverkliga och leva upp till de löften och garantier som Finland givit inför internationellt forum, fastän man tvevelsutan måste utgå från att den viktigaste grunden för hela vår grundlagsenliga självstyrelse är skyddet för Ålands enspråkiga svenskhet.

Ålands språkliga särställning inom Finland måste betecknas såsom ett starkt stöd för hela svenskheten i landet, samtidigt som en levande svenskhet i riket i praktiken är en ovärderlig hjälp för oss att i våra strävanden också framgent lyckas med att bevara landskapets enspråkigt svenska karaktär. Utvecklingen framöver är i väsentlig grad beroende av oss själva, då vi på politiskt håll i riket under självstyrelsetiden tycks ha fått allt mer förståelse för våra strävanden, men ständig vaksamhet och initiativ behövs från åländsk sida.

Om tysk og dansk sprog i Sønderjylland

Af Allan Karker

Statsgrænsen mellem Danmark og Tyskland var fra den tidlige vikingetid (811) floden Ejder, som i dag danner skellet mellem de to dele af det tyske forbundsland Schleswig-Holstein. Hele landsdelen Slesvig eller Sønderjylland — mellem Kongeåen og Ejderen — hørte altså til Danmark. Men snart blev området mellem Ejderen og Danevirke koloniseret af tysktalende saksere, og efter 1100 opnåede det tyske sprog en sådan social og kulturel prestige at den oprindelige befolkning begyndte at opgive sit danske talesprog til fordel for tysk. Ved år 1800 taltes der ikke mere dansk syd for en linje langs Slien og nord om købstæderne Slesvig og Husum, og i løbet af det næste halve hundrede år gik også Angel over til tysk. Syd for (omtrent) den nuværende statsgrænse var kirke- og skolesproget tysk overalt. I hele Sønderjylland var det tyske sprog mediet for næsten al højere dannelse. Dansk — dvs. det sønderjyske folkemål — var først og fremmest almuens sprog, jf. den plattyske talemåde *he is en bur, he sprikt dänsch*.¹

Politisk og administrativt havde Sønderjylland siden 1100-tallet været et relativt selvstændigt hertugdømme under den danske krone, fra 1460 nøje forbundet med det rent tyske Holsten; i personalunion med Danmark blev begge hertugdømmer forvaltet på tysk. Før 1800 var der dog ikke tale om nationale modsætninger: "At højtysken kunde anvendes som officielt sprog i et overvejende dansktalende land", skriver Skautrup i sin sproghistorie, "var for de fleste i 1700-tallet næppe særligt påfaldende. Patriotismen forudsatte ikke nødvendigvis — som nationalfølelsen efter 1800 — et fælles nationalsprog".²

I 1800-årene blev imidlertid Johann Gottfried Herders op-

fattelse dominerende: at det vigtigste udtryk for et folks nationale egenart er sproget. Det var denne opfattelse der lå til grund for Peter Hiort Lorenzens navnkundige demonstration i 1842 i stænderforsamlingen for Slesvig, hvis forhandlinger foregik på tysk. I den officielle Stændertidende, som udgaves tospaltet på tysk med dansk oversættelse, hedder det:³

Kurz vor dem Schlusse der Sitzung bat der Abgeordnete für Sonderburg das Präsidium, einige Worte an den Königlichen Herrn Commissar richten zu dürfen. Nach ertheilter Erlaubniss redete derselbe in dänischer Sprache.

Der Königliche Herr Commissar: Wenn der Herr Abgeordnete eine bestimmte Antwort wünsche, müsse er denselben ersuchen, in deutscher Sprache sich auszudrücken, da er der dänischen Rede nicht völlig mächtig sei.

Der Abgeordnete Lorenzen von Hadersleben fuhr fort in dänischer Sprache zu reden.

Kort før Mødets Slutning bad den Deputerede for Sønderborg Præsidiets om, at turde henvende nogle Ord til den Kongelige Herr Commissarius, og efter erholdt Tilladelse talte Samme Dansk.

Den Kongelige Herr Commissarius: Hvis den Herr Deputerede ønsker et bestemt Svar, maa han anmode ham om, at udtrykke sig i det tydske Sprog, da han ikke er det danske aldeles mægtig.

Deputeret Lorenzen fra Haderslev blev ved i det danske Sprog.

De nationalpolitiske modsætninger der havde gjort sig gældende fra 1830erne, bl.a. med krav om Slesvigs optagelse i det Tyske Forbund af 1815, slog i 1848 ud i det slesvig-holstenske oprør. Efter sejren i treårskrigen indledte den danske regering fra 1851 en ublu fordanskningspolitik; skolesproget blev ændret fra tysk til dansk ikke blot i det område af Sydslesvig hvor folkemålet var sønderjysk, men også i Angel og i en del sogne som allerede før 1800 var ophørt med at tale dansk. Med modsat fortegn og med samme negative resultat blev den sproglige tvangspolitik videreført af Preussen efter Danmarks afståelse af hele Slesvig i 1864; det danske sprog blev straks trængt tilbage i skolerne, og fra 1888 foregik al undervisning på tysk.⁴ Sproget — det sønderjyske talesprog og det rigsdanske skriftsprog — blev nu af største betydning som udtryk for danskheden i Nordslesvig.

Som bekendt fik Danmark efter folkeafstemning i 1920 Nordslesvig tilbage; det udgør nu Sønderjyllands Amt. Grænsedragningen gav Danmark et tysk mindretal svarende til 25.329 stemmer. Men i dag må det fastslås at det tyske mindretals størrelse ikke kan måles ved stemmer afgivet på dets politiske parti: Da Slesvigsk Parti sidst stillede op til et folketingsvalg (1971), opnåede det kun 6.743 stemmer; men en indtrængende sociologisk undersøgelse anslår at det tyske mindretal i 1971 omfattede omkring 15.000 personer, og et tysk historisk standardværk sætter tallet så højt som ca 23.000.⁵

Betyder det så at der er mellem 15.000 og 23.000 tysksprogede danske statsborgere i Nordslesvig? Dette spørgsmål lader sig ikke besvare med et rent ja eller nej.⁶

Elklit etc. påviser at i tyskhedens kerneområde — dvs. Tønder,⁷ Højer og 6 landkommuner nær grænsen — har 61 % af de personer der er opvokset i Nordslesvig og selv betegner sig som tysksindede talt dansk og kun dansk i deres barndomshjem; 11 % har talt både dansk og tysk, og 28 % kun tysk (for de dansksindede er de tilsvarende tal 90 %, 5 % og 5 %). Af disse tysksindede taler 66 % nu kun dansk i hjemmet og med deres nærmeste familie, 15 % taler både dansk og tysk, og 19 % kun tysk. Af de 28 % + 11 % = 39 % som voksede op med tysk eller med både tysk og dansk er 6 % + 6 % = 12 % gået over til kun at tale dansk, mens 3 af de 61 % der voksede op med dansk er gået over til tysk og 4 % nu taler tysk ved siden af dansk.⁸ Denne danske undersøgelse bekræftes af en tysk analyse foretaget alene blandt medlemmerne af mindretallets organisation, Bund Deutscher Nordschleswiger; den når frem til at 65 % af medlemmerne oftest taler dansk med den nærmeste familie, nøjere udtrykt 63 % sønderjysk og 2 % rigsdansk.⁹ Ifølge en anden tysk undersøgelse blandt 161 elever i tyske skoler i Nordslesvig har 47 % dansk (sønderjysk og rigsdansk) som hjemmesprog, 29 % både tysk og dansk, og 22 % kun tysk.¹⁰

Går vi uden for kredsen af dem der selv betegner sig som tysksindede og ser på hele befolkningen i kerneområdet, finder vi at kun 6 % har tysk som dagligsprog, medens 9 % er medlemmer af Bund Deutscher Nordschleswiger, 14 % regelmæs-

sigt læser det tyske dagblad Der Nordschleswiger, 15 % stemte på Slesvigsk Parti ved folketingsvalget 1971, 18 % sender deres børn i tysk skole (hvor der dog undervises i dansk senest fra 3. klasse), og 25 % går til tysksproget gudstjeneste.¹¹

Forbruget af massemedierne er ifølge Elklit etc. af betydeligt omfang. Der læses dog næsten kun regionale aviser, dvs. Vestkysten, Jydske Tidende og Der Nordschleswiger. Af de tysksindede i kerneområdet læser 45 % kun tyske aviser, 31 % både tyske og danske, og 17 % kun danske. Derimod er det kun 1 % af de dansksindede der læser tyske aviser. De personer der læser både tyske og danske aviser bruger mere tid på avislæsning end dem der kun læser enten tyske eller danske.¹²

Læsning af ugeblade er ifølge Elklit etc. udbredt i hele befolkningen, men der læses næsten kun danske blade; ikke mindre end 90 % af de tysksindede ugebladslæsere holder sig alene til danske blade. Siden undersøgelsen er disse fund dog muligvis forældede; som følge af tv-interessen er det tyske Hör zu meget læst, også af dansksindede.¹³

Forbruget af radio og fjernsyn kan eksemplificeres med nyhedsudsendelserne. Af de personer i kerneområdet der opfatter sig selv som stærkt tysksindede hører 30 % kun den danske radioavis, andre 30 % både dansk og tysk, 8 % kun tysk. Når det gælder nyhederne i fjernsynet, er det derimod bare 1 % af de stærkt tysksindede der kun ser den danske tv-avis, medens 78 % ser både dansk og tysk, og 19 % kun tysk.¹⁴ Om forbruget af tyske tv-programmer i den nordslesvigske befolkning som helhed formoder Elklit etc. at motiveringen er den samme som når danskere nord for Kongeåen vælger et tysk program eller når københavnere stiller ind på en svensk kanal.¹⁵ Adgang til udenlandske programmer øger generelt tv-forbruget i Danmark, og i hele den sydlige del af landet (der foruden Sønderjylland indbefatter Fyn, Sydsjælland og Lolland-Falster) synes det tyske fjernsyn at have fremmet interessen for at lære tysk.¹⁶

Om de tysksindedes sprog i Nordslesvig kan det konkluderes at flertallet taler dansk (sønderjysk) til daglig, at alle kan tale dansk (sønderjysk), og at alle forstår dansk (sønderjysk og rigsdansk). På offentlige steder tales der ikke så meget tysk

som før 1945, og der er eksempler på at tosprogede gymnasieelever endog i kerneområdet undser sig for at tale tysk hvis der er dansktalende til stede.¹⁷

Syd for grænsen konstaterer vi omvendt at de fleste dansksindede¹⁸ taler tysk som dagligsprog (plattysk eller højtysk) og at alle forstår højtysk. Den danske Flensborg Avis har hver dag et tillæg på tysk (tidligere et selvstændigt blad, Südschleswigsche Heimatzeitung).

Sprog og nationalfølelse er altså langtfra kongruente. Det er en gammel erfaring i det dansk—tyske grænseland, men gennem et par generationer (1850—1920) troede politisk ansvarlige på begge sider at et påtvunget sprogskifte var midlet til at fremkalde et nyt fædrelandssind. "Sproget må være det afgørende med hensyn til nationaliteten. At der er mange dansktalende, der nærer tysk sindelag, er en national abnormitet", sagde den sønderjyske journalist Andreas Grau i 1911. Samme år skrev den tysksindede Erich Schlaikjer bevæget om det danske sprogs centrale plads i hjemmetyskernes liv og sluttede: "Og hvad står der så over for alt dette? Over for disse livets friske og dybe indtryk? Ene den tyske bog. Ikke andet. Absolut ikke andet."¹⁹ For den dansktalende hjemmetysker er modersmålet den sønderjyske dialekt, kultursproget højtysk. I den interviewundersøgelse som ligger til grund for Elklit etc. skelnes der normalt kun mellem "dansk" og "tysk", men man har noteret sig hvad de adspurgte selv kaldte deres sprog; det viser sig her at 66 % af de stærkt tysksindede spontant brugte betegnelsen sønderjysk, mens 64 % af de stærkt dansksindede betegnede sproget som dansk. Selv om sønderjysk er en dansk dialekt, markerer de tysksindedes foretrukne betegnelse åbenbart en distance til den danske nation.²⁰

Den retlige garanti for mindretallenes valg af sprog på begge sider af grænsen findes i to ensidige erklæringer afgivet af henholdsvis den danske og den vesttyske regering efter drøftelser i Bonn 1955; de lyder som følger:²¹

1) Bekendelsen til tysk nationalitet og tysk kultur er fri og må ikke af myndighederne bestrides eller efterprøves.

1) Das Bekenntnis zum dänischen Volkstum und zur dänischen Kultur ist frei und darf von Amts wegen nicht bestritten oder nachgeprüft werden.

2) Personer, der tilhører det tyske mindretal og deres organisationer, må ikke hindres i, i tale og skrift, at benytte det sprog, de foretrækker. Anvendelsen af det tyske sprog for domstolene og over for forvaltningsmyndighederne retter sig efter de herom i lovgivningen fastsatte forskrifter.

2) Angehörige der dänischen Minderheit und ihre Organisationen dürfen am Gebrauch der gewünschten Sprache in Wort und Schrift nicht behindert werden. Der Gebrauch der dänischen Sprache vor den Gerichten und Verwaltungsbehörden bestimmt sich nach den diesbezüglichen gesetzlichen Vorschriften.

For Danmarks vedkommende er lovgivningen indeholdt i retsplejelovens § 149. Bestemmelserne lyder således:

§ 149. Retssproget er dansk. Afhøring af personer, der ikke er det danske sprog mægtig, skal så vidt muligt ske ved hjælp af en translator. Dog kan i borgerlige sager tilkaldelse af tolk undlades, når ingen af parterne gør fordring herpå, og retten tiltror sig fornødent kendskab til det fremmede sprog. Det samme kan under sidstnævnte forudsætning finde sted i straffesager uden for domsforhandling for landsret.

Stk. 2. Dokumenter, der er affattede i fremmede sprog, skal ledsages af en oversættelse, der, når retten eller modparten forlanger det, skal bekræftes af en translator. Oversættelse kan dog frafalde, når begge parter er enige derom, og retten tiltror sig fornødent kendskab til det fremmede sprog.

Som flere gange antydet ovenfor har forholdet dansk : tysk på begge sider af grænsen en tredje dimension. Traditionelt er talesproget i alle befolkningslag i disse egne dialekten, dvs. sønderjysk, syd for grænsen også plattysk. Men skolens sprog er — ligesom massemediernes sprog — rigsdansk respektive højtysk. Samspelet mellem sprogene kan fx ytre sig på denne måde: Et barn af hjemmetyske forældre i Nordslesvig taler kun sønderjysk i sit hjem; barnet bliver sat i tysk skole, hvor det møder højtysk som undervisningssprog, og hvor det desuden lærer rigsdansk i dansktimerne. I Sydslesvig kan på tilsvarende måde et barn af dansksindede forældre, der har plattysk eller (tilnærmet) højtysk som hjemmesprog, få rigsdansk som skolesprog og desuden lære højtysk i tysktimerne. Hjemmesproget — dialekten — vil i begge tilfælde blive mere eller mindre isoleret ved en sproglig "gaffeldeling", idet hjem-

mets erfaringsverden kun delvis dækkes ind af de to rigssprog, og der opstår et ordforrådsdeficit i både hjemmesprog og skolesprog.²² I Nordslesvig kan symbiosen mellem sønderjysk, rigsdansk og højtysk yderligere fremkalde en kompliceret "toenhalvsprogethed".²³

Siden den tidlige middelalder er grænsen mellem tysk og dansk talesprog langsomt, efter 1800 med tiltagende hast, rykket nordpå. Dansk er vejet 40—60 km tilbage. I Agtrup en halv snes kilometer syd for grænsen kan vi følge tilbagegangen gennem dette århundrede: I 1907 taltes der dansk i ca. 64 % af familierne; 43,6 % af alle ægtefæller talte dansk indbyrdes i 1937, men i 1947 var dette tal reduceret til 32,9 % og i 1975 yderligere til 9,7 %.²⁴ Kyndige iagttagere er enige om at sproggrænsen meget snart vil falde sammen med statsgrænsen.²⁵

Gennem århundrederne veg det danske — dvs. sønderjyske — talesprog først for plattysk, siden for højtysk. Ved statsgrænsen mødes det tyske sprog nu også med rigsdansk, der vinder mere og mere frem i Sønderjylland — langsomt hos hjemmetyskerne, der bruger hjemstavnsens dialekt som skjold.²⁶ På længere sigt vil den sønderjyske dialekt sandsynligvis blive afløst af (tilnærmet, regionalt farvet) rigsdansk. Og såfremt rigsdansk vedbliver at være et entydigt udtryk for dansk nationalitet — men også kun under denne forudsætning — vil fremtiden give Anders Bjerrum ret i hans spådom: at "det er dette Rigssprog der alene kan bevare dansk Tankegang og dansk Sindelag i Sønderjylland."²⁷

Noter

- 1 Der ses i denne oversigt helt bort fra det lille frisiske sprogområde ved vestkysten. Om sproggrænsen og sprogskiftet se i øvrigt Bjerrum (1944, 1963), Skautrup, Stenz og Søndergaard: Vom Sprachenkampf.
- 2 Skautrup III, s. 117.
- 3 Gengivet efter faksimile hos Skautrup III, s. 111.
- 4 Dog var religionsundervisning på dansk tilladt i sogne med dansk gudstjeneste. Indtil 1920 levnede fortyskningen 28 sådanne sogne ud af 102 i 1864 (Skautrup IV, s. 42).
- 5 Elklit, Noack & Tonsgaard s. 79, sml. Brandt s. 351.
- 6 Tallene hos Haarmann er til dels indbyrdes modstridende (s. 22

- og 52); fejlagtigt angives alle tysksindede i Danmark at have tysk som modersmål (s. 52, jf. s. 88).
- 7 Jf. hertil Svalastoga & Wolf (1963, 1969).
 - 8 Elklit etc. s. 93, jf. s. 91.
 - 9 Willkommen s. 138.
 - 10 Søndergaard: Vom Sprachenkampf, s. 302. Mindretallet har siden genforeningen (kun med en afbrydelse 1945—46) frit kunnet oprette skoler med tysk undervisningssprog.
 - 11 Elklit etc. s. 63.
 - 12 Elklit etc. s. 152—155; i kolonne 3 i tabellen s. 153 er procenttallet 12 ud for "Uoplyst/ingen" en trykfejl, procenten er 7.
 - 13 Elklit etc. s. 155, korrigeret ved meddelelse af prof. Bent Søndergaard, Tønder.
 - 14 Elklit etc. s. 157.
 - 15 Elklit etc. s. 161.
 - 16 Looms, specielt s. 74 og 86.
 - 17 Søndergaard: Vom Sprachenkampf, s. 302.
 - 18 Ved valg til Slesvig-Holstens landdag i 1971 og 1979 blev der afgivet 19.720 henholdsvis 22.291 stemmer på dansksindede kandidater.
 - 19 Citaterne efter Japsen s. 46 og 48. Betegnelsen *hjemmetysker* har været i brug siden ca. 1850.
 - 20 Elklit etc. s. 96—98, som tillige — og med rette — kritiserer Willkommen for at overbetone forskellen mellem sønderjysk og rigsdansk.
 - 21 Lovtidende C, bekendtgørelse af 7. juni 1955.
 - 22 Søndergaard: Sprogligt deficit.
 - 23 Søndergaard: Tosprogethedsproblemer, specielt s. 64.
 - 24 Søndergaard: Vom Sprachenkampf, s. 302; jf. Selk, Ryge Petersen og Stenz.
 - 25 Bjerrum (1944) s. 20; P. Petersen s. 120; Kuhn s. 76; Søndergaard: Vom Sprachenkampf, s. 302.
 - 26 Willkommen s. 135—136, 139. Rigsdansk gør sig som nævnt også gældende hos de dansksindede sydslesvigere.
 - 27 Bjerrum (1953) s. 124.

Citeret litteratur

- Anders Bjerrum*: Vort Sprogs gamle Sydgrænse (Sønderjydske Aarbøger 1944, s. 1—20).
 — Om de danske Dialekter i Sønderjylland (ibid. 1953, s. 101—124).
 — Den dansk—tyske sproggrænse i middelalderen (Namn och Bygd 50, 1963, s. 182—192).
Otto Brandt: Geschichte Schleswig-Holsteins^r (Kiel 1976).
Jørgen Elklit, Johan Peter Noack & Ole Tonsgaard: Nationalt

- tilhørsforhold i Nordslesvig. Resultater fra en interviewundersøgelse (Århus 1978).
- Harald Haarmann*: Grundfragen der Sprachenregelung in den Staaten der Europäischen Gemeinschaft (Hamburg 1973).
- Gottlieb Japsen*: Dansk og tysk i Sønderjylland. Fra 1864 til vore dage (Kbh. 1979).
- Hans Kuhn*: Die Sprachen im deutsch—dänischen Grenzraum (Grenzfriedenshefte 1963, s. 69—77; optrykt i Hans Kuhn: Kleine Schriften I, Berlin 1969).
- Peter Looms*: Fjernsynets betydning i mødet mellem sprogene i det dansk—tyske grænseområde (Mødet mellem sprogene i det dansk—tyske grænseområde, udg. Institut for Grænseregionsforskning, Åbenrå 1979, s. 69—87).
- Peter Petersen*: Zur Sprachenfrage im schleswigschen Grenzgebiet (Schleswig-Holstein. Monatshefte für Heimat und Volkstum, 14. Jahrgang 1962, s. 117—120).
- Søren Ryge Petersen*: Dansk eller tysk? En undersøgelse af sprogforholdene i en flersproget sydslesvigsk kommune 1973 (Flensborg 1975).
- Paul Selk*: Die sprachlichen Verhältnisse im deutsch—dänischen Sprachgebiet südlich der Grenze (Flensburg 1937) + Ergänzungsband (1940).
- Peter Skautrup*: Det danske sprogs historie I—IV (Kbh. 1944—68) §§ 39B, 48, 55A, 67A, 79A—B, 83D.
- Christian Stenz*: Grænselandets sprog (Grænseforeningens årbog 1977).
- Kaare Svalastoga & Preben Wolf*: En by ved grænsen (Kbh. 1963).
- A Town in Danish Borderland (Studies in Multilingualism, ed. by Nels Anderson, Leiden 1969, s. 26—44).
- Bent Søndergaard*: Tosprogethedsproblemer i det dansk—tyske grænseområde (Mødet mellem sprogene etc., s. 58—68; se Looms ovenfor).
- Vom Sprachenkampf zur sprachlichen Koexistenz im deutsch—dänischen Grenzraum (Sprachkontakt und Sprachkonflikt, hrsg. Peter Nelde, Wiesbaden 1980, s. 297—305).
- Sprogligt deficit. Sprogpædagogiske betragtninger over den dansk—tyske bilingualisme (Åbenrå 1980).
- Dirk Willkommen*: Zur Stellung der Kommunikation bei den Mitgliedern des Bundes Deutscher Nordschleswiger (Beiträge zur Frage der ethnischen Identifikation des Bundes Deutscher Nordschleswiger, hrsg. Kai Detlev Sievers, Flensburg 1975, s. 133—156).
- I de citerede fremstillinger findes yderligere litteraturhenvisninger; se desuden:
- Bent Søndergaard*: En begyndende udforskning af den dansk—tyske bilingualisme. En bibliografi (Kbh. 1980).

Nogle ord om lovgivning og færøsk sprog

Af Jóhan Hendrik W. Poulsen

Harra fundarstjóri, gott fundarfólk.

Eg skal her í heilt stuttum royna at greiða frá teim fáu lógum og fyriskipanum, sum galda og hava goldið um tungumál í Føroyum. Men av tí at minnilutin av teimum, ið her eru inni man skilja føroyskt mál, skal eg bera fram røðu mína á donskum.

Siden reformationen og langt ind i dette århundrede har dansk haft en dominerende stilling på Færøerne. Det færøske sprog blev fortrængt af dansk indenfor retsvæsen, kirke og senere skole, men færøsk forblev dog altid folkets talesprog samt bærer af en rig mundtlig tradition, hvoraf folkeviserne (kvæði) indtog den vigtigste plads. Det 19. århundredes nationale rejsning nåede også Færøerne. Det færøske sprog var til trods for en overvældende danisering dog endnu så livskraftigt, at det var en kamp værd, en kamp, som blev ført til en formel sejr, da sproget ved hjemmestyreløven af 23. marts 1948 opnåede anerkendelse som landets hovedsprog. Alligevel er det danske sprogs stilling på Færøerne grundigt sikret i samme lov. Før jeg kommer nærmere ind på hjemmestyreløvens bestemmelser om de to sprog, skal jeg kort gøre rede for et par tidligere love og anordninger, der har haft konsekvenser for sproget.

Den 30. mai 1828 blev der i Danmark kundgjort en forordning om "Adskilligt, som i Henseende til Daaben bliver at iagttage". Forordningens sidste paragraf, § 18, ender med disse ord: "Iøvrigt bør hvert Barn ved Daaben benævnes ei alene med Fornavn, men og med det Familie- eller Stamnavn, som det i Fremtiden bør bære." Denne forordning blev sat i kraft på Færøerne i 1832, og dermed indledtes nedbrydningen af det

ældgamle færøske patronymikonsystem. Den var fuldbyrdet omkring århundredskiftet. Anordningens håndhævere var landets danske præsteskab, og resultatet blev, at flertallet af færinger blev behæftet med danske efternavne endende på *-sen* samt nogle mer eller mindre groteske efternavne i dansk sprogform udledt af færøske stednavne, almanaknavne og deslige. Den danske navnelov af 1905 gjorde det muligt at anskaffe (populært sagt "købe") nye slægtsnavne. Mange benyttede sig af dette tilbud, og på den måde tilførtes en mængde nye slægtsnavne, efterhånden de fleste i færøsk form. Manglende sagkyndig rådgivning og vejledning præger det store flertal af disse "købte" navne. Indførelsen af den nye danske navnelov af 1963 blev nedstemt i lagtinget, så loven fra 1905 gælder endnu for Færøerne. Hjemmestyreloven er sådan indrettet, at dette vigtige område, navnelovgivning, ikke uden videre kan overtages under færøsk jurisdiktion. Dertil kræves en ændring af selve styreloven, og det er en omstændelig sag, som hidtil aldrig er blevet forsøgt. Det er et ret udbredt ønske blandt færinger at få patronymikonsystemet genindført, ihvertfald som et alternativ, men det er umuligt ved nugældende lov. Det nærmeste man kan komme er at give børnene sådanne navne som "mellemlavn", dvs. det sidste af fornavnene.

I forordningen for Færøernes seminarium af 9. februar 1871 var der ingen bestemmelse om undervisningssproget, for det var dengang ikke noget problem. Ingen tænkte dengang for alvor om færøsk, hverken som undervisningssprog eller fag. I de skoler, som efterhånden blev oprettet som følge af kommunaloven af 1872, var der ingen plads for færøsk. Sprogkampen, som indledtes på Færøerne i slutningen af 1880'erne, gjorde efterhånden spørgsmålet brændende aktuelt, idet et af hovedkravene var indførelse af færøsk i skolerne samt at færøsk skulle være undervisningssprog. Først i 1907 blev færøsk optaget som fag i seminariet. I "Anordning angaaende forskellige Forhold vedrørende Folkeskolen i Bygderne paa Færøerne", der blev bekendtgjort 16. januar 1912, havde § 7 følgende ordlyd angående undervisningssproget: "Der bør ved Undervisningen lægges Vægt paa, at Børnene foruden at tilægge sig Lærestoffet, lære at forstaa og tale det danske Sprog,

saa at de mundtlig kunne gøre Rede for det i hvert af Skolefagene lærte saavel paa Dansk som på Færøsk. — Tilegnelsen af Stoffet kan og bør, særlig for de yngre Børns Vedkommende lettes ved Benyttelsen af Børnenes sædvanlige Tale-sprog, Færøsk, medens det, for at den fornødne Færdighed i Brugen af det danske Sprog kan opnaas, er nødvendigt, at Undervisningen i de enkelte Fag, navnlig overfor de ældre Børn, hovedsagelig foregaar paa Dansk." Færøsk var blandt de obligatoriske fag, men kun læsning. Først ved en bekendtgørelse af 27. maj 1920 blev færøsk retskrivning indført som obligatorisk fag.

Denne paragraf var længe et stridens æble, og til trods for gentagne forslag næsten hver eneste lagtingssession gennem en årrække, lykkedes det ikke at få den ændret. I 1938 blev den dog omsider ændret af den danske undervisningsminister Jørgen Jørgensen, idet bestemmelsen om undervisningssproget blev strøget. I stedet kom der at stå (bemærk, at færøsk nævnes nu *for* dansk): "Ved Undervisningen i Færøsk og Dansk lægges der Vægt paa, at Børnene opnaar Færdighed i Brugen af de to Sprog saavel i Læsning som i Tale og Skrift." Dette var resultatet af et kvart århundredes bitter sprogstrid. I den tid var mange lærere blevet "lovovertrædere".

Et skridt på vejen for større ret for færøsk i skolen var denne bestemmelse, som blev indføjet i skoleloven i 1931: "Ingen kan fast ansættes i den offentlige Folkeskole — bortset fra Eksamensskolerne — som ikke har bestaaet Eksamen i Færøsk; saadan Eksamen skal til enhver Tid kunne tages ved Færøernes Lærerskole . . ."

Sprogparagraffen, § 11, i "Lov om Færøernes hjemmestyre" vedtaget på det danske folketing 23. marts 1948, har følgende ordlyd: "Færøsk anerkendes som hovedsproget, men dansk skal læres godt og omhyggeligt, og dansk kan lige så vel som færøsk anvendes i offentlige forhold. — Ved forelægning af appelsager skal der medfølge dansk oversættelse af alle akter på færøsk."

I praksis betyder dette, at færøsk er sproget for al færøsk administration. Love vedtaget i lagtinget fremtræder i færøsk sprogform, men bekendtgøres med en parallel oversættelse til

dansk. I øvrigt bærer lovene tit sprogligt præg af at være oversat fra dansk. Færøsk lovsprog lader endnu meget tilbage at ønske i stilistisk henseende. Hjemmestyreløven betyder også i praksis, at den danske administration fortsat frit kan benytte dansk sprog over for den færøske offentlighed, og endvidere har man ikke juridisk ret at kræve af en dansk, der er ansat inden for færøsk administration, at han eller hun lærer sig færøsk. Teoretisk kan endda en dansk person bosat på Færøerne indvælges i lagtinget og der benytte sig af dansk. Dette er dog endnu ikke sket. Men det danske riges repræsentant, rigsombudsmanden, har sæde på lagtinget uden stemmeret, men med taleret — og han taler dansk, når han tager ordet.

Kirken er endnu ikke overtaget til færøsk administration, men de kirkelige tekster som ritual, alterbog, bibel og salmebog er autoriseret til brug i kirken, så de facto er færøsk kirkesprog. Dette hindrer dog ikke danske præster at søge ansættelse i kirken på Færøerne, og det kræves heller ikke af dem, at de kan færøsk. For øjeblikket er der en dansk præst i en af de større byer, hvor han har virket en årrække, og mig bekendt har han endnu ikke talt færøsk i kirken.

Denne lemfældighed i lovgivningen må dog trods alt muligvis anses for en styrke. Den muliggør en rolig udvikling henimod større og større anvendelse af færøsk indenfor alle samfundets områder. Færøsk er fra den ene dag til den anden parat til at erstatte dansk, hvor dette trækker sig tilbage, som f.eks. da postvæsenet blev overtaget i 1975 og skoleadministrationen i fjor. En mere restriktiv lovgivning kunne måske føre til intolerance. Netop på grund af dette kunne man da ønske, at de offentligt ansatte danske viste en større konduite, og respekt for færøsk sprog og frivilligt gik over til anvendelse af færøsk såvel mundtligt som skriftligt. Det ville gøre et positivt indtryk. Men så vidt jeg ved, har ingen endnu fået henstilling derom fra officielt dansk hold. Dog er der lysende undtagelser, skønt få, og disse personer nyder stor anseelse af den grund.

Hvordan sproglovgivningen påvirker sprogudviklingen er det ikke let at sige noget om. Der foreligger ikke nogen undersøgelse om dette. Men det er indlysende, at den massive nærværelse af dansk inden for så mange af samfundets områder i

høj grad bibringer til fordanskning af færøsk såvel med hensyn til ordforråd som syntaks. Det er denne interferens, som det altid har været færøsk sprogrøgts fornemste opgave at begrænse. Hidtil er dette foregået efter den såkaldte fri konkurrences principper uden nogen lovgivning i ryggen. End ikke retskrivningen er fastsat ved nogen lov eller anordning, men bygger på hævdvunden sædvane. Dertil kan dog bemærkes, at retskrivningen indirekte har fået en slags lovmæssig anerkendelse, idet et nævn nedsat af lagtinget i begyndelsen af 1950'erne vedtog nogle ændringer i retskrivningen. Ændringerne, der naturligvis er formuleret på færøsk, blev kundgjort af skoledirektionen i 1954 med *dansk* ledsagende tekst! Skoledirektionens fødte formand var indtil for få år siden rigsombudsmanden som arvtager efter den danske amtmand. Nu er som nævnt skoleadministrationen overtaget af de færøske myndigheder.

Med disse få ord håber jeg at have givet jer, mine tilhørere, et lille indtryk af de vilkår, som lovgivningen har at byde det færøske sprog på Færøerne.

Sproglovgivning og sprogudvikling i Grønland

Af Carl Christian Olsen

Det er almindeligt bekendt, at sproget er et af identitetsmærkerne blandt de grønlandske Inuit. Selv om sproget ikke er det eneste identitetsmærke, bliver sproglig kommunikation et af de væsentligste midler, man kan bruge ved mødet med andre mennesker.

Vort sprog er også at betragte som et middel til at fremhæve vores måde at tænke på, og hvordan man organiserer sine tankesæt til forskel fra andre folk; og det ikke blot ved at benævne sine omgivelser, men også for at beskrive vort verdensbillede før mødet med andre folkeslag. Heri er indbefattet følelser, handlinger, betegnelser for forskellige brugsgenstande og betegnelser som angår sociale mønstre af enhver art. Med andre ord, hele det etniske tankesæt som genspejles ad sproglig vej.

Vort sprog er et kendemærke for den udtryksfrihed, som er gennemført, og det bliver bevaret for at udtrykke åndelig kreativitet.

Dertil kommer, at der ved indførelse af en anderledes levemåde betinget af omgivelserne, er sket det, at sproget, som i princippet er det samme, har kunnet udvikle sig derhen, at der nu er dialektale nuanceringer af fonologisk, leksikalsk og strukturel karakter.

Ændringer i sproget betinget af påvirkning udefra

Der var ikke nogen væsentlige spor af sproglige ændringer ved den første europæiske kontakt, når man ser bort fra enkelte ord, som man tror er af oldnordisk oprindelse, for eksempel følgende: sava (sauðr), niisa (hnísa 'nise, marsvin; delphinus

phoaceus'), kuanneq (hvønn, pl. hvannir), kuuna (kona) og måske musaq (er af tvivlsom — måske oldnordisk — oprindelse; det betyder rodplante af en eller anden art).

Vedvarende påvirkninger har deres indvirkning i sproget ved grønlændernes egen ændring af deres kultur, bl.a. forårsaget af klimatiske ændringer, da den etniske baggrund — og da især på vestkysten — blev gradvist ændret fra at være baseret på hvalfangst til en anden form for fangstmetode som medfører anderledes social organisation, og som formentlig medfører sproglige ændringer, både leksikalsk og strukturelt.

Ved følgerne af vedvarende påvirkninger udefra kan observeres påvirkninger fra hvalfangerperioden og fra tiden omkring missionsvirksomhedens begyndelse. De væsentligste påvirkninger i denne sammenhæng er fornyelser inden for brugsgenstande og institutioner i det sociale liv.

Herved tænkes især på de ændringer som fulgte efter indførelsen af den nye tro, og på at traditioner, som har relevans til det religiøse liv af væsentlig betydning for det sociale mønster og for åndslivet, blev forbudt. Disse påvirkninger er ikke kun af sproglig art, men de havde til følge, at der skete en væsentlig ændring af tankevirksomheden og opdragelsen af de kommende generationer.

Som de væsentligste ændringer ved gennemførelsen af missionsvirksomhed og handel kan nævnes, at levemåden ved den oprindelige kultur var baseret på en hengivenhed overfor naturen, mens der ved påvirkningen udefra, der vinder indpas, er sket en ændring derhen, at levemåden nu er baseret på en syntese af disse to kulturelle elementer, og at Inuit kulturbaggrund nu i højere grad end nogensinde bliver trængt i baggrunden, med mindre man tager specielt vare derpå. Denne omstændighed kan tydeligt observeres ved, at industrisamfundets forbrugermoralitet kan gå hen og blive det dominerende træk i kulturændringen.

Sprogpolitik

Der er ingen tvivl om, at grønlændere, som kun taler grønlandsk, tager det for givet, at de vedblivende kan benytte deres

sprog uden indgreb. Gyldigheden af dette ønskes opfyldelse gælder alle bostederne i Grønland.

Siden 1721 har missionen og handelen i Grønland respekteret, at grønlænderne såvidt muligt opretholder deres fangerhverv uden påvirkning af andre erhverv udefra. Trods det er det en kendsgerning, at folkeslag, som kommer udefra, og som har anderledes traditioner, teknisk baggrund og tro, indirekte har vundet indpas ved enkelte ord, som indføres udefra som låneord, og ved strukturelle ændringer; det kan endda mærkes ved mindre fonologiske ændringer. Som eksempel på strukturelle ændringer kan nævnes at ordfølgen subjekt, objekt, verbum nu tydeligere bliver taget som den gældende. Et andet eksempel på strukturel ændring er den gradvist mindre brug af dualformen og den 4. person (3. person reflektiv). Formentlig skyldes disse sidste eksempler ikke blot påvirkning udefra; de kan lige så vel have været forårsaget af selvstændig dialektalsk udvikling.

Sprogpolitikken blev ganske vist ikke formuleret separat, men i tendensen inden for den øvrige politiske strømning efter 1721, og inden for den øvrige udvikling i landet, har sprogpolitikken været en del af helheden. De mest iøjnefaldende ændringer kan føles, da Grønlands status blev ændret fra at være en koloni til at blive en del af kongeriget.

Omkring vedtagelsen af ændringen i Grønlands status omkring 1953, hvor der var folkeafstemning derom i Danmark, men ikke i Grønland, taltes der blandt grønlændere og danske meget om ligestilling grønlændere og danske imellem inden for hele kongeriget. Tanken om ligestilling var i princippet ligestilling i statsretlig henseende, idet Grønland overgik fra kolonistatus til status som amt. Dette betød endvidere, at samtlige juridiske muligheder for et enkelt individ nu stod åbne for en grønlænder; at en grønlænder nu havde de samme pligter og rettigheder inden for den danske lovs rammer, med mindre der var andet specificeret om de enkelte loves gyldighed. Dette betød imidlertid også, at grønlændere i mange henseender tog det som en pligt at indrette sig efter de danske tilstande, mens den danske del af befolkningen fortsatte efter egne forudsætninger i juridisk henseende. Med andre ord blev

tanken om ligestilling fortolket og forstået som ligestilling efter de danske forudsætninger.

På samme måde som ligestillingstanken blev der af de mere fremtrædende grønlandske politikere fremsat ønske om, at der inden for kongeriget burde være sproglig ligestilling.

Tanken om, at man bør have separat sprogpolitik, blev antydet først i slutningen af 1960-erne og i årene derefter, og debatten desangående startede da også omkring denne periode.

I lovgivningen i Grønland er den sproglige situation aldrig tidligere blevet angivet på skrift. Da et større antal grønlandere i de senere år er blevet i stand til at tale og skrive på dansk, og da flere og flere personer med fremmedsprog har blandet sig med den grønlandske befolkning i takt med den stigende grønlandske bevidsthed om deres etniske identitet, blev der i loven om hjemmestyre i Grønland skrevet: (Lov nr. 577 af 29. november 1978 om Grønlands hjemmestyre, paragraf 9:) "Det grønlandske sprog er hovedsproget. Der skal undervises grundigt i det danske sprog. Stk. 2: Begge sprog kan anvendes i offentlige forhold."

Det grønlandske sprog som hverdagssprog i det grønlandske samfund

Som nævnt ovenfor har det grønlandske folk benyttet deres sprog uden yderligere indflydelse udefra. Den ændrede samfundssituation har imidlertid også medbragt sproglige ændringer. Indførelse af almindelig skolegang kom for alvor i gang efter oprettelsen af seminarierne i Nuuk (Godthåb) og Ilulissat (Jakobshavn), hvor der undervistes kateketer af grønlandsk afstamning til kirken og skolen i Grønland. De kateketer, der uddannedes skulle kunna undervise i læsning, skrivning og regning; et af de vigtigste fag dengang var undervisning i religion (kristendom). Resultaterne af denne form for undervisning viste sig i begyndelsen af dette århundrede. Omkring denne tid kan man sige, at så godt som alle grønlandere var blevet i stand til at læse og skrive, dette gælder også Thuleområdet og Østgrønland.

Under koloniperioden var der så få skoler til videreuddan-

nelse for grønlandere, at danske eller udlændinge bosat i Grønland ikke havde andet valg end at lære at tale grønlandsk. Dertil kan også siges, at præster, der skulle til Grønland fik undervisning i det grønlandske sprog, før de rejste til Grønland, på Seminarium Groenlandicum under pastoralseminariet i København, hvortil der også var knyttet et lektorat i grønlandsk.

Den periode, som bevirkede omvæltningen i sprogsituationen, var perioden efter år 1953. Ved overgangen fra kolonitilstandene til tilstande under ligestillede vilkår, strukturerede man også nye uddannelsesmuligheder, som det også var ønsket fra grønlandsk side. For at kunne gøre det valgte man at benytte det danske uddannelsessystem med de samme muligheder for videreuddannelser, med det danske sprog som middel. Det blev endda påpeget, at hvis man skulle kunne vælge den økonomisk mest farbare vej, måtte man prioritere det danske sprog fremfor det grønlandske. For at klargøre situationen efter 1953 må man forklaringsvis nævne, at mange danske blev hentet som arbejdskraft, og at man ikke krævede, at disse skulle kunne tale grønlandsk, da de fleste var i Grønland på to-årskontraktarbejde.

I denne periode var også dansk—grønlandske ægteskaber blevet mere og mere almindelige, og hos flertallet af disse er det danske sprog hjemmesproget, og deres børn har følgelig dansk som modersmål.

Disse ændrede forhold blev en af anledningerne til en livlig sproglig debat omkring vedtagelsen af skoleloven i Grønland i 1968.

Omkring vedtagelsen af skoleloven i Grønland i 1968 blev der i 1967 vedtaget en lov om indførelse af børnehaveklasser. De oprindelige hensigter med børnehaveklasser var at børn skulle gennemgå en periode af skolemodning, før den skolepligtige alder. Blandt hensigterne med oprettelse af børnehaveklasser var, at de grønlandske børn skulle få indføring i det danske sprog, således at de blev i stand til at følge undervisningen på dansk. Dertil skal nævnes, at der i denne periode var mangel på uddannede grønlandske lærere og mangel på lærebøger og materialer, problemer, som ikke kunne løses fra

den ene dag til den anden under de daværende omstændigheder.

I denne debat deltog både grønlandske politikere i Grønland og danske politikere i folketinget. I denne debat blev det diskuteret, på hvilket klassetrin man skal starte indlæringen i det grønlandske sprog og det danske sprog i skolen. Nogle mente, at man bør starte med modersmålsundervisningen allerede fra skolens start. Situationen omkring den tid var, at de fleste børnehavepædagoger var danske og disses opdragelse af børnene i børneinstitutionerne var med dansk tradition som udgangspunkt, mens begge forældrene var udelukkende grønlandsktalende.

Om opbygningsperioden i 1960-erne kan man nævne, at fremgangsmåder efter dansk mønster blev almindelige som aldrig nogensinde i Grønlands historie.

Efter indførelsen af hjemmestyret og efter overtagelsen af kultur- og undervisningsanliggenderne blev det i den grønlandske landstingsforordning af 1980 fremhævet, at det grønlandske sprog bør være basissproget i undervisningen, og at børn med danske forældre i Grønland bør undervises i det grønlandske sprog.

Retskrivningsarbejder i Grønland

Den retskrivning, som blev udarbejdet af Samuel Kleinschmidt, blev den retskrivning, som benyttedes som standardretskrivning fra indførelsen af almindelig skolegang i Grønland. Kleinschmidt udarbejdede også en ordbog i 1871. Denne retskrivning benyttes stadig den dag i dag.

Grønlands landsråd nedsatte i 1954 et sprogudvalg. Siden da har dette udvalg virket som Grønlands Sprog- og retskrivningsudvalg. En af opgaverne for dette udvalg var at undersøge den eksisterende retskrivning med henblik på en eventuel retskrivningsreform eller en helt ny retskrivning. Efter at have undersøgt ændringsmulighederne i retskrivningen fremsatte udvalget et forslag, som blev vedtaget i landsrådet som gældende fra den 17. maj 1973. Da den nye retskrivning blev vedtaget, blev det samtidig fremhævet, at disse to retskrivningsformer kan

anvendes side om side, men at den nye retskrivning skal være grundlaget for undervisningen i skolerne. Oprindeligt var det fremsat som et forslag, at de vigtigste trykte medier skulle gå over til at benytte den nye retskrivning, men f.eks. Atuagagdliutit/Grønlandsposten benytter den gamle retskrivning stadigvæk. Ved indførelsen af den nye retskrivning påbegynder man arbejdet med at transskribere bøger, der oprindeligt var trykt efter den gamle retskrivning, til den nye retskrivning.

Andre sproglige arbejder

Sprog- og retskrivningsudvalget skal også tage sig af andre sproglige opgaver. En af opgaverne er at lave udkast til nye benævnelser; i det tilfælde er det især nye brugsgenstande, som ikke tidligere har haft grønlandske benævnelser.

Sprog- og retskrivningsudvalget fremsatte et forslag til landsrådet i 1978 om at påbegynde den store grønlandske ordbog, ved at registrere bl.a. de ord, som den nye generation i Grønland nu ikke længere er i stand til at bruge; ved at registrere grønlandske dialekter, og ved at sammenredigere de tidligere ordbogsarbejder. Dette forslag blev vedtaget af landsrådet i 1978. Dette arbejde bliver nu forestået af det nyoprettede Ilisimatusarfik/Inuit Institut i nært samarbejde med Sprog- og retskrivningsudvalget. Ordbogsarbejdet har også en redaktionskomite, hvoraf nogle af medlemmerne er fra Sprog- og retskrivningsudvalget. Man har skønnet, at ordbogsarbejdet vil blive gennemført i en periode af 5 år.

I omtalen af sproglige arbejder kan nævnes som særtilfælde, at seminarielærer Jonathan Petersen som sit egenhændige arbejde publicerede "ordbogêraq" i 1951. Denne ordbog er speciel i den henseende at den er det første egenhændige sproglige arbejde publiceret af en indfødt i de nordamerikanske oprindelige sprog.

Bogudgivelser og medier i Grønland

De missionærer, der kom til Grønland, har siden 1723 udført arbejder i forbindelse med sprog, først og fremmest for at

kunne oversætte bibelen til grønlandsk. Efter indførelsen af Kleinschmidt's retskrivning begyndte mere verdslige beretninger fra grønlandere at vise sig, især ved fremkomsten af den periodiske avis ATUAGAGDLIUTIT. Efter denne avis, som forøvrigt var den første avis i verden, der havde farvelagte illustrationer, udkom også andre periodiske tidsskrifter, som f.eks. Avangnâmioq, i nordlige Vestgrønland, og SUJUMUT, udgivet i sydlige Vestgrønland af Fr. Høegh. Flere lokalblade rundt på kysten blev også udgivet. Bøger til undervisningsbrug har siden 1860-erne været udgivet fra skolevæsenets side, og nu, efter indførelsen af hjemmestyret i Grønland, af skolecentralen gennem PILERSUIFFIK, Grønlands Skolecentral, som er den centrale lærebogsvirksomhed for distribution og publikationer. Grønlandske bøger af skønlitterær art bliver udgivet gennem Kalaallit Nunaanni Naqiterisitsisarfik, Det grønlandske Forlag.

Grønlands Radio blev oprettet i 1943. Efter at den har fået egen radiofonibygning i 1958 har den lavet udsendelser til hele kysten og kan regnes for at være det vigtigste medium. Gennem radioen er også nyhedsformidlingen og den daglige debat blevet formidlet. Grønlands Radios udsendelser er dobbeltsprogede på grønlandsk og dansk, hvad der også er gældende for de øvrige medier i Grønland.

Siden slutningen af 1960-erne blev TV gradvist udbredt i Grønland. I begyndelsen gennem TV-foreningen i de enkelte byer gennem de lukkede TV-net med kabel-TV. På grund af mangel på passende udsendelsesfaciliteter er så godt som alle TV-udsendelser i Grønland kun på dansk eller på andre sprog. Når medieformidlingen bliver overtaget af hjemmestyret, er der planer fremme om at lave samtidigheds-TV i Grønland.

Høvet mellom nynorsk og bokmål i dag

Av Kjell Venås

Det oppgjevne emnet er "Flerspråkighet, språklagstiftning och språkutveckling". Ordet "flerspråkighet" i denne tittelen må ein lesa på bakgrunn av kunnskap om den norske språksituasjonen. Det er ikkje rimeleg å sjå på nynorsk og bokmål som ulike språk. Vi reknar med eitt norsk språk (eller "mål") fordi vi knyter språket til nasjonsomgrepet og til geografiske grenser. At flytande dialektovergangar ved grensene, som i Østfold : Bohuslän eller Trøndelag : Jämtland, kan by på problem for ein språkvitskapleg/sosiolingvistisk analyse, kan eg ikkje koma inn på her. Poenget er at nynorsk og bokmål berre er to ulike skriftlege kodifiseringar, med ulike historiske utgangspunkt. Ut frå det synet vil eg omtala dei som "målformer" eller "skriftmål".

Høvet mellom dei to skriftnormalane for norsk vart fastsett ved jamstellingsvedtaket i 1885. Dette vedtaket er ikkje ei lov, men ei plenumsavgjerd av Stortinget, laga som ei oppmoding frå Stortinget til Regjeringa:

Regjeringen anmodes om at træffe fornøden Forføining til, at det norske Folkesprog som Skole- og officielt Sprog sidestilles med vort almindelige Skrift- og Bogsprog.

I språkbruken her svarar "det norske Folkesprog" til "nynorsk" og "vort almindelige Skrift- og Bogsprog" til "bokmål".

Jamstellingsvedtaket fekk praktisk verknad fyrst i 1892, i den nye skulelova som kom då. Hovudinnhaldet i lovreglane om skulemål har stått ved lag frå 1892 til i dag. Vi finn dei att i lova om grunnskulen frå 1969 (med brigde av 1975). Fyrste leddet i § 40, "Målet i skolen", går på talemålet:

I den munnlege opplæringa kan elevane bruke det mål dei talar heime, og læraren skal i ordtilfang og uttrykksmåte ta omsyn til talemålet til elevane.

Prinsippet om at målføret åt elevane har fyrsterett som norm for munnleg målbruk i skulen går attende til 1878 og har til dels vore ordlagt endå sterkare enn i dag. Vidare seier § 40 at elevane skal lære å lesa baa skriftmåla, medan skulestyret fastset lærebokmål og skriftleg opplæringsmål for kvar krins. Ved skifte av opplæringsmål skal krinsen få seia si meinung, og dei nærare reglane for fråsegn frå krinsen er gjevne i § 31. Skulestyret er bunde til å følgje eit fleirtalsvedtak frå krinsen om minst 40 % av dei røysteføre har gått inn for det. Røystere rett har foreldre og forsyttarar av barn under 14 år. Røysting om målform skal haldast når minst 1/4 av dei røysteføre eller eit fleirtal i skulestyret krev det. Dei to siste åra i grunnskulen (i 8. og 9. klasse) skal elevane ha skriftleg opplæring i baa målformene, og dei vel målform sjølve.

Den høgare skulen fekk ny lov i 1896, og i den var det fastsett at elevane sjølve kunne velja mellom dei to skriftmåla. I 1902 fekk lærarskulen og i 1907 gymnaset reglar som fastsette skriftleg prøve i baa målformer. I den vidaregåande skulen, som gymnaset no har gått opp i, skil ein mellom hovudmål og sidemål, og på teoretiske liner skal elevane til eksamen skrive ein stil i kvar målform.

Den fyrste stortingstilrådinga på nynorsk kom i 1886, den fyrste lova vart gjeven i 1894 og det fyrste departementsrundskrivet sendt ut i 1915. For statsadministrasjonen fekk elles prinsippvedtaket frå 1885 ikkje praktiske verknader den fyrste tida. Men i 1920-åra gjorde mange kommunar og også somme fylkesting vedtak om at dei ville ha brev, kunngjeringar, skjema o.l. på nynorsk. På denne tida kom det også somme spreidde reglar om målbruk for delar av statsadministrasjonen. Desse opptaka førte fram til lov om målbruk i statstenesta av 1930. Ho fastsette at folk i embets- og statstenestepost fødde etter 1905 og med ei viss minimumsutdanning skulle ha skyldnad til å nytte både nynorsk og bokmål i tenesta. Denne stutte fullmaktslova vart utfyllt med føresegner av 1932, og dei vart noko justerte i 1947.

I 1966 vart det lagt fram ei "Innstilling om språksaken" frå ei nemnd som var sett ned i statsråd. Fleirtalet i nemnda ville ikkje gå inn for at det skulle lagast ei allmenn mållov, men heile nemnda peikte på at reglane om målbruk i statstenesta ikkje "etterleves i utpreget grad", noko dei meinte gav grunnlag for å arbeide ut ei ny lov. Ho er vedteken i 1980 og heiter "Lov om målbruk i offentleg teneste". Ordet "statstenesta" i lova frå 1930 er her bytt ut med "offentleg teneste". I § 1 blir det slege fast at

Bokmål og nynorsk er likeverdige målformer og skal vere jamstelte skriftspråk i alle organ for stat, fylkeskommune og kommune.

Dei nærare reglane i §§ 3—11 gjeld likevel berre statstenesta, og dei rettslege konsekvensane knyter seg einast til den. Ordet "likeverdig" er i denne samanhengen definert i ei stortingsmelding om språksaka frå 1968—69, der det er sagt at ein med dette ordet slår fast at "begge språkformer skal respekterast og odlast på like line". Dette er noko som følgjer av det synet at den språklege kulturarven i Noreg er noko som heile nasjonen er saman om, og at det vil vera ei vinning om nordmenn kan oppleve språksituasjonen vår meir som ein verdi — som ein ressurs — enn som ein historisk vanlagnad. Valet og tevlinga mellom to skriftmål og normfridommen innanfor målformene har gjeve nordmenn visse føremoner pedagogisk og sosiokulturelt. Det er også mogeleg at desse tilhøva har gjort oss meir språkleg vakne enn det som er vanleg i meir "normale" land. I eit nordisk forum kan det vera verdt å nemne dette også.

Mållova av 1980 er meir utførleg enn den av 1930. Til dels kjem det av at dei tidlegare føresegnene no er innarbeidde i lova. I § 4 er det fastsett at skyldnaden til å nytte både bokmål og nynorsk gjeld for dei som har eit embete eller ein statstenestepost der "skriftleg utforming er ein del av tenesta". Når nokon skriv til eit statsorgan, skal statsorganet svara i den målforma som skrivaren har brukt, og den einskilde har krav på å få løyve, faste formular o.l. i den målforma som han eller ho ynskjer. Kommunar og fylkeskommunar kan gjera krav på

ei viss målform i skriv frå statsorgan, eller dei kan seia seg språkleg nøytrale. Statsorgan som vender seg til heile landet med rundskriv, kunngjeringar, opplysningstilfang o.a., skal skifte mellom målformene slik at det blir ei rimeleg kvantitativ fordeling mellom dei. Om det einstilte organet finn grunn til det, kan slikt tilfang gjevast ut på b e m alformer. Skjema skal utferdast og vera tilgjengelege på b e m alformer. Einskildpersonar og spr korganisasjonar kan føre fram klage om lova blir broten.

Eit p bod i m llova som særleg nynorskorganisasjonane har lagt mykje vekt på, er at Kongen annakvart år skal leggje fram for Stortinget ei melding om målbruk i offentleg teneste. Med denne meldeplikta er det tanken   få ein kontrollinstans som gjer at statsorgana må passe på og ikkje lata det bli ei sovande lov. Somme ynskte at det skulle skipast ei ombodsmannsstilling til   vaka over lova, men dette vart ikkje etterkome. Tilsynet skal følgje vanleg praksis i statstyringa elles. Orienteringa og føresegnene som tolkar og utfyller lova, kom i rundskriv 7. januar 1981. Det vart der teke omsyn til mange av merknadene som Norsk språkråd hadde kome med.

Eit viktig offentleg organ som bruker b e målformer, er Kringkastinga. Det finst retningsliner for målbruk vedtekne av styret i Norsk rikskringkasting, men dei som no gjeld (fr  1973), seier ikkje noko om tilhøvet mellom nynorsk og bokmål. Derimot finst det frå 1970 eit pålegg fr  Stortinget til NRK, vedteke av eit fleirtal i kyrkje- og skulenemnda, om at minst 25 % av sendingane skal vera på nynorsk. Dette pålegget gjeld også tv-tekster. Prosentsetningen 25 bygde m.a. på val av skulemål, men andre omsyn må og ha talt med, såleis omsynet til kva ein veit om den r ynlege talem lssituasjonen i landet, at dialektane står sterkt, og at nynorsk står meir n r dialektane enn prosenttalet for val av skulemål (i 1970: 17,9) synest   fortelja.

2.

N r eg skal seia noko om korleis vedtak og føresegner om målbruk verkar i praksis, er det kanskje like godt   halde

fram med kringkastinga. Det blir ført statistikk over fordelinga mellom målformene, men teljingane har til dels synt avvik etter som dei er førte av kringkastinga sjølv eller av språklege interesseorganisasjonar. Ein grunn til avvika kan vera at det ikkje alltid er lett å avgjera kvar innslag med dialektale drag høyrer heime. Jmført med i andre land er det mykje av dialektbruk i norsk kringkasting. Elles er det ikkje sjeldan reaksjonar på målbruken i kringkastinga av privatfolk ut frå det dei meiner å høyre der. I avisene ser ein ofte lesarinnlegg som fortel at det er om lag berre nynorsk i kringkastinga. På tilsvarende måte var det i tidlegare tider mange som meinte at kringkastinga sende om lag berre hardingfelemusikk. Frå den andre sida er det klage over at språkmønster frå Oslo vest dominerer. Særleg gjennom tv verkar dei inn på språket hjå dei som veks opp, og det blir hevda at barn mange stader i landet no kan bruke denne bykoden ved sida av heimemålet sitt. Etter den statistikken over målbruk som kringkastinga fører, har ingen av dei vanlege avdelingane ved den sentrale kringkastinga enno nått 25 % nynorsk, og nokre avdelingar ligg svært langt under dette nivået, såleis underhaldingsavdelinga i fjernsynet med 7,1 % og utanriksavdelinga i radio med 4,7 % (tal for 1979).

Lova om målbruk i offentleg teneste er så ny at det ikkje er råd å seia noko om korleis ho vil verke. Det vi kan seia, er at røynslene frå den førre ikkje lovar godt. Nemnda som sa at reglane ikkje "etterlevs i utpreget grad", ordla seg varsamt. Det nye som ein mest kan setja voner til ved denne lova, er rapportplikta.

Nynorskbrukarane fekk aldri fullt ut innfritt dei lovnadene som lov om målbruk i statstenesta av 1930 gav dei. I så måte var det ingen skilnad i høve til brukarar av verkelege minoritetsmål i andre samfunn. Vi har ferske vitnemål om stoda på dette feltet frå tilfang som Norsk språkråd har fått inn til arbeidet sitt dei to siste åra. Heimelen for at rådet skal ta seg av slike saker, er gjeven i § 1 a i lova om Norsk språkråd, der det heiter at rådet "skal ... verne om den enkelte borgers rettigheter når det gjelder bruken av språket". Det kjem jamleg inn meldingar om at lova blir broten, og sakene gjeld vel

utan unntak krenking av rettane åt nynorskbrukarar. Sakene blir tekne opp av einskildpersonar og målorganisasjonar. Organisasjonane sukkar gjerne over at dei bruker både krefter og pengar frå friviljuge gåver til å vakte over slikt som Staten sjølv burde føre tilsyn med.

Sekretariatet i Språkrådet har laga eit notat med oversyn over måljamstillingssaker mellom 1977 og -79. Notatet er på 76 sider og er delt i fire bolkar. Den fyrste og lengste bolken gjeld måljamstilling i Staten. Her får ein vita korleis det er med målbruken i rundskriv, i tilfang til bruk i skulane, i Forsvaret (der nynorsk har særleg mykje bruk for forsvar), korleis det er med målforma på vegskilt og på sorenskrivarkontor for å nemne nokre døme.

Den andre bolken i notatet er om læremiddelsaka. Skorten på nynorske læremiddel rører ved sjølve fundamentet for at målet kan koma i bruk etter føresetnadene. Det er fastsett i lovene for grunnskulen og den vidaregåande skulen at lærebokverk i andre fag enn norsk skal koma ut til same tid og til same pris på bokmål og nynorsk. Lærebøker skal godkjennast av departementet. Det har vist seg vanskeleg å føre tilsyn med kravet om at lærebøker skal koma samstundes i bae målformer. Grunnen er m.a. at omgrepet 'lærebok' ikkje er heilt eintydig i dag då flaumen av alle slags læremiddel er veldig, og då det jamleg kjem nye fag og disiplinær. Nynorskorganisasjonane har derfor gjennom heile 1970-talet hatt læremiddelsaka øvst på programmet sitt.

Kapittel 3 er om målval og måljamstilling i skulen. Lat meg illustrere emneområdet med å nemne ei særskild sak. På ein tettstad i Nord-Noreg, der opplæringsmålet er bokmål, bad nokre foreldre om nynorsk parallellklasse for barna sine. Etter lova har dei høve til det når det blir minst 10 elevar i klassa. Etter det fyrste skuleåret førte skulestyret denne klassa over til ein annan skule i same krinsen, som har anna "inntaksområde" for elevane sine. Opplæringsmålet i denne skulen var nynorsk, men han ligg 2,5 km unna og ville føre elevane ut av det tilvande miljøet deira. Naturleg nok gjorde dette vedtaket at somme foreldre let barna sine halde fram på den gamle skulen med bokmål som opplæringsmål. Protestar mot

klasseoppløysinga vart førte fram både for skulestyret og departementet, og saka vart emne for ein interpellasjonsdebatt i Stortinget, men vedtaket vart ikkje gjort om.

Den fjerde delen av notatet om måljamstelling gjeld tilhøvet mellom dei to skriftmåla i lærarskulen.

3.

Når ein skal sjå på korleis vedtak og føresegner om målbruk påverkar språkvokstere, kan ein gjerne halde fram med skulestellet og nemne val av opplæringsmål i grunnskulen. Dette har alltid vore kjernepunktet for tilhøvet mellom bokmål og nynorsk i samfunnslivet. Høvet til å velja nynorsk som skulemål var føresetnaden for at målet kunne få noko rom og kunne stette oppgåvene åt eit riksspråk, og det er dette som gjev grunnlaget for all jamstelling mellom målformene. At bruken av nynorsk i skulen også er grunnlaget for nynorsk som litteraturmål, gav Kjartan Fløgstad eit handfast vitnemål om då han gav pengane han fekk saman med litteraturprisen frå Nordisk råd, til Noregs mållag for at dei skulle bli brukte i arbeidet for nynorsk skulemål. Han grunn gav dette med at det var nynorsk som hadde gjort det mogeleg for han å vinne fram som forfattar.

Som nemnt skal elevane lære å skrive bae målformer i 8. og 9. klasse av grunnskulen og på dei linene i den vidaregåande skulen som svarar til det gamle gymnaset. Dette kravet om opplæring er føresetnaden for kravet om bruk av bae målformer i offentleg teneste. Kravet om at bae skriftmåla skal brukast, fører med seg at også nynorsk, som blir brukt minst, i alle høve blir brukt så mykje at alle nokolunde vakne folk er klare over at målet eksisterer. Også bruken av nynorsk i kringkastinga står opp under denne målforma i den allmenne opinionen, ja, kanskje meir enn noko anna. Sidan pålegget om ein viss prosentdel av nynorsk i alle høve er med og fremjar bruken av målet i kringkastinga, er det viktig for jamstillinga av nynorsk og bokmål.

Når nå eingong dei to norske skriftmåla finst jamsides og er

så like som dei trass alter, seier det seg sjølv at dei kjem til å verke på einannan. Påverknaden på nynorsk frå bokmål er overveldande når det gjeld ordbruk og fraseologi, og dette har jamleg vore eit problem for sjølvstendet åt nynorsken. Men påverknaden den andre vegen er også tydeleg. I historisk langsyn har han vore avgjerande viktig for framvoksteren av bokmålet. Både i det førre og i dette hundreåret har nynorsk vore den viktigaste grunnen til at bokmålet hadde bruk for eit heimleg alibi. Fornorskinga av bokmålet byggjer i stor mon på at nynorsk fanst som eit alternativ.

Ved arbeidet med språkrøkt og språkvern ser ein alltid nynorsk og bokmål saman. Det er såleis sjølv sagt at nyord blir normerte samstundes for nynorsk og bokmål, og at ein normerer likt der det ikkje gjer vald på særhåttan åt noka av målformene. Slik normering er ei viktig arbeidsoppgåve for Norsk språkråd.

Det praktiske normeringssamarbeidet mellom nynorsk og bokmål går attende i minsto til 1908, då det vart sett ned ei nemnd som hadde tilnærming mellom skriftmåla som arbeidsoppgåve. I nokon mon hadde dei dette i tankane også på slutten av førre hundreåret. Ideen om tilnærming ved medvitne tiltak fekk ei eiga nemning i slagordet "sammorsk", som somme har sett på som eit ideal, andre som det verste dei visste. Denne tilnærmingstanken vart også røyndleg og praktisk språkpolitikk, manifestert i dei to rettskrivingsbrigda i 1917 og framfor alt 1938. Tanken stod sterkt i 1930-åra, men vart etter krigen ei tung bær for Arbeidarpartiet, som sat med regjeringsmakta. Slagordet "tilnærming på norsk folkemåls grunn" sprang ut av trettiåra, men vart fyrst etter mykje strid med i arbeidsprogrammet for Norsk språknemnd, som verka mellom 1952 og 1972. Det var særleg normeringa av bokmålet og tilnærminga til nynorsken som valda strid. Den fyrste verknaden av motstanden mot offisiell språkpolitikk var at bokmålet ikkje gjekk vidare på tilnærmingsegen då rettskrivinga vart justert saman med utarbeidinga av ein læreboknormal på femtitalet. Den andre verknaden var at regjeringa nemnde opp den komiteen som midt på sekstitalet hadde til oppgåve å vurdere heile språksituasjonen i Noreg. Ei følge av arbeidet

åt denne komiteen var at Norsk språkråd i 1972 kom i staden for Norsk språknemnd.

Norsk språkråd gjorde alt i fyrste arbeidsmøtet sitt opptak til å "liberalisere" skulerettskrivinga for bokmål, dvs. gje rom for konservative former. Seinare har bokmålsseksjonen etter mykje usemje og strid også rådt til å opne læreboknormalen for former som ikkje har funnest i lærebøker sidan 1938. I diskusjonen om dette har det likevel kome fram at det er mange bokmålsfolk som gjerne ville at bokmålet skulle halde fram i den stemneleia det har hatt gjennom det meste av dette hundreåret, dvs. til møtes med nynorsken. Denne tilnæringspolitikken er med som nissen på flyttelasset også i Norsk språkråd. Rådet skal etter § 1 a "verne om den kulturarv som norsk skriftspråk og talespråk representerer". Men i § 1 er det også eit ledd b, der det er fastsett at rådet skal stø opp om "utviklingstendenser som på lengre sikt fører målformene nærme saman". I diskusjonen som gjekk føre tilrådinga om å opne læreboknormalen for meir konservative former, la dei to fraksjonane i bokmålsseksjonen ulik vekt på dei to fyrste ledda i føremålsparagrafen og fann stønad for synet sitt anten i ledd a eller ledd b. Så ein skjønar at diskusjonen om dette går vidare. Det er enno rikeleg grunnlag for måldebatt og språkpolitikk i Noreg.

Tilvisingar

Nokre viktige kjeldeskrifter er *Innstilling om språksaken* fra Komiteen til å vurdere språksituasjonen m.v. oppnevnt ved kongelig resolusjon 31. januar 1964 (Kirke- og undervisningsdepartementet 1966), *Odelstingsproposisjon nr. 52* (1978—79): Lov om målbruk i offentleg teneste (Kyrkje- og undervisningsdepartementet), *Måljamstillingssaker som har kome til Norsk språkråd 1.9.77—31.12.79* (Norsk språkråd, Drammensvn. 158, Oslo 2), Olaf Almendingen og Åsmund Lien: *Striden for nynorsk bruksmål*, Oslo 1978, *Melding om verksemda i Norsk rikskringkasting i 1979*.

Språklagstiftning i Sverige

Av *Per A. Pettersson*

Den officiella svenska inställningen till språkliga minoriteter har mycket länge varit att Sverige är ett enspråkigt samhälle. Man har i lagstiftningen "glömt" de gamla språkliga minoriteterna samer och finnar. Detta har inneburit att man på det lokala planet, framför allt i skolorna, kunnat bedriva en ensidig och ofta mycket kraftfull försvenskningspolitik. Det är väl omvittnat från samiskt område, från Tornedalen och från Finnmarkerna i Värmland och Dalarna att svenska inte bara var det enda undervisningsspråket utan också det enda tillåtna språket på rasterna i skolan. Så sent som 1968 fann sig länskolnämnden i Norrbottens län föranlåten att påpeka att det inte var förbjudet för eleverna att tala finska på rasterna. I de mellansvenska finnbygderna var försvenskningen också effektiv och finskan försvann där helt som ett levande språk.

Insikten att Sverige är flerspråkigt vaknade egentligen först i och med den ökande invandringen efter andra världskriget. Fortfarande karakteriserades emellertid den svenska språkpolitiken av passivitet. Det var den enskilde invandrarens ensak hur han lärde sig svenska och något offentligt, i lag reglerat stöd för undervisning i svenska för invandrare var det ingen som ens tänkte på. Att invandrare skulle lära sig svenska och att de skulle inlemmas i det svenska samhället och den svenska kulturen — om de tänkte sig att stanna i landet och inte bara var tillfälliga gästarbetare — tog man däremot som en absolut självklarhet. I och med den explosionsartade tillväxten av invandringen under 1960-talet — i genomsnitt kom det då 36.000 nya invandrare varje år — växte emellertid insikten att svenskkunskaper inte kommer till invandrarna utan undervisning, och att också samhället måste ta sitt ansvar

för denna. Så tillkom 1965 som ett första steg en rätt för alla invandrare att via studieförbund få kostnadsfri svenskundervisning. Några ytterligare milstolpar i svensk språklagstiftning — dvs. i praktiken lagstiftning om invandrarnas språkliga ställning:

- 1966 Grundskolan får resurser för stödundervisning till invandrabarn.
- 1968 Riktlinjer ställs upp för undervisningen av invandrabarn i grundskolan. Hemspråksundervisningen börjar.
- 1969 Undervisningen av invandrabarn tas upp i den nya läroplanen för grundskolan (Lgr 69).
- 1973 Arbetstagare med utländskt medborgarskap får rätt att delta i högst 240 timmars svenskundervisning på betald arbetstid.

Den så kallade invandrarutredningen behandlade under början av 1970-talet medlen och målet för den svenska invandrar- och minoritetspolitiken. Dess arbete ledde 1975 fram till ett riksdagsbeslut där målen sammanfattades i orden jämlikhet, valfrihet och samverkan. På det språkliga området tolkas dessa mål som *att* alla grupper i samhället skall ha samma möjlighet att bibehålla och utveckla sitt modersmål, *att* medlemmar av språkliga minoriteter skall kunna välja i vilken utsträckning de vill utveckla sin språkliga identitet och *att* man skall eftersträva språklig tolerans och solidaritet mellan invandrarna och den övriga befolkningen.

Lagstiftningen inom invandrar- och minoritetsspråksområdet gäller i dag i huvudsak tre olika områden: 1. Ungdomsskolan (och förskolan), 2. Undervisningen av vuxna invandrare och 3. Den statliga förvaltningen, med bl.a. reglering av förhållandet mellan myndigheter och invandrare.

Förskola och ungdomsskola

Inom den grundläggande utbildningen har man som mål för invandrapolitiken satt en aktiv tvåspråkighet, och vid kon-

kretiseringen av detta mål har man beaktat följande fyra delområden.

1. Undervisningsspråk — i början undervisar man enbart på hemspråket varefter svenskan successivt får en allt större roll.
2. Hemspråk — från och med läsåret 1977/78 har kommunerna skyldighet att anordna undervisning i hemspråk och ge studiehandledning på hemspråk.
3. Svenska som främmande språk.
4. Undervisning i övriga främmande språk, främst engelska.

I dag gäller följande för de olika skolstadierna:

Förskolan — Alla fem- och sexåringar som har annat hemspråk än svenska har inom förskolans ram rätt till minst fyra timmars träning i hemspråket per vecka. Sedan denna reform genomfördes med början 1977/78 har antalet invandrabarn i förskolan ökat kraftigt. Av de invandrabarn som är integrerade i svenska grupper får drygt hälften (7.700 av 14.200) hemspråksträning, men dessutom finns ett ganska stort antal deltidsgupper och syskongrupper som är rent enspråkiga och i vilka det alltså endast talas minoritetsspråket.

Grundskolan — I skolförordningen (5 kap. 10 §) stadgas att hemspråksundervisning skall anordnas. Varje kommun är skyldig att inventera behovet av sådan undervisning, att aktivt informera föräldrarna om den, att anordna och tillsammans med föräldrarna planera undervisning i hemspråk om behov finns, att anordna studiehandledning på hemspråk och slutligen att anordna stödundervisning i svenska (dvs. svenska som främmande språk). För elevernas del är hemspråksundervisningen frivillig, medan skolan däremot kan ålägga dem att delta i stödundervisning i svenska om de bedöms behöva ett sådant stöd.

De enskilda kommunerna har stor frihet att själva organisera undervisningen av de språkliga minoriteterna. Formerna växlar också starkt beroende på de stora olikheter som finns mellan olika kommuner från mindre, språkligt homogena kommuner med ett par tre språk till storstäderna och vissa av deras kranskommuner där det kan förekomma undervisning i

upp till fyrtio hemspråk. I princip kan hemspråksundervisningen organiseras på tre olika sätt:

1. Eleven placeras i svensk klass och får gå ifrån den för några timmars hemspråksundervisning och studiehandledning på hemspråket.
2. Eleven placeras tillsammans med några andra barn med samma hemspråk i en i övrigt svensk klass. I klassen undervisar en svensk lärare och en hemspråklärare och en stor del av undervisningen kan ske på hemspråket.
3. Eleven placeras i en hemspråksklass där i princip all undervisning sker på hemspråket.

En kontroversiell fråga — och det gäller inte bara grundskolan utan hela undervisningsområdet — har varit vad som skall menas med hemspråk. Den hittillsvarande tolkningen har varit att det skall vara det språk som barnet använder i sin dagliga miljö, att det således inte skall vara ett för eleven främmande språk. I Skolöverstyrelsens handlingsprogram för invandrarfrågor från 1979 föreslås emellertid att rätten skall vidgas så att exempelvis ett adoptivbarn kan undervisas i ett minoritetsspråk utan att det används regelbundet i hemmet. En sådan vidgning av rätten till hemspråksundervisning har ansetts av särskilt värde för vissa språkliga minoriteter, t.ex. samer och zigenare.

En annan omdiskuterad fråga har varit hemspråksundervisningens frivillighet. Särskilt från invandrarorganisationernas sida har hävdats att hemspråkens status kommer att förbli låg så länge hemspråksundervisningen är frivillig och hemspråken behöver konkurrera med andra ämnen. Man torde kunna räkna med att i dag ungefär bara hälften av de elever som har rätt till hemspråksundervisning utnyttjar denna. För närvarande finns dock inga konkreta planer på ett obligatorium.

Av betydelse för hemspråkens ställning har också varit deras meritvärde. I dag gäller där att betyg i hemspråk är likvärdigt med vilket annat betyg som helst när eleven söker till gymnasieskolan.

Undervisningen i svenska som främmande språk, som är obligatorisk om behov föreligger, kan ges i olika former:

1. Förberedelseklasser, där man samlar nyinvandrade elever från olika språkgrupper och ger dem en intensiv svenskundervisning.
2. Stödundervisning inom klassen eller i klinik, när eleven fortfarande behöver hjälp men ändå behärskar svenska tillräckligt bra för att kunna följa huvudparten av klassens undervisning.

Gymnasieskolan — De regler som gäller för gymnasieskolan bör ses mot bakgrund av att invandrarungdom dels i långt mindre utsträckning än svenska ungdomar går vidare till gymnasieskolan, dels i långt större utsträckning misslyckas med sina gymnasiestudier. I varje fall delvis beror dessa misslyckanden uppenbarligen på språkliga svårigheter.

Gymnasieskolans regler om hemspråksundervisning är i princip ekvivalenta med dem för grundskolan. Kommunen åläggs alltså även här att inventera behovet, att aktivt informera och att anordna undervisning och studiehandledning. I praktiken organiseras vanligen undervisningen i hemspråk så att eleverna byter ut ett av de främmande språk som ingår i den aktuella studievägen, dvs. i regel det enda främmande språket, engelska. Det finns också möjlighet att göra ett sådant utbyte av ett eller flera andra obligatoriska ämnen.

Reglerna om svenska som främmande språk är vagare än de som gäller för grundskolan. Något absolut tvång för kommunerna att anordna sådan undervisning föreligger inte.

Den mest kontroversiella frågan på gymnasienivån är betygen och meritvärdet. Liksom på grundskolenivån är ett betyg i hemspråk likvärdigt med vilket annat betyg som helst, men däremot blir ett avgångsbetyg med hemspråk i praktiken aldrig behörighetsgivande för tillträde till högre utbildning. För tillträde till den svenska högskolan gäller nämligen som allmänt behörighetskrav minst två års engelska från gymnasieskolan. Eftersom hemspråksundervisning som nämnts som regel organiseras så att hemspråket ersätter engelska ställs alltså invandrareleverna inför valet att avstå från hemspråksundervisning eller avskära sig själva från möjligheten till högre studier.

Tornedalsfinskan och samiskan

Någon speciell lagstiftning som behandlar de äldre, inhemska språkliga minoriteterna finns inte. Reglerna om hemspråksundervisning gäller emellertid även för dessa, vilket innebär att exempelvis samer och Tornedalsfinnar skall erbjudas hemspråksundervisning i grundskola och gymnasieskola.

Sedan 1955 har det förekommit undervisning i finska vid gymnasiet (läroverket) i Haparanda, till att börja med som ett tillvalsämne utöver den vanliga studieplanen. I hela Tornedalsområdet har det sedan 1970 varit möjligt att i grundskolan välja finska i stället för annat lämpligt ämne. Läsåret 1970/71 valde 313 elever finska som hemspråk i Norrbottens län. Läsåret 1978/79 var motsvarande antal 1.932, vilket motsvarar 34 % av de elever som uppger finska som hemspråk. I de ursprungligen finskspråkiga kommunerna är det dock en betydligt lägre andel, i Pajala exempelvis bara 23 %. Nyinvandrade finsktalande väljer däremot i mycket större utsträckning att läsa finska som hemspråk, i exempelvis Luleå 70 % och i Piteå 98 %. Denna skillnad hänger säkerligen i stor utsträckning samman med attitydsskillnader. Det är fortfarande vanligt att Tornedalseleverna uppger att de gärna talar finska med sina kamrater på rasterna men att klassrumsspråket är svenska för dem. Attitydskillnaden återspeglas också i uppläggningsen av undervisningen. I Luleå där finskan har en svag ställning organiserar man helst hemspråksklasser. I Haparanda däremot, där finskan står stark och man har inställningen att det är svenskan som behöver stärkas, föredrar man att bilda sammansatta klasser. Liksom i landet i övrigt minskar på gymnasienivå i förhållande till grundskolenivå andelen elever som väljer att läsa finska som hemspråk. Också andelen elever som uppger sig tala finska i hemmet minskar drastiskt, säkerligen främst beroende på den inställning till finskan som finns.

Undervisningen i samiska regleras i sameförordningen, i vilken det stadgas att samiska i de s.k. sameskolorna skall vara ett obligatoriskt ämne. Obligatoriet innebär att eleverna måste delta i undervisningen men att de har möjlighet att själva välja omfattningen. Samiska används även i viss utsträckning som

undervisningsspråk. För närvarande ges undervisning i och på samiska i alla svenska fjällkommuner, i princip enligt reglerna om hemspråksundervisning. Totalt deltar ca 400 elever i denna undervisning, de allra flesta i grundskolan. Några få elever vid gymnasierna i Kiruna och Malmberget undervisas också i samiska.

Frivillig vuxenutbildning

Den tvingade lagstiftningen inom utbildningsområdet gäller alltså grundskolan, gymnasieskolan och förskolan. Vid sidan om undervisningen inom dessa ramar förekommer emellertid även en bred verksamhet inom olika former av vuxenutbildning. Också här finner man en växling mellan hemspråksundervisning, handledning på hemspråk och svenska som främmande språk. Här skall bara nämnas några exempel.

1. Studieförbunden är traditionellt en av de stora anordnarna av utbildning i svenska som främmande språk. Det är nu också vanligt att de arrangerar studiecirkelar i hemspråk och i traditionella studiecirkelsämenen som språk, föreningskunskap och estetiska ämnen på olika hemspråk. Dessutom ansvarar studieförbunden för utbildningen av s.k. kontakttolkar inom social-, sjukvårds-, arbetsmarknads-, arbetsplats- och rättstolkning.

2. GRUNDVUX — dvs. grundutbildning för vuxna med inga eller bristfälliga kunskaper i läsning, skrivning och matematik. Våren 1978 var 83 % av deltagarna i GRUNDVUX invandrare och 2/3 av dessa var kvinnor.

3. Kommunal vuxenutbildning — invandrare deltar i mycket stor utsträckning i denna. Det gäller inte minst undervisningen i svenska. Samtidigt har man den allmänna erfarenheten att många av dessa invandrare har bristfälliga svenskkunskaper. Det finns också ett behov av vuxenutbildning på hemspråk.

4. Arbetsmarknadsutbildning (AMU) som är ett viktigt instrument för att förbättra invandrarnas möjligheter på arbetsmarknaden. De flesta invandrare som genomgår AMU-utbildning får undervisning i svenska som främmande språk

med samhällsorientering i kurser motsvarande nio veckor. AMU är också engagerad i flera andra typer av undervisning för invandrare och minoriteter.

Allt detta är alltså exempel på frivillig utbildning och här finns inga tvingande lagregler. Däremot finns ett offentligt intresse för dessa verksamheter på så sätt att det utgår någon form av statligt ekonomiskt stöd. Detta förenas dessutom ofta med en viss kontroll av exempelvis läromedel och kursplaner. I detta sammanhang kan också nämnas att staten ekonomiskt stöder forskning om utbildning av invandrare och att man sedan några år tillbaka också bedriver en tvåårig utbildning av hemspråklärare. Den sker vid institutionerna för lärarutbildning (de tidigare lärarhögskolorna) och ges för närvarande i finska, serbo-kroatiska, spanska, turkiska, grekiska, arabiska, assyriska/syrianska och danska.

Svenska på betald arbetstid

Det andra huvudområdet inom vilket invandrare har fått erkända språkliga rättigheter gäller rätten till svenskundervisning på betald arbetstid, som regleras i Lag om rätt till ledighet och lön vid deltagande i svenskundervisning för invandrare (SFS 1972: 650 med ändring senast 1976: 590). Denna lag ger, med vissa undantag, alla utländska arbetstagare rätt att delta i undervisning i svenska på betald arbetstid under 240 timmar. Denna rättighet är inte förknippad med något krav på arbets-tillstånd, vilket hade varit orimligt eftersom alla de finländska invandrarna då inte hade omfattats av lagen.

Arbetsgivaren är enligt denna lag skyldig att informera alla nyanställda invandrare om lagens innehåll och att inom 60 dagar från anställningens början bereda arbetstagaren möjlighet att påbörja studierna. Arbetstagaren är å sin sida skyldig att påbörja utbildningen senast inom två år från det han började sin första anställning i Sverige.

Grundregeln i lagen är att undervisningen skall vara förlagd till ordinarie arbetstid. Vidare stadgas att lönen skall motsvara den som arbetstagaren skulle ha fått om han arbetat i sitt

ordinarie arbete. Det skall med andra ord inte vara möjligt att resa praktiska eller ekonomiska hinder för deltagande i undervisningen. Slutligen stadgas också att undervisningen skall anordnas av godkända studieförbund, alltså inte direkt av arbetsgivaren.

I tillämpningsföreskrifter till lagen har klargjorts vilka som har rätt till 240 timmars undervisning, dvs. vilka som skall anses sakna svenskkunskaper, och vilka som har rätt till en kortare utbildning. Där föreskrivs också en omfattande registreringskyldighet, tänkt att förhindra både att invandrarna vägras att utnyttja sina rättigheter och att de överutnyttjar dem. Ett förslag finns om att upphäva denna skyldighet.

Ett allmänt problem med utbildningen av vuxna invandrare har varit att den är spridd på en mängd olika undervisningsorgan. Bland annat sker en betydligt mindre andel av utbildningen inom 240-timmarskurserna än vad man tänkte sig när dessa tillskapades (ca 300.000 lektionstimmar av totalt ca 950.000). Ett skäl till detta är den nuvarande finansieringen av 240-timmarskurserna, som innebär att det enskilda företaget helt står för kostnaden för sina arbetstagare. Detta har resulterat i att många företag undviker att anställa invandrare som ännu inte genomgått kursen. Sedan december 1978 arbetar en kommitté med att försöka komma tillrätta med dessa problem inom invandrarundervisningen.

Förvaltningslagen

Det tredje område inom invandrar- och minoritetsspråkens ställning som reglerats i svensk lag gäller rätten att utnyttja tolk vid kommunikation med en offentlig myndighet. Stadgan det återfinns i förvaltningslagen, som allmänt skall styrka den enskildes rättssäkerhet i relationen med en myndighet. Dess § 9 lyder: "När myndighet har att göra med någon som ej behärskar svenska språket eller är allvarligt hörsel- eller tal-skadad, bör myndigheten vid behov anlita tolk." Paragrafen har successivt skärpts och från början stod *får* (dvs. det var inte förbjudet att) i stället för *bör* (dvs. ett starkt men inte helt bindande påbudande). Det har också, särskilt från in-

vandrarorganisationer, yrkats att *bör* skulle skärpas ytterligare ett steg till *skall*.

Det praktiska problemet med denna paragraf är annars det vaga "vid behov". Den som i dag bestämmer om behov föreligger är myndigheten, men dessutom kan det vara mycket svårt att få fatt på en villig och kvalificerad tolk när han behövs.

Nordisk jämförelse

En jämförelse med de övriga nordiska länderna visar att en lagstiftning motsvarande den svenska i stor utsträckning av naturliga skäl saknas. Liksom i Sverige finns i såväl Norge som Danmark i ungdomsskolan dels undervisning i det nationella språket, dels frivillig undervisning i hemspråk. Andelen elever som deltar i hemspråksundervisningen varierar i Norge starkt mellan olika språkgrupper och mellan olika fylken. I Norge ges försöksvis också undervisning på elevernas hemspråk.

I Norge finns en kostnadsfri norskkurs om 240 timmar för utländska arbetstagare, men till skillnad från den svenska 240-timmarskursen äger den bara delvis rum på betald arbetstid. Även i Danmark finns en motsvarighet till 240-timmarssvenskan, men den danska kursen omfattar endast 40 timmar. Det danska socialministeriet har också sedan 1970 haft en omfattande telefontolkservice, som i vissa avseenden motsvarar syftet bakom stadgandet i den svenska förvaltningslagen.

Språkanvändningen i Sverige ur sverigefinnarnas synpunkt

Av Paula Moisander

I denna artikel redogör jag för de bestämmelser som reglerar språkanvändningen i Sverige ur sverigefinnarnas synpunkt. Målen för den officiella invandrar- och minoritetspolitiken sammanfattas i begreppen jämlikhet, valfrihet och samverkan. Dessa gäller alltså inte bara invandrare utan också nationella minoriteter såsom tornedalsfinnar och zigenare.

Jämlikhetsmålet innebär att invandrarna skall ha samma rättigheter och skyldigheter som befolkningen i övrigt. Det innebär vidare att alla grupper i samhället skall ha likvärdiga möjligheter att bibehålla och utveckla sitt modersmål och att utöva kulturell egenverksamhet.

Valfrihetsmålet innebär att medlemmar av språkliga minoriteter skall kunna välja i vilken grad de vill uppgå i en svensk kulturell identitet och i vilken grad de vill bibehålla sin ursprungliga kulturella och språkliga identitet.

I dag räknar man med att ca 1 miljon personer i Sverige är invandrare eller barn till invandrare och att av dessa cirka hälften är finländare.

Jag skall räkna upp några konkreta åtgärder som påverkar språkutvecklingen och som så småningom kan göra Sverige flerspråkigt. Utan att gå närmare in på någon av dem speciellt kan jag säga att problemen är av samma slag som de som finlandssvenskarna har vad gäller terminologin och påverkan av majoritetsspråket.

Förutsättningar för att behålla och utveckla färdigheterna i det språk som barnen använder i sin dagliga miljö har man velat ge genom lagen om rätt till hemspråkstråning och hemspråksundervisning. Socialstyrelsen, som undersökte hur många invandrabarn som var inskrivna i förskolorna i februari 1977,

fann att antalet sexåriga invandrarbarn var totalt ca 6.400, varav hälften var finskspråkiga. För att kunna tillgodose dessa barns rätt till hemspråksträning och hemspråksundervisning utbildar man finskspråkiga hemspråkstränare och hemspråkslärare vid Institutet för förskollärarytbildning i Stockholm, där det för närvarande (okt. 1980) finns tre finskspråkiga klasser.

I grundskolan ökade antalet finskspråkiga klasser från 88 år 1975 till 355 år 1979. Därutöver finns ca 140 s.k. sammansatta klasser med två olika språkgrupper, t.ex. svenska och finska. Sammanlagt gick hösten 1979 ca 97.000 elever med annat hemspråk än svenska i grundskolan och gymnasieskolan, vilket är ca 8 % av elevantalet. Av dessa elever, som har annat hemspråk än svenska, är det 47 % i grundskolan som har finska som sitt huvudsakliga hemspråk och 43 % i gymnasieskolan. Problemet med hemspråksundervisning i gymnasieskolan är att den ersätter undervisning av motsvarande omfattning i ett eller flera obligatoriska ämnen, vilket gör att de finska eleverna hellre går på de obligatoriska lektionerna.

Skolöverstyrelsen har hösten 1980 gett ut en bok på finska om undervisning i finska i den svenska grundskolan, som bygger på den svenska läroplanen och ger förslag och praktiska exempel. Genom finsk—svenskt samarbete har man gjort läromedel för hemspråksundervisningen i finska.

Fr.o.m. 1977 har man bedrivit försöksverksamhet med en finskspråkig gymnasieskola i Stockholm, där det hösten 1979 gick drygt 5.000 elever.

Högskolorna för lärarutbildning utbildar finskspråkiga lågstadie- och mellanstadielärare samt hemspråkslärare. Utöver ungdomsskolan och lärarutbildningen kan nämnas den finska folkhögskolan i Haparanda, den högre tolkutbildningen samt två alldeles nya utbildningar för att få fram behöriga lärare. För det första skall man hösten 1980 ge en snabbutbildning till 25 finska kandidater i humanistiska vetenskaper samt filosofie kandidater. För det andra har nyligen en linje för finskspråkiga folkhögskollärare startat vid universitet i Linköping.

Statliga och kommunala myndigheter har samma ansvar för

åtgärder för invandrare som för den övriga befolkningen. Varje myndighet skall uppmärksamma att resurser behöver anvisas för att olika åtgärder skall nå också invandrare och språkliga minoriteter. Omfattningen och kvalitén av åtgärderna varierar naturligtvis mycket, och översättning blir en central fråga i detta sammanhang. Som exempel nämner jag bara försäkringskassan, som är verkställande myndighet i frågor om sjuk-, föräldra-, arbetsskade- och pensionsförsäkringen. Stockholms läns allmänna försäkringskassa har ca 430 centralt gjorda blanketter, varav 6 finns översatta till finska, samt över ett tusen egna blanketter och s.k. kassabrev, varav 13 finns på finska. Av deras ca 70 broschyrer finns 6 översatta till finska.

Att sverigefinnarna får läsa och höra på översatta texter märks i finskspråkiga tidningar och radiosändningar, där journalisterna oftast får översätta både bakgrundsmaterialet, telegrammen och intervjuerna. Således går det åt mera tid att göra ett finskspråkigt program än ett svenskspråkigt.

Det finns fyra finskspråkiga rikstidningar (Ruotsin Suomalainen, Finn Sanomat, Demokraatti och Viikkoviesti), fem fackförbundstidningar med finsk spalt, ett tjugotal lokaltidningar med finsk spalt samt ett stort antal föreningsmeddelanden och små blad från finska föreningar och organisationer.

Sveriges Radio har på riksradien en finskspråkig redaktion med ca 20 medarbetare och med en daglig sändningstid på en timme och 45 minuter, repriserna medräknade, en timme på lördagarna och en halv timme på söndagarna samt några barnprogram. På TV finns en finsk redaktion med fem medarbetare. På Sveriges Lokalradio har 23 lokalradiostationer sändningar på finska varierande mellan 0,8—16% av stationernas totala sändningstid. På Utbildningsradion finns en finskspråkig medarbetare som skall göra finska utbildningsprogram för skolorna.

Det måste vara svårt att motivera barnen att lära sig föräldrarnas modersmål, och också att motivera föräldrarna, när man ändå inte kan klara sig på något annat språk än svenska och när utbudet för att tillfredsställa de sociala och kulturella behoven på modersmålet är så knappa.

Nordisk språkkonvention

Av *Lars Dufholm*

Tanken att få till stånd en särskild nordisk språkkonvention framkastades redan år 1966 i en rekommendation av Nordiska rådet. Rekommendationen syftade till en utredning av de praktiska möjligheterna att tillförsäkra medborgarna i de nordiska länderna rätt att utan särskild kostnad använda sitt eget språk i egen sak hos myndighet i annat nordiskt land.

Det samnordiska utredningsarbetet påbörjades dock först år 1973. Justitieministrarna i de nordiska länderna tillsatte då en samnordisk arbetsgrupp för beredning av frågan.

Vid arbetsgruppens första sammanträde år 1974 i Stockholm framgick det dock att man på svensk sida ännu inte var beredd att ta itu med den egentliga beredningen av konventionen. Man ville först invänta slutbehandlingen av den mycket omfattande utredning angående immigrationen som då var aktuell i Sverige, och i synnerhet av dess II delbetänkande (Invandrarutredning 2; tolkservice och nordisk språkkonvention). Utredningen tog sikte på en totallösning av problemen i invandrapolitiken.

Beredningsskeden

Vid mötet i Stockholm enades man dock om att vidarebehandlingen av konventionsfrågan skulle underlättas avsevärt ifall man först skulle få till stånd ett svenskt—finländskt utkast till konvention. Den språkservice som det var fråga om var ju av stor vikt i synnerhet för finnarna i Sverige. Den skulle också komma att kräva rätt omfattande arrangemang och betydande kostnader speciellt i Sverige.

Förhandlingarna om det svensk—finländska utkastet till

konvention kunde påbörjas först i oktober 1976. De utmytnade, efter mångskiftande överläggningar, i ett utkast som förelades den samnordiska arbetsgruppen våren 1979 vid dess sammanträde i Helsingfors.

Redan det svensk—finländska utkastet hade — på kompromissbas — fått en utformning som gav konventionen närmast blott naturen av en rekommendation. Den fick därför en beklagligt begränsad räckvidd, från Finlands synpunkt sett. Å andra sidan var de eftergifter som man nödgats göra ägnade att underlätta och påskynda de fortsatta samnordiska förhandlingarna.

Från dansk sida meddelades visserligen till en början att intresset för och behovet av en konvention var rätt ringa — i synnerhet på myndighetsnivå. Men efter att Norge för sin del, vid arbetsgruppens sammanträde 1979 i Oslo, var berett att godtaga konventionsutkastet — med vissa justeringar, vilka ytterligare mjukade upp de bestämmelser i konventionen som var av förpliktande natur — uppnåddes dock en principiell enighet i frågan. Danskarna meddelade vid möte i januari 1980 i Köpenhamn att man var beredd att godkänna det justerade utkastet, närmast av principiella politiska skäl, som bottnade i en önskan att också i denna sak understryka vikten av nordisk samhörighet.

I konventionsutkastet gjordes sedan ännu en del justeringar på förslag av respektive förhandlingsparter. Avsikten är att efter den pågående remissbehandlingen i varje land framlägga det slutliga förslaget, jämte gemensam motivering, för de nordiska justitieministrarna och på deras försorg vidare för regeringarna för ett slutligt ställningstagande.

Konventionens karaktär av en rekommendation

Nordiska rådets initiativ syftade till ett i princip allmängiltigt och rätt omfattande arrangemang. Men som man från början kunde vänta sig var det inte möjligt att i praktiken förverkliga idén annorlunda än i form av en ramkonvention av rekommendationsnatur. Den måste på många sätt avgränsas och hållas i tämligen allmänna ordalag.

Från svensk sida intog man nämligen en mycket reserverad hållning gentemot varje slags bindande konventionsbestämelse. Man ansåg sig inte ha de ekonomiska resurser som en konvention med preciserade förpliktelser skulle kräva, i synnerhet inte under rådande statsfinansiella förhållanden. Därtill kom svårigheterna att ingripa i den regionala självstyrelsen.

I sista hand torde motsträvigheten såväl i Sverige som i Norge bero också på det vanskliga i att direkt binda sig till avsevärt vidsträcktare och mera förpliktande språkservicearrangemang för finnars del än i fråga om andra invandrar-kategorier. Å andra sidan bör det medges, att man i praktiken i Sverige numera inom många områden av samhällslivet redan avancerat rätt långt i fråga om ordnandet av språkservice i språkkonventionens anda åt finnarna i Sverige.

Också språklagen i Finland bör ändras

Också för Finlands del bör det konstateras, att fastän vårt land i och med sin hävdvunna officiella tvåspråkighet redan i många hänseenden i praktiken förverkligat idén med Nordiska rådets rekommendation, skulle ett godtagande av en språkkonvention det oaktat också hos oss förutsätta inte enbart praktiska arrangemang utan även justeringar av lagstiftningen. Härtill medverkar också den visserligen — i och med grundskolereformen — breddade men å andra sidan av olika skäl försvagade kunskapen i svenska bland våra tjänstemän. Med tanke på danskar i Finland borde man dessutom skapa något slag av danskspråkig översättnings- och tolkservice, i synnerhet inom landets enspråkiga regioner.

Sålunda borde de språkliga rättigheterna hos oss vid kontakt med myndighet justeras och delvis utvidgas till att omfatta även skandinaviska medborgare. I detta nu beaktar vår språklagstiftning i fråga om rätten att använda svenska blott våra egna svenskspråkiga medborgare. I fråga om landskapet Åland åter skulle godtagandet av en språkkonvention förutsätta justeringar även i de finskspråkigas språkliga rättigheter. Dessa är på det enspråkiga Åland enligt gällande lag ringa.

Det är uppenbart att den planerade språkkonventionen, även

om den blir av närmast blott rekommendationsnatur, skulle komma att i väsentlig mån betjäna särskilt finnarna i deras kontakter med myndigheter i de andra nordiska länderna. Detta var ju också syftet med Nordiska rådets rekommendation.

Med tiden och under förhandlingarnas lopp har dock tyngdpunkten i fråga om språkkonventionens syftemål och behoven att i praktiken förverkliga dem förskjutits i avsevärd mån. Den ursprungliga avsikten var ju att få till stånd en effektiviserad språkservice för nordiska medborgare, då de tillfälligt har att göra med en myndighet i annat nordiskt land — under resor eller per brev från eget land. Nu har tyngdpunkten förlagts till en effektiv språkservice uttryckligen för den nordiska invandrarbefolkningen. Och den består ju huvudsakligen av finnar i Sverige och i en nära framtid kanske också i Norge.

Beaktas bör å andra sidan att konventionens räckvidd begränsats på så sätt, att den gäller endast huvudspråken i Norden, alltså danska, finska, norska och svenska, däremot inte grönländska, färiska eller samiska. I fråga om kostnaderna gäller också den modifikation att en myndighets utlägg för översättning av en handling som "är av vidlyftig karaktär eller av ringa betydelse" kan återkrävas enligt prövning.

Konventionens sakinhåll

I fråga om språkkonventionens själva sakinhåll är det skäl att konstatera, att den enda bestämmelse däri, som är rättsligt förpliktande för parterna, gäller nordisk medborgares rätt att använda sitt eget språk i brottmål vid nordisk domstol. Detta förutsätter att domstolarna förpliktas att sörja för tolkning och för behövliga översättningar. Så är för övrigt redan fallet i praktiken, exempelvis enligt Sveriges interna rätt. Att bevilja nordiska medborgare motsvarande rätt i civila mål skulle visserligen enligt konventionen grunda sig blott på en rekommendation. Men åstadkommandet av också en sådan språkservice konstateras i konventionen vara av primär vikt.

Som andra myndigheter, vilka i konventionen anges vara av första rangens betydelse vid effektiveringen av språkservicen,

prioriteras särskilt hälsovårdsmyndigheterna och andra sociala myndigheter liksom polis-, skol-, skatte- och arbetskraftsmyndigheterna. I fråga om dessa skulle fördragsparterna förbinda sig att sörja för en i särskild mån utökad språkservice. Härigenom skulle Nordiska rådets rekommendation till denna del bli rätt långt förverkligad, åtminstone som regel.

I konventionens 5 artikel förbinder sig fördragsparterna att främja ombesörjandet av översättningar av sådana anvisningar, broschyrer och myndigheters blanketter, som är särskilt behövliga med tanke på språkservicen. Syftet är att underlätta medborgarnas i annat nordiskt land kontakt med myndigheterna i synnerhet på orter, där sådana medborgare vistas i betydande antal.

Från Finlands synpunkt sett väsentliga bestämmelser i konventionen är de, i vilka skulle föreskrivas om uppföljningen av genomförandet av konventionen, såväl internt inom respektive land som gemensamt, på försorg av Nordiska ministerrådet. Inrymmandet av sådana bestämmelser i konventionen mötte länge gensagor, men de blev till slut godkända, sedan de formulerats i nu föreslagna allmänna ordalag.

Ett unikt språkpolitiskt experiment

Utkastet till språkkonvention uppfyller från Finlands synpunkt sett inte på långt när alla förväntningarna och inte heller de berättigade språkservicebehov hos våra emigranter, som med eftertryck framhållits från Finlands sida, också vid förhandlingarna mellan själva justitieministrarna. Å andra sidan skulle konventionen i alla fall ge uttryck för en viss hållning av goodwill gentemot det finska språket från de övriga nordiska ländernas sida.

Språkkonventionen kan också bli ett slags utgångspunkt och ram för vidareutvecklandet av språkservicen i de nordiska länderna, möjligen och förhoppningsvis också medelst kompletterande bilaterala avtal, närmast mellan Finland och Sverige samt eventuellt mellan Finland och Norge.

Vid bedömningen av det uppnådda förhandlingsresultatet bör också beaktas, att konventioner av den föreslagna språk-

konventionens art ännu inte överhuvudtaget ingåtts i internationell praxis. Förverkligandet av förslaget skulle därför innebära ett positivt experiment av unikt slag. Som ett sådant utspel framstår konventionen i synnerhet i nurådande situation, då på många håll i de länder, som håller sig med ett stort antal gästarbetare, en del av folkopinionen börjat förhålla sig tämligen reserverat — för att inte säga aggressivt avvisande — mot invandrare med främmande språk och i synnerhet mot deras önskemål om service på eget språk och om att få bevara sin nationella särprägel.

Främmande element i finska nyord

Av Risto Haarala

Fremdwörter — ein heisses Eisen. Så rubricerade tysken Edith Hallwas ett kapitel i sin språkhandbok Mehr Erfolg mit gutem Deutsch. Kapitlet handlar om främmande inslag i det tyska ordförrådet. De främmande orden har genom tiderna verkligen i många språk varit ett hett järn som en del har vägrat att röra vid, medan andra har ansett att dess hantering är ett tecken på särskild kompetens och inlärningsförmåga. Vid förra seklets utgång och i början av detta sekel har debatten om de främmande orden tidvis gått het i Finland. T.ex. år 1915 diskuterades ämnet livligt i den språkvetenskapliga tidskriften Virittäjä. Debatten fördes i ytterst patetiska ordalag, vilket ju hörde till tidens anda. Skalden V. A. Koskenniemi skrev så här: "I Hyperboreas land lever ett litet folk, som ur sitt språk vill utrota *inspiratsioni, idea, kulttuuri, plastillinen* . . . Apollo var är dina pilar?" I tidskriftens därpå följande nummer svarade litteraturforskaren J. V. Lehtonen i samma stil (citatet har förkortats): "Den hotfulla draken Louhi rycker an mot Hyperboreas land, med tusende svärdsvingande män under sina vingar ——. En bär namnet riddare *Kaskaadi*, en annan heter hertig *Spasmi*, en tredje landsvägsrövare *Attaatti* ——. Väinämöinen, var är din åra! Sampos rövare måste vråkas i sjön!"

Samma tema har senare då och då dykt upp i offentligheten. År 1968 diskuterade man livligt förfinskandet av främmande ord i en facktidning inom reklambranschen. Frontlinjerna var bekanta, likaså argumenten. Direktören för en stor reklambyrå, magister Matti Viherjuuri, inledde dispyten så här: "Vi måste helt enkelt skjuta i kras vissa myter, som nångång varit förstärkande och konstruktiva, men som nu endast står i vägen

för utvecklingen. Till dem hör a) En finne kan enbart finska och förstår bara förfinskad agrarfinska. b) En finne kan inte uttala bokstäverna *f*, *b* och *g*. Situationen är helt annorlunda: a) Nutidsfinnen behärskar i allt högre grad ett internationellt ordförråd. Det tränger in i hans hjärna via många kanaler och inget illa med det. Att tvångsförfinska det finska språket är konservativt. b) Andra folk kan inte heller uttala all världens konsonanter och vokaler som de skrivs. — — — Det finns ingen orsak att inta en avvisande hållning gentemot internationella kulturord därför, att finnen inte skulle kunna uttala dem. Om han inte kan, är det hög tid att han lär sig." Strax därpå fick skribenten följande svar: "En så kallad världsmedborgare anser modersmålet vara ociviliserat och gammalmodigt — som om nånstans vid skolporten spökade en tafatt finsk-ugrisk gubbe, som man skäms för i kamraternas ögon. Och han är ändå vår far, det kan vi inte förneka. Vi inser inte, omogna som vi är, att vi har ärvt hans friska och dugliga gener, lika friska som hos en bättre familjs avkomma."

I tvisterna om de främmande orden har regelmässigt ingått några typiska drag. För det första är det alltid någon språkintresserad lekman som inleder tvisten. Språkforskarna och -vårdarna kommer först senare in i bilden, vanligtvis på begäran att fungera som domare. För det andra är diskussionen ofta affekterad och argumenten mera känslomässiga än sakliga. Man ser i trätobroderens text endast det man vill se. T.ex. ordboken över främmande ord i nufinskan, utarbetad av finska språkbyrån, har utsatts för kritik. Å ena sidan kritiseras språkvårdarna för att de i och med att de har utgivit ordboken anses försvara bruket av främmande ord, å andra sidan sägs boken ge klumpiga finska motsvarigheter till tydliga främmande uttryck. Den senare kritikern hade inte upptäckt att det i de av honom nämnda fallen inte gällde uppslagsordens finskspråkiga motsvarigheter utan definitioner. I detta sammanhang är det skäl att poängtera, att principiella tvister angående godkännandet av främmande ord varit relativt sällsynta hos oss de senaste decennierna. Det kanske vittnar om att den medvetna språkvården lyckats bra i detta avseende.

Redan under förra århundradet har en moderat pragmatism

blivit vedertagen som principiell linje inom språkvården: frågan om ett främmande ord skall accepteras eller inte, måste avgöras på basen av hur väl det fungerar som medel vid kommunikationen. Som bekant uppstår i detta sammanhang två olika typer svårigheter, semantiska och sådana som ansluter sig till uttryckets yttre form. Ett nytt främmande ord, som strävar efter att bli upptaget i allmänspråket, saknar associativa samband med det bekanta ordförrådet. Detta är en nackdel. Ordets betydelse måste inläras, man kan inte sluta sig till den. Vad fackspråkens ordförråd beträffar är situationen lite annorlunda.

Som mottagare av främmande ord är finskan i en annan ställning än de nordiska språken, långivaren representerar nämligen nästan utan undantag en främmande språkgrupp. Främmande ljud och ljudkombinationer medför anmärkningsvärda uttals-, rättskrivnings- och böjningssvårigheter. Det faktum att finskan till sin struktur i hög grad avviker från de ledande riksspråken i Europa har genom tiderna hållit finskan mycket självförsörjande då det gäller ordförrådet. Av finskans grundord (dvs. de osammansatta och ickeavledda orden) är enligt en uträkning ca 20 % gamla — en del tusentals år gamla — i språket hemmastadda lånord. I ungerskan är motsvarande tal 45 % och av det nusvenska skriftspråkets ordförråd torde upp till 75 % utgöras av lågtyska lånord.

Detta är alltså fallet i det äldre ordförrådet, men hur ter sig situationen nuförtiden? Man brukar t.ex. tala om ett överflöd av anglicismer, som innebär ett direkt hot mot finska språkets särart och lexikaliska självständighet. Vissa nyligen utgivna ordböcker erbjuder ypperliga möjligheter att i detta avseende kvantitativt mäta det nyare ordförrådets struktur.

År 1976 började man vid den dåtida Nufinska institutionen utarbeta en speciell ordbok för de allra yngsta språkelementen i finskan, nämligen för ord och betydelser som ännu inte upptagits i den Nufinska ordboken, som utkom under åren 1951—61. Till följd av en organisationsombildning för drygt fem år sedan övergick Nufinska institutionen i finska språkbyrån vid Forskningscentralen för de inhemska språken, där verksamheten har fortsatts. Som redaktörer för nyordslistan

har ända från början fungerat forskarna Aarre Huhtala, Taru Kolehmainen och Eija-Riitta Grönros. Ordboken utkom i slutet av 1979 under namnet Uudissanasto 80 (Nyordslistan 80).

Syftet med Nyordslistan är att presentera de senaste årtiondenas centrala nyordsförråd, förklara betydelsen av nya uttryck samt ge råd om deras bruk. Ordboken är avsedd som hjälpmedel för den vanliga språkutövaren. De ca 6.000 uppslagsorden är till övervägande del allmänspråkliga, från specialområden har endast de frekventaste och viktigaste medtagits.

Vokabulärurvalet i Nyordslistan 80 återspeglar på ett intressant sätt de senaste decenniernas vetenskapliga, tekniska och samhällseliga utveckling. Då den Nufinska ordboken utkom, visste man ännu inget om *månfarare*, *rymdfärjor* eller *mikroprocessorstyrda industrirobotar*. Vi har t.ex. fått ett nytt skolsystem och vår hälsovård har genomgått en fullständig organisationsförändring. Dylåka snabba och genomgripande reformer i vår livssfär inverkar naturligtvis också på språket: nya begrepp måste namnges och föråldrade faller efter hand i glömska.

Hittills har man ännu inte undersökt hur mycket främmande ordmaterial som under de senaste tiderna kommit in i vårt språk och hurdant detta internationella inslag är. Jag har försökt uppskatta andelen främmande nyord i allmänspråket genom att summera alla främmande uppslagsord på *a*, *i*, *j*, *k*, *r* och *s* i Uudissanasto 80. Detta urval utgör nästan hälften av alla ord i verket, ialles 2.645 uppslagsord. Citatord och andra främmande ord ingick i 604 uppslagsord, deras proportionella andel var 22,9 %. I uträkningen har beaktats förutom kategorierna "rena" citatord och andra osammansatta främmande ord (t.ex. *ajatollah*, *akupunktuuri*) också sådana sammansatta ord, där främmande inslag ingår som för- eller efterled, t.ex. *afrokampaus* 'afrofrisyr' och *hiihtoakrobatia* 'skidakrobatik'.

Citatorden var 72 till antalet och deras procentuella andel av urvalet 2,8. Största delen av dessa är av anglo-amerikanskt ursprung och representerar oftast modelföreteelser, popmusik, kosmetika, idrott osv., t.ex. *backgammon*, *beat*, *beauty box*, *bodybuilding*, *boutique*, *folk-* eller *countrysiikki*, *doping*, *fan*

club, hot dog, italowestern, jet set, shop och *show*.

Ca sju gånger frekventare än citatorden förekommer andra främmande ord, 532 stycken. Deras proportionella andel av alla uppslagsord är 20,1 %. En klart differentierad grupp bland dem är de latinska och grekiska internationella fackuttrycken och kulturorden. Rätt nya främmande ord är till exempel *audiovisuaalinen* 'audivisuell', *biodynaaminen* 'biodynamisk', *ekosysteemi* 'ekosystem', *humanoidi* 'humanoid', *instrumento-ida* 'instrumentera' och *miksata* 'mixa'.

En allmän princip i vår språkvård har traditionellt varit gynnandet av finskheten. De fonetiskt och fonotaktiskt svåra citatorden har man försökt ersätta med mera hemmastadda främmande ord eller med arvord. Nyordslistan 80 strävar också efter att leda in språkbruket på dessa vägar genom att erbjuda ledigare motsvarigheter till de svåra främmande uttrycken. En annan verklig nackdel med dessa är att de inte förstås av alla språkutövare. Detta har bekräftats både hos oss och t.ex. i Sverige medelst förståelseundersökningar. År 1969 gjorde man på uppdrag av Finlands Rundradio och Reklam-TV en förståelseundersökning, som gällde 20 uttryck, de flesta var främmande ord. Resultaten blev ännu mera deprimerande än de brukar vara i dylika undersökningar. T.ex. ordet *manipulaatio* 'manipulation' förstods av endast 4 % av de tillfrågade personerna. Speciellt de innehållsligt viktiga och i massmedierna ofta förekommande främmande inslagen borde kunna förfinskas så, att begrepps innebörden skulle bli klar för så många som möjligt. Ett rätt så färskt exempel på lyckad aktiv språkvård var, då man strax före KSSE i Helsingfors 1975 ersatte ordet *détente* med *liennytyt*.

Vid sidan av ordens direkta inlåning existerar också varierande översättningar, som skapar begreppskontakter språk emellan. De s.k. översättningslånen förekommer rikligt i finskan, de flesta baserar sig på germanska språk, andra återgår till grekiska och latin eller ännu längre. Översättningslånen är en produktiv ordbildningstyp, deras andel rent av växer. En hastig blick i Nyordslistan 80 bekräftar ytterligare denna uppfattning. Nämnas kan t.ex. de enligt germanskt mönster bildade allt vanligare sammansatta verben t.ex. *kylmäkäsitellä*

'kallbehandla', *kylmätyöstää* 'kallpreparera', *kylmävarastoida* 'kallförvara' samt participkonstruktionerna av typen *itsekan-tava* 'självbärande', *itsekiillottuva* 'självpolerande', *itsekiinnit-tyyä* 'självfästande' och *itseliimautuva* 'självhäftande'. Det är svårt att ens summariskt uppskatta översättningslänens proportionella andel i allmänspråket. Översättningslånet ligger ofta så välkamouflerat och lurar i det egna ordförrådet, att man inte lägger märke till dess främlingskap.

För ett par år sedan läste jag Karl-Axel Nordströms artikel Arbetsmarknadens språk, som ingår i antologin Fackspråk, redigerad av Bertil Molde. Nordström berättar att LO-förbundens medlemmar, fackföreningsmedlemmarna, under en period i början på 60-talet blev *klienter* eller *klientel*. Från 70-talet blev medlemmarna *gräsrötter*. Ordet *gräsrötter* väckte genast mitt intresse, ty i finskan hade motsvarande översättningslån varit i bruk en tid. Jag hade antagit att det finska uttrycket var eget, eftersom finskan sedan gammalt ägt likartade "jordnära" metaforer. I finska språkbyråns ordsamling fanns två belägg på *ruohonjuuritaso* 'gräsrotsnivå', det ena från 1975 det andra från 1978. Ursprungligen torde lånet härstamma från amerikansk engelska. Oxford English Dictionary känner frasen *grass roots* i liknande betydelse som i finskan och svenskan. Det äldsta belägget påträffades i Kiplings roman *Kim*, som utkommit 1901. Tio år senare hade uttrycket utvecklats till en politisk metafor, som betydde 'röstare'. Och nu sju årtionden senare fann samma uttryck som en översättning vägen till Norden.

Vid den internationella kongressen för fennougristik i augusti 1980 presenterade huvudredaktören för Nyordslistan 80 Aarre Huhtala nyaste nufinsk fraseologi. Denna kan enligt honom indelas å ena sidan i inhemska uttryck och översättningslån och å andra sidan strukturellt i nominal- och verbfraser. Slutresultatet är, att båda kriterierna leder till samma indelning. Nominalfraserna, eller de uttryck substantivet och dess attribut bildar, är så gott som uteslutande översättningslån, t.ex. *kuuma linja* 'heta linjen' och *hijainen enemmistö* 'den tysta majoriteten'. Verbfraserna däremot, vilka består av verbet med dess bestämmningar, är till största delen inhemska

och delvis från talspråket. Verben inlånas alltså inte lätt. Huhtala angav inga siffror när det gäller frekvensen av de nämnda typerna. De fraser som översatts har enligt Huhtala oftast sitt ursprung i engelskan, undantagen är få: *uusi aalto* 'den nya vågen' kommer från franskan, *harmaa työvoima* 'grå arbetskraft' från norskan och *historiallinen kompromissi* 'historisk kompromiss' från italienskan. Ändå är dylika fraser till sin prägel snarare internationella än anglo-amerikanska. Deras talrikhet är en naturlig följd av att man i allt högre grad översätter texter i radio, TV och notisbyråer.

Enligt allmän uppfattning förekommer citatord och andra främmande ord betydligt mera i vetenskapens och teknikens fackspråk än i allmänspråket. Man kan försäkra sig om detta genom att t.ex. bläddra i facklitteratur som behandlar elektronik eller studera broschyrer angående stereoanläggningar. Vissa reklammän favoriserar speciellt engelska citatord: en diskantögtalare är *tweeter*, bashögtalaren *woofer*, tekniken med dubbelinspelning kallas *sound on sound*, fastän finskan kan erbjuda en egen term *moniäänitys*.

När det gäller löpande text är det svårt att helt tillförlitligt utreda de främmande inslagens andel av ordförrådet. Vid en jämförelse mellan allmänspråkets och fackspråkets främmande andelar är det bäst att använda något normativt ordbokslignande verk som grund. Därför har jag som måttstock utnyttjat den niospråkiga Elektroteknisk ordlista för radiokommunikation, för vilkens vidkommande Finlands Elektrotekniska Standardiseringsförening utarbetat den finskspråkiga delen. I det här fallet var det också lätt att registrera alla översättningslån.

Av vokabulären gick jag igenom ungefär hälften, eller benämningarna på sammanlagt 600 begrepp. Resultaten är presenterade i tabellen jämfört med motsvarande siffror för Nyordslistan 80.

Termer som enbart bygger på citatord saknades. I urvalet fanns inalles 49 stycken andra främmande ord samt endast av dessa bildade sammansättningar och ordfogningar (alltså typerna *dipoli*, *amplitudimodulaatio*, *dielektrinen linssi*), eller lite

	Citatord %	Andra främ- mande ord %	Rena över- sättningslån %
Nyordslistan 80	2,8	20,1	?
Elektroteknisk ordlista för radiokommunikation	4,7	31,7	63,6

Tabell. De främmande inslagens andel bland nyorden i det finska allmänspråket och i elektronikens fackspråk.

över 8 % av totalantalet. Resten, 92 % eller 551 termer, hade bildats efter främmande mönster, så att ordet helt eller delvis översatts. Då de främmande inslagen som ingår i dessa medräknas, fördelar sig andelen ord av främmande ursprung vid termbildningen på följande sätt: Citatord ingick i benämningen på 28 begrepp (t.ex. *beatoskillaattori*, *bootstrapvahvistin*), procentandelen blev 4,7 %. Andra främmande ord, som antingen uppträder ensamt eller utgör en del av ett översättningslån, typerna *selektiivisyys* 'selektivitet' och *modulaatiohuipputeho* 'modulationstoppeffekt', var 190 till antalet, vilket gör 31,7 %. De fullständigt förfinsgade, översatta termernas andel i urvalet var störst, 382 benämningar eller 63,6 %. I den bemärkelsen verkar de finska ordskaparna mer puristiska än sina utländska kolleger. Som exempel kan nämnas ordet *heijastin*, som är en del av en viss sändarantenn. I de övriga av ordlistans åtta språk heter delen *reflektor* med diverse skrivvarianter. Det främmande ordet *reflektori* låg nära till hands, och den benämningen har också använts hos oss i teknikens språk. Experterna på radiobranschen, vilka utarbetat ordlistans finskspråkiga del, föredrog dock i detta fall det inhemska ordet. Enligt mina erfarenheter av lexikologiskt arbete inom specialområden är man också vid utvecklandet av fackspråkens terminologi redo att i hög grad beakta finskans särart och de allmänspråkliga kraven.

När man summerar procentsiffrorna i den lägre raden av tabellen blir det precis 100 %. Det innebär att så gott som alla uttryck i den finskspråkiga delen av Elektroteknisk ordlista

bildats efter något slags främmande mönster. Detta är kanske inte så förvånande, om man tänker att detta område är så starkt internationellt med avseende på begreppsbildning och praktiska tillämpningar.

De frekvensuträkningar som grundar sig på ordböcker säger naturligtvis inte hela sanningen om de främmande inslagens andel i själva *språket*. Om man i fortlöpande text gör motsvarande excerpering ser siffrorna annorlunda ut. Det finns ett antal uträkningar av den här typen också. T.ex. företalet i Dudens Fremdwörterbuch uppger att de främmande inslagens andel i tysk tidningstext är ca 8—9 %. I Finland håller hum. kand. Christer Pontán på med en kontrastiv undersökning av finsk- och svenskspråkiga tidningstexter. Undersökningen är ett pro gradu-arbete vid Helsingfors universitet under handledning av prof. Lars Huldén. Jag har fått ta del av Pontáns material, och det verkar mycket intressant. Det är att hoppas att resultaten i sinom tid publiceras i något nordiskt forum. Naturligtvis vill jag på inget sätt kränka Pontáns upphovsrätt till sina egna resultat, men med hans vänliga tillstånd tar jag upp en sak som kommit fram. Först ett par ord om materialet: det utgörs av ledarspalter och idrottssidor i tre tidningar, Helsingin Sanomat, Hufvudstadsbladet och Dagens Nyheter. Texterna innehåller drygt 20.000 ord från varje tidning. Enligt uträkningarna är i den finska texten ungefär vart tjugonde ord ett citatord eller ett annat främmande ord, i den svenska vart tionde. De främmande inslagen är alltså två gånger vanligare i svenska texter än i finska. Också dessa siffror visar, att finskan är betydligt mer puristisk än svenskan.

Uträkningarna, som grundar sig på material av olika ålder, ser ut att ge vid handen att antalet ord med främmande ursprung är så gott som konstant inom några språk. Enligt Dudens Fremdwörterbuch t.ex. är det främmande inslaget i 1860-talets tyska tidningstexter blott en aning mindre i medeltal än nuförtiden. Mina egna uträkningar i Uudissanasto 80 utvisade, att den främmande andelen av allmänspråkets nyare ordskikt var 22,9 % och detta är bara ca 3 % mera än de ovannämnda gamla lånordens andel av det finska grundordsförrådet. Språket äger eventuellt en inbyggd automatisk meka-

nism, som under vissa förhållanden håller den främmande andelen konstant, så att inte ordförrådets helhetsprägel förändras. Detta är naturligtvis ett antagande, eftersom det inte baserar sig på helt jämförbara siffror. Det kan förmodligen inte heller gälla *alla* språk och *alla* perioder i språkens utveckling. Ämnet fordrar ännu en bred undersökning; värt att undersöka är det säkert.

Hur borde då språkvårdarna förhålla sig till de främmande orden? Många förändringar i vår omgivning och i begreppens värld berör en stor hop människor utöver nationalitets- och språkgränserna. Också de med dessa förknippade språkliga uttrycken sprids väldigt snabbt från ett språk till ett annat via moderna massmedier. Ofta får man höra att de främmande orden flödar i så strida strömmar, att språkvården borde bygga dammar för att dämpa översvämningen. Jag är emellertid av den meningen, att situationen för finskans vidkommande inte är oroväckande. Gamla ord av främmande ursprung faller ur bruk allt efter som nya dyker opp. De nya fångar endast vår uppmärksamhet i högre grad än vad deras kvantitativa vikt i själva verket skulle förutsätta. Ändå är språkvården på detta område överhopad av uppgifter. Vår uppgift är närmast att se till att de i allmänspråket behövliga orden är lätt användbara och att deras betydelse med lätthet förstås av den vanliga språkutövaren.

En stor del av de främmande inslagen kommer nuförtiden in i allmänspråket via olika fackspråk. Det går bäst att inverka på detta ordmaterial om vi medvetet inriktar oss på planeringen av fackspråken, och på detta håll inte blundar för allmänspråkliga intressen. Vi borde med andra ord få påverka de främmande orden genast vid deras inträde i vårt språk och inte först senare. Detta förutsätter ett aktivt förhållningssätt av språkvården och goda förbindelser till de kanaler genom vilka nya språkliga uttryck kommer in i språket.

Språksamarbeid i Norden 1980

Av Ståle Løland

NORDISK SPRÅKSEKRETARIAT

Nordisk språksekretariat er et samarbeidsorgan mellom språknemndene i Norden og andre organer som arbeider med språk- og terminologispørsmål. Sekretariatet er opprettet av Nordisk ministerråd, og får sine midler bevilget over det nordiske kulturbudsjettet. Retningslinjene fastslår at sekretariatet skal arbeide for å bevare og styrke det språklige fellesskapet i Norden og fremme den nordiske språkforståelsen.¹

Språkspørsmål

En hovedoppgave for sekretariatet er å forsøke å hindre at de nordiske språkene fjerner seg fra hverandre, f.eks. ved at de tar i bruk ulike ord for nye begreper. Språksekretariatet har behandlet flere språkspørsmål med sikte på å komme fram til fellesnordiske tilrådinger, dels på eget initiativ, dels etter henvendelser utenfra.

Ofte gjelder det å finne hensiktsmessige avløserord og oversettelser av engelsk-amerikanske lånord. Sekretariatet har f.eks. tilrådd betegnelsen *tegnrute* (dansk *tegnrude*, svensk *teckenruta*) for det som på engelsk heter *display*. Det dreier seg om det feltet som fins på lommeregnerne og visse kvartsur, der tallene og andre tegn kommer fram. For uttrykket *slow motion* i forbindelse med tv-overføringer o.l. har sekretariatet gått inn for omskrivninger med *langsom* (langsom film, langsom gen-givelse, langsam repris o.l.). I forbindelse med oljeutvinningen i Nordsjøen har sekretariatet tilrådd omskrivninger med *hav* for det engelsk-amerikanske uttrykket *offshore*.

Det kan også være lånord fra andre språk enn engelsk-amerikansk. For det franske ordet *économètre* (om en spesiell

bensinmåler i biler) har sekretariatet anbefalt oversettelsen *økonometer* (svensk *ekonometer*). Det var en rekke andre forslag til oversettelser: forbruksindikator, forbrukslampe, overbruksmåler, sparelampe, økometer og andre. Da sekretariatet valgte å gå inn for økonometer, la det avgjørende vekt på at denne betegnelsen viste seg å være den mest samlende i Norden, samtidig som den var i samsvar med internasjonal terminologi på området.

Sekretariatet forsøker også å foregripe språkutviklingen på enkelte områder. Det har således tatt opp spørsmålet om hva en skal kalle det neste århundret (2000—2099): *totusentallet* eller *tjuehundretallet*? (Se Sture Alléns artikkel "Några särskilt runda tidsord" i Festskrift til Carl-Eric Thors 8.6.1980, Helsingfors 1980.) Dette spørsmålet er ennå ikke avklart i Språksekretariatet og i de enkelte språknemndene.

Informasjon

Språksekretariatet legger stor vekt på å informere om sin virksomhet og om betydningen av nordisk språksamarbeid og språkfelleskap. Sekretariatet skaffer foredragsholdere og artikkelforfattere, og arrangerer selv konferanser, seminarer o.l. som tar opp spørsmål av interesse for nordisk språkrøkt.

Konferanser

Høsten 1980 arrangerte sekretariatet en konferanse om *internordiske ordbøker* i Göteborg. Det deltok ca. 30 representanter fra forlag, universiteter og språknemnder i Norden. Hensikten med konferansen var bl.a. å diskutere redigeringsprinsipper for og framstilling av ordbøker mellom to eller flere nordiske språk. Dessuten ønsket en å få kartlagt behovet for slike ordbøker. Sekretariatet vil publisere en rapport fra konferansen.

Våren 1981 arrangerte sekretariatet en konferanse om *nordisk språkplanlegging*. Konferansen handlet om muligheter og grenser for en språkplanlegging med et nordisk siktemål: Hva kan en oppnå til fordel for det nordiske språkfelleskapet f.eks.

ved hjelp av ordbøker, retningslinjer for staving og uttale, skrivereregler for skole og offentlighet?

Det 27. nordiske språkmøtet

ble holdt på Självstyrelsegården i Mariehamn 2.—4. oktober 1980. Det deltok 38 representanter for språknemndene i Norden og Nordisk språksekretariat og tre gjester fra myndighetene på Åland. Hovedemnet for møtet var "flerspråklighet, språkløvgivning og språkutvikling". Dessuten var det bl.a. orienteringer om en planlagt nordisk språkkonvensjon og om fremmede elementer i finske nyord. De forberedte innleggene på møtet er publisert i dette skriftet.

Publikasjoner

Sammen med Nordisk råd har Språksekretariatet gitt ut skriftet "Att tala nordiskt — språkråd till nordbor i nordiskt samarbete". Skriftet gir råd om hvordan en bør uttrykke seg for å bli best mulig forstått av grannefolkene. Ved siden av mer allmenne råd inneholder skriftet korte beskrivelser av forskjeller mellom språkene som kan volde problemer for forståelsen. Hittil er skriftet trykt i 37.000 eksemplarer — et tall som viser at det er stort behov for publikasjoner av denne typen.

Sekretariatet arbeider også med et skrift som skal inneholde korte og relativt populære beskrivelser av språkene og språksituasjonen i Norden. Sammen med morsmålslærerforeningene — Nordspråk — arbeider sekretariatet med en katalog over undervisningsmidler til grannespråksundervisningen (jf. s. 90). Etter planen skal katalogen bl.a. inneholde kommenterte oversikter over tekstantologier, læremidler, ordbøker og litteratur om grannespråksmetodikk.

Språkdok

Sekretariatet forsøker ellers å skaffe seg oversikt over litteratur, ordbøker, forskningsprosjekter o.l. av interesse for nordisk språkrøkt. Her vil en få stor nytte av den nordiske dokumenta-

sjonssentralen for språkvitenskap — Språkdok — som er under oppbygging ved universitetet i Göteborg. Språksekretariatet har fått ansvaret for dette prosjektet, og er nå i gang med en omfattende innsamling av opplysninger om pågående språkforskning i Norden. Prosjektet omfatter forskning om språkene i Norden (bortsett fra innvandrerspråkene) innenfor fagområdene allmenn språkvitenskap, fonetikk, språkvitenskapelig databehandling, nordiske språk, finsk-ugriske språk og grønlandsk.

Den nordiske nyordsundersøkelsen

Språknemndene har i mange år arbeidet med å registrere nye ord og uttrykk som dukker opp i massemediene, fagtidsskrifter o.l. Resultatet av arbeidet hittil vil bli publisert i tre parallelle ordbøker — en for dansk, en for norsk og en for svensk (og finlandssvensk). Bøkene vil dekke perioden 1945 (Danmark 1955) til 1975. Etter planen skal manuskriptene være ferdige i løpet av 1981.

Arbeidet med nyord pågår kontinuerlig, og Språksekretariatet vurderer å gi ut egne nyordpublikasjoner. I den forbindelse har sekretariatet utarbeidet prøveredigeringer av nyordsmaterialet der dansk, norsk og svensk er alfabetisert sammen.

Ordboks- og terminologiprosjekter

Språksekretariatet samarbeider med de nordiske terminologisentralene og andre om ordbøker og terminologilister med to eller flere nordiske språk. I 1980 har sekretariatet bl.a. arbeidet med manuskriptet til *Nordisk forvaltningsordbok*, som Föreningen Nordens Förbund skal gi ut. Sekretariatet er også engasjert i et terminologiprojekt for oljevirkosomheten i Nordsjøen, som Norsk språkråd og Rådet for teknisk terminologi står bak.

Det nordiske språkåret 1980—81

Foreningene Norden har proklamert skoleåret 1980—81 som nordisk språkår. Hensikten er å gjøre en ekstrainnsats for å

styrke og utdype det nordiske språkfellesskapet og spre kjennskap om språkforholdene i Norden. Språksekretariatet er sterkt engasjert i de forskjellige aktivitetene i forbindelse med språkåret, og er representert i de nasjonale språkårskomiteene. Høsten 1981 vil sekretariatet arrangere en konferanse sammen med foreningene Norden der en vil diskutere erfaringene fra språkåret og hvordan det skal følges opp.²

Handlingsprogram for bedre språkforståelse i Norden

Det vil være naturlig å se dette i sammenheng med det forslaget til handlingsprogram for bedre språkforståelse i Norden som er under behandling i Nordisk ministerråds organer. Forslaget bygger på et tidligere utkast fra Språksekretariatet. I en uttalelse til Nordisk ministerråd har sekretariatet sagt seg villig til å påta seg de nye arbeidsoppgavene som forslaget legger opp til, under forutsetning av at sekretariatet får økte midler. Det gjelder bl.a. etterutdanning av grannespråklærere, arbeid med grannespråkenes plass i læreplanene for skolen og forskning om nordiske språkspørsmål.

Nordisk radio- og tv-satellitt

Fra Ministerrådet har sekretariatet også fått utredningen om en nordisk radio- og tv-satellitt til uttalelse. I uttalelsen støtter sekretariatet forslaget om en slik satellitt. Den vil få stor — kanskje avgjørende — betydning for språkfellesskapet og språkforståelsen i Norden. Den vil i langt høyere grad enn tidligere gjøre det mulig for folk flest å møte de andre nordiske språkene i naturlige sammenhenger, og dermed øke grannespråksforståelsen. Samtidig kan den bidra til økt språklig toleranse overfor andre språkvarianter enn ens egen, også dialektale varianter innenfor hvert enkelt språk. En radio- og tv-satellitt vil dessuten få stor betydning for de mange tusen nordboer som har flyttet til et annet nordisk land. I den grad programmer på dansk, norsk og svensk blir tekstet, bør dette skje på originalspråket. Dette gir en dobbelt språklig effekt. Det letter forståelsen av det talte språket samtidig som det øker fortroligheten med skriftspråket.

De enkelte nemndene

Nordiske sekretærstillinger

Da Nordisk språksekretariat ble opprettet i 1978, var det en forutsetning at språknemndene i Danmark, Finland, Norge og Sverige skulle få egne stillinger til å ta seg av de mer omfattende nordiske arbeidsoppgavene. Fra 1. januar 1981 har Norsk språkråd fått en ny vitenskapelig stilling til å ta seg av de nordiske oppgavene i rådet. Tilsvarende stillinger ble opprettet ved språknemndene i Finland og Sverige sommeren 1979. Det er ennå ikke opprettet noen ny stilling som nordisk medarbeider i Dansk Sprognævn, men nemnda har fått midler tilsvarende 1/3—1/2 stilling til timeavlønning av en løst ansatt medarbeider.

Språklig rådgiving

Alle språknemndene har det som en av sine hovedoppgaver å svare på språkspørsmål fra enkeltpersoner, organisasjoner, offentlige kontorer og andre. Denne delen av virksomheten har økt betydelig de siste årene, og tar mye av tiden til de ansatte i de forskjellige sekretariatene. I 1980 svarte f.eks. Dansk Sprognævn og Svenska språknämnden hver på ca. 8.000 spørsmål, de fleste over telefon. Finska språkbyrån hadde i 1980 vel 12.500 telefonsamtaler om språkspørsmål, og antallet samtaler til Svenska språkbyrån i Finland økte med 25 % til vel 4.000.

I tillegg kommer språkgransking av terminologilister, forslag til standarder, publikasjoner fra det offentlige o.l. Også gjennom meldingsbladene sine driver nemndene en omfattende rådgivingstjeneste (jf. omtale på s. 92 f.). Språknemndene i Finland deltar i radioprogrammene "Kielikorva" ("språkøret") og det direkte sendte svenske "Språkväktarna". I fire måneder i 1980 har tre amanuenser i Dansk Sprognævns sekretariat medvirket i radioprogrammet "Sprogminuttet", i alt 84 utsendelser. Den daglige lederen av Svenska språknämnden, Bertil Molde, deltar regelmessig i radioprogrammer som tar opp språkspørsmål. Også Norsk språkråd har tatt opp spørsmålet med Norsk

rikskringkasting om å få medvirke i radioprogrammet "Språkrøret".

Ordboks- og terminologiarbeid

De fleste nemndene gjennomgår terminologilister, standardforslag o.l., og gir språklige tilrådinger både når det gjelder termer og definisjoner. Norsk språkråd og Svenska språknämnden er rådgivere for henholdsvis Rådet for teknisk terminologi (RTT) og Tekniska nomenklaturcentralen (TNC), og gjennomgår deres ordboksmanuskripter språklig. Dansk Sprognævn er representert i Terminologigruppen ved Handelshøjskolen i København. I Finland hører Centralen för teknisk terminologi inn under Forskningscentralen för de inhemska språken, som de finske og svenske språkbyråene. Íslensk málnefnd er representert i elektroingenjørenes ordutvalg.

I 1980 fortsatte Svenska språknämnden sin gransking av manuskriptet til en svensk—finsk ordbok. Nemnda gransket også det svenske manuskriptet til en ordbok for innvandrere (LEXIN-prosjektet). Nemndas arbeid med en svensk uttaleordbok og en norsk—svensk ordbok har fortsatt. Det siste er et samarbeidsprosjekt med Norsk språkråd.

Dansk Sprognævn står for utgivelsen av den autoriserte "Retskrivningsordbog", og er i gang med en omfattende revisjon av den siste utgaven fra 1955.

Norsk språkråd er den av nemndene som driver det mest omfattende terminologiarbeidet. Rådet har egne terminologikomiteer for biologi, samfunnskunnskap, fysikk, kjemi, datafag og markedsføring, og samarbeider med RTT om oljeterminologi. Prosjekt for datamaskinell språkbehandling ved Universitetet i Bergen, RTT og Norsk språkråd har gått sammen om å utvikle en norsk termbank. Ved utgangen av 1980 inneholdt banken ca. 50.000 termer med definisjoner. Sammen med Leksikografisk institutt ved Universitetet i Oslo arbeider rådet med to håndordbøker, en for bokmål og en for nynorsk.

Myndighetenes språk

Myndighetenes språk har i de siste årene kommet stadig ster-

kere i søkelyset, og flere av språknemndene har engasjert seg i arbeidet med å gjøre dette språket lettere tilgjengelig. Språknemndene i Sverige og Finland legger stor vekt på dette arbeidet og holder en rekke kurs o.l. for ansatte ved offentlige kontorer, i radio og tv, forlagsfolk, lærere, oversettere, sekretærer, studenter og andre.

Dansk Sprognævn har nær kontakt med danske oversettere ved EFs institusjoner i Bruxelles og Luxembourg. Nemnda samarbeider også med Danmarks Forvaltningshøjskole, og en representant for nemnda har der gjennomgått språklige problemer i forbindelse med utformingen av lover og bekjendtgjørelser.

Norsk språkråd har medvirket ved utarbeidelsen av boka "På godt norsk", som er et tiltak for å styrke opplæringen i nynorsk i den offentlige forvaltningen.

Uttalelser

Språknemndene uttaler seg til myndighetene og andre om saker av språklig interesse, enten på eget initiativ eller ved at de får utredninger o.l. til uttalelse. Nemndene har således i uttalelser til Nordisk ministerråd støttet forslaget om en nordisk radio- og tv-satellitt (jf. ovenfor). I 1980 har Dansk Sprognævn og Norsk språkråd uttalt seg om et utkast til en nordisk språkonvensjon (jf. s. 74). Svenska språknämnden har bl.a. uttalt seg om rapporten "Högskoleutbildning och modersmålsträning" fra Universitets- och högskoleämbetet. Etter en henvendelse fra Det Centrale Uddannelsesråd har Dansk Sprognævn uttalt seg om språknorms- og språkriktighetsproblemer i morsmålsundervisningen. Norsk språkråd har bl.a. uttalt seg om forskriftene til lov om målbruk i offentlig tjeneste, om endringer i loven om personnavn og om en rekke saker som gjelder jamstillingen mellom bokmål og nynorsk.

Andre arbeidsoppgaver

Selv om språknemndene stort sett arbeider med de samme sakene, skiller de seg fra hverandre på enkelte punkter. Dansk

Sprognævn har f.eks. en omfattende ord- og sitatsamling. I 1980 økte samlingen med ca. 19.000 sedler slik at den ved årsskiftet 1980/81 var på ca. 605.000 sedler.

Norsk språkråd er et språkpolitisk organ og skal bl.a. "verne om den enkelte borgers rettigheter når det gjelder bruken av språket". Som et ledd i dette har rådet i 1980 utarbeidet en omfattende rapport om saker som angår jamstillingen mellom bokmål og nynorsk. Sekretariatet i Norsk språkråd gjennomgår skolens lærebøker språklig, og har i 1980 hatt 352 lærebøker til kontroll.

Svenska språknämnden gransker fortløpende forslagene til revisjon av Den svenska psalmboken. Sammen med Svenska Akademien, Tekniska nomenklaturcentralen, Standardiseringskommissionen i Sverige og språkeksperterne i Statsrådsberedningen deltar Svenska språknämnden i samarbeidsorganet "Språkvårdsgruppen". I 1980 holdt denne gruppen sin fjerde konferanse med tittelen "Språkvård — rådgivning, planering, samverkan". Konferansen tok opp samarbeidet mellom språkrøkten og reklamebransjen.

(For nærmere beskrivelse av de enkelte språknemndenes arbeidsoppgaver vises det til Catharina Grünbaums artikkel "Språkvårdens kanaler" i Språk i Norden 1980.)

Noter

- 1 Se nærmere om organisasjon, arbeidsoppgaver o.l. i Språk i Norden 1977 og 1978.
- 2 Se nærmere om språket i Språk i Norden 1980.

Nordspråk 1980

Av *Svenn Fosseng*

Samarbeidet mellom de nordiske morsmåslærerforeningene er kanalisert gjennom fellesutvalget Nordspråk, der foreningene i alle de nordiske land er med. Vi representerer til sammen over 20.000 morsmåslærere i Norden, og utvalget arbeider med saker der morsmåslærerforeningene meiner det er gunstig å opptre samlet og løfte i flokk. Det meste av aktiviteten springer ut av et nordisk perspektiv på morsmålsundervisning og dreier seg om å styrke grannespråkmomentet i vid forstand. De enkelte foreningene og rammene for samarbeidet er presentert i *Språk i Norden* 1979 og 1980.

Det nordiske språkåret. Novellekonkurranse

Arbeidet i Nordspråk det siste året har naturlig nok stått i det nordiske språkårets tegn. De enkelte foreningene er representert i språkårskomiteene i sine respektive land og har i tillegg gått sammen om en del felles tiltak for å markere språkåret. Det viktigste enkelttiltaket er novellekonkurransen "Noveller for ungdom", som er arrangert av alle foreningene i fellesskap.

Våren 1980 utlyste morsmåslærerforeningene en konkurranse om de beste novellene for ungdom i alderen 12—16 år. Vi fikk økonomisk støtte fra Nordisk kulturfond til utlysning, juryering og premiering. Det var stor oppslutning om konkurransen. Ved fristens utløp 1. september var det innkommet over 400 noveller fra hele Norden. Hver forening valgte ut nasjonale vinnernoveller, som så ble bedømt av en nordisk jury under ledelse av forfatteren Gunnel Beckman. Førstepremien på 5.000 norske kroner gikk til den finske forfatteren Marjatta Ellilä fra Uleåborg (Oulu) for novellen *Kettukäsä* (Rävsommar).

De ti vinnernovellene — to fra hvert av landa Danmark,

Norge, Sverige og Finland (en på finsk, en på svensk), en fra Færøyene og en fra Island — blir våren 1981 utgitt i bokform i alle de nordiske land. Alle novellene blir trykt på original-språket. De finske, færøyske og islandske novellene blir dessuten oversatt til henholdsvis svensk, dansk og norsk. Boka er forsynt med ordforklaringer og vil være velegnet til bruk i morsmålsundervisninga i ungdomsskolen og videregående skole. Morsmålslærerforeningene håper at boka vil styrke grannespråkundervisninga og stimulere interessen for å lese litteratur på tvers av landegrensene i Norden.

Samarbeid med Nordisk språksekretariat

Nordspråks samarbeid med Språksekretariatet har utviklet seg til å bli en fast ordning. Nordisk språksekretariat har det siste året vært representert på begge de ordinære møtene i Nord-språk, og vi har hatt løpende kontakt om saker av felles interesse.

Vi er gått inn i et samarbeid om å få laget en nordisk katalog over læremiddel til grannespråkundervisninga i grunnskolen. Morsmålslærerforeningene skal stå for den praktiske utarbeidinga av katalogen, mens Språksekretariatet tar seg av utgivelsen. Katalogen skal være selektiv og kommentert, og blir utformet slik at den kan være et praktisk hjelpemiddel for lærere som søker stoff til grannespråkundervisning.

Det har vært vanskelig å finne penger til prosjektet, men vi har hatt drøftinger med Forsøksrådet i Norge og håper nå å kunne få økonomisk støtte derfra.

Språkhjulet

Nordspråk har videre vært med på å drive fram det såkalte språkhjulet, et læremiddel for grannespråkundervisninga som komiteen for det nordiske språket har tatt initiativet til. Foreløpig er en dansk—svensk versjon klar.

Etterutdanningskurs

Nordspråk var representert i planleggingsgruppa for Nordisk

ministerråds etterutdanningskurs for lærere i grannespråk-undervisning. Morsmåslærerforeningene sendte også deltakere til kurset i København 5.—15. januar. Vi håper dette kurset innvarsler en omfattende etterutdanning av lærere i grannespråk, som Nordspråk har arbeidd for siden vi startet vårt samarbeid i 1976.

Morsmåslærerforeningene legger også opp egne etterutdanningskurs for sine medlemmer. De fire siste åra har vi arrangert nordiske sommerkurs for ca. 125 deltakere. Sommeren 1981 planlegger vi et kurs i Danmark der temaet er grasrotbevegelsene i Norden i 1970-åra. Deltakerne får trening i å arbeide innenfor ulike medier (video, film, lydband osv.).

Landslaget for norskundervisning (LNU) og Svensklärföreningen har startet et samarbeid om kurs mellom regionale avdelinger av foreningene. LNU arrangerte høsten 1980 kurset "Grensetreff i språket" på Larkollen, i samarbeid med Foreningen Norden og Svensklärföreningen i Uddevalla. Et liknende kurs er planlagt av Svensklärföreningen i Karlstad i 1981, og LNU skal samarbeide med Nordisk språksekretariat og Foreningen Norden om et kurs på Røros. Tanken med disse kursa er å skape kontakt mellom morsmåslærere på begge sider av den svensk—norske grensen og på den måten stimulere til nærmere samarbeid.

Høsten 1980 begynte Nordspråk et samarbeid med det nyooprettede nordiske språk- og informasjonssenteret i Helsingfors.

Nordspråk har utviklet en betydelig aktivitet i løpet av den korte tida dette samarbeidsorganet har eksistert. Ved sida av det som er nevnt ovenfor, har vi flere bokprosjekt i gang, vi driver læreplankritikk og legger stadig større vekt på arbeidet med morsmålspedagogikk.

Det største problemet vi står overfor, er å skaffe oss et fast økonomisk grunnlag som gir sikkerhet for at arbeidet kan fortsette.

Vi meiner at vårt arbeid bidrar til å utvikle morsmålsundervisninga i de nordiske land, og dermed er ei viktig grein av det alminnelige nordiske samarbeidet. Og denne delen av samarbeidet er ingen andre instanser i stand til å ivareta.

Nyere litteratur av interesse for språkrøktsarbeidet

PUBLIKASJONER FRA SPRÅKNEMNDENE

Dansk Sprognævn: Årsberetning 1979 med 28 sider spørgsmål og svar. Gyldendal, København 1980. 44 s.

Denne årsberetning er ligesom Årsberetning 1978 udsendt som forlagsartikel og indeholder som den en del flere spørgsmål og svar end i tidligere år.

Internordisk språkförståelse. Utgiven av Claes-Christian Elert i samarbeide med Nordiska språksekretariatet. Acta Universitatis Umensis. Umeå studies in the Humanities 33. Umeå 1981. 230 s.

Boken återger i uppsatsform de föredrag som hölls på Rungstedgaard under symposiet Internordisk språkförståelse den 24—26 mars 1980. Tyngdpunkten var lagd på hörförståelsens villkor inom områdena talperceptionsforskning, ordförråd och semantik, sociolingvistik och psykolingvistik samt pedagogik. *Jaakko Lehtonen* talade om finnarnas förmåga att förstå skandinaviska språk och *Kalevi Wiik* redovisade en undersökning av hur ett antal syntetiskt uppbyggda vokaler uppfattades av olika nordbor. *Bertil Molde* talade om slang, vardagsspråk och idiomatiska uttryck som hinder för den nordiska språkförståelsen, *Sigurd Fries* om uttalet av nordiska namn, *Ulf Teleman* om dansk-svensk hörförståelse och *Claes-Christian Elert* om en metod att mäta språklikhet. *Einar Haugen* tog bl.a. upp olika former av "skandinaviska" och *Tuomo Tevajarvi* talade om finländares svårigheter att förstå danska. *Sven-Gustaf Edqvist* tog upp skolans undervisning i grannspråk och *Olaug Rekdal* rapporterade om användbarheten av frekvensordlistor i grannspråksundervisningen. Boken innehåller också rapporter med sammanfattningar av diskussionerna under symposiet. UC

Kielikello, Finska språkbyråns informationsskrift, utkom med två nummer för 1980. Tema för det första numret var förkortningar och principer för förkortningar, medan det andra numret behandlade bl.a. språkvårdens uppgifter, lagspråk och alfabetiseringsprinciper.

Norsk dataordbok, 2. reviderade utgåva, Universitetsforlaget 1981, utarbetat av Norsk språkråds komité for dataterminologi. Den nye utgaven er omtrent dobbelt så stor som den forrige (fra 1976), og inneholder ca. 2.700 datatermer med korte forklaringer og oversettelser til og fra engelsk.

Norsk språkråd. Årsmelding 1980. Årsmeldingen gir en oversikt over Norsk språkråds virksomhet i 1980 og inneholder lov og vedtekter for Norsk språkråd.

Ordbok for petroleumsvirksomhet, utgitt av Rådet for teknisk terminologi og Norsk språkråd, Universitetsforlaget 1980. Boka inneholder ca. 1.150 oljetermer med korte forklaringer og oversettelser til og fra engelsk. Disse fagområdene er med: petroleum produkter, markedsføring/distribusjon, økonomi, jus, foredling, ilandføring, transport og rørledninger.

Ord til andet. Iagttagelser og synspunkter 2. Dansk Sprog-nævns skrifter 10. Gyldendal, København 1980. 150 s.

Bogen, der er udsendt i anledning af femogtyveåret for Dansk Sprog-nævns oprettelse, indeholder 10 artikler om spørgsmål i moderne dansk:

Peter Skautrup: Dansk Sprog-navn — Forhistorien

Erik Hansen: Den ny Retskrivningsordbog

Allan Karker: EF-dansk

Arne Hamburger: Dansk ordeksport

Marie Bjerrum: Blive — blie — bie

Christian Becker-Christensen: Om dobbeltskrevet konsonant

Else Bojsen: Fonetiske klicheer

Poul Lindegård Hjorth: Fra fulert til sjofert

Niels Åge Nielsen: Hvad betyder fremmedordene?

Henrik Galberg Jacobsen: Urimeligt svært? Om en syntaktisk-ortografisk detalje i dansk skriftsprog

Forfatterne til artiklerne er nuværende eller tidligere medlem-

mer af Dansk Sprognævn eller amanuenser i nævnets sekretariat.

Skoloralista, utg. av Svenska Akademien och Svenska språknämnden. 2:a reviderade och utvidgade uppl. 1980.

Serien *Skrifter utgivna av Svenska språknämnden*:

Nr 68 *Språk i Norden 1980*. Årsskrift för de nordiska språknämnderna och Nordiska språksekretariatet. 1980.

Språknytt, meldingsblad för Norsk språkråd, kom i 1980 som vanleg med fire nummer, kvart på 16 sider. Opplaget er auka til 19.000 eksemplar (frå 13.000). Bladet inneheld informasjon om arbeidet i Språkrådet, artiklar om språkspørsmål, omtale av norske og nordiske språkmøte og bokmeldingar. Dessutan er det ei spørjespalte og ei spalte med nyord. Bladet blir sendt gratis til alle skular, universitet, offentlege bibliotek, aviser, journalistar, kommune-, fylkes- og statskontor. Det har også mange private abonnentar. Av artiklane i 1980 kan vi nemne: nr. 2: *Ståle Løland*: "Språk og språksamarbeid i Norden", "Språkkrøkt og språkstyring" (intervju med Alf Hellevik), nr. 3: *Kåre Skadberg*: "Språket i NRK" (melding av Finn-Erik Vinje: Å veie sine ord. Rapportar om språkbruken i NRK), nr. 4: "Uttalenormer og talemålsnormering" (referat frå drøftingar i Norsk språkråd).

Språkvård, Svenska språknämndens tidskrift, har som tidigare utgivits med fyra nummer. Ur innehållet kan nämnas följande artiklar. Nr 1: Språkvården och skolan — en konferens. Föredrag av *Karin Dahl*, *Elisabeth Lindmark*, *Gunnar Stenhag* och *Per Olov Svedner*, *Margareta Grogarn*, *Bengt Hane*; *Bengt Nordberg*, Några ord om språkvårdens marknadsföring. Nr 2: *Bertil Molde*, Den nordiska språkgemenskapen; *Göran Kjellmer*, "Två taxeringsordföranden lämnar olika meddelande" — om böjning av substantiv på -ande; *Alvar Ellegård*, Om namn på höga tal; *Anders Sundqvist*, Tilltal på sjukhus; *Bengt Sigurd*, Förnamnsreformen; *Inger Marcks von Würtemberg*, Varför dröjer klarspråket? Nr 3: *Erik Olof Bergfors*, Radio- och TV-språket: ett mönster för allmänspråket?; *Gustav Korlén*, Ombudsmannen — vår andes stämma i världen; *Gun*

Widmark, Min man, min fru och min sambo; *Gudrun Utterström*, Normer för reklamspråk — några iakttagelser om Nop:s, KO:s och MD:s praxis. Nr 4; *Bengt Loman*, Språksociologi och språkvård; *Bertil Molde*, Ingen av de som?; *Per A. Pettersson*, En svensk ordbok.

DANMARK

Af *Else Bojsen*

Alfabetiseringsregler. Dansk Standard. DS 377. 3. udgave, april 1980. 15 s.

Til hæftet hører et appendiks om alfabetisering ved hjælp af datamat.

Andersen, Ejvind: Ordbøger. Oversættelse. Terminologi. Danmarks Tekniske Bibliotek — DTB. Publikation nr. 56. Lyngby 1979. 24 A4-s. + 25 bilag.

Publikationen er en gennemgang af de hjælpemidler der er til rådighed for oversættere af tekniske tekster. Bilagene består af fotografiske gengivelser af opslag i en række tekniske ordbøger og terminologilister. Desuden er der en fortegnelse over vigtigere ordbøger.

ARK. 1979—. Sproginstitutterne, Handelshøjskolen i København. 1980.

Af de seneste numre i denne serie arbejdsrapporter (omtalt i *Sprog i Norden* 1980, s. 138) kan nævnes:

Cathrine Fabricius-Hansen: Emner og modeller i sprogbeskrivelsen. ARK 5. 49 s.

Bang, Jørgen: På talefod med sproget. Berlingske Forlag. København 1980. 117 s.

Bogen er sjette samling af en artikelserie i *Berlingske Tidende* om sprogproblemer, *De Svære Ord*. I en stor del af artiklerne behandles problemer om sprogrigtighed.

Carlsen, Rigmor: Varemærker. Registreringspraksis. Udgivet i forbindelse med 100-årsdagen for varemærkekontorets opret-

telse. Direktoratet for Patent- og Varemærkevæsenet, København 1980. 245 s.

Bogen er en oversigt over den praksis Direktoratet for Patent- og Varemærkevæsenet har fulgt gennem 100 år. Hovedafsnittene omhandler de formelle og materielle betingelser for registrering af varemærker, herunder spørgsmålet om indsigelser fra bl.a. Dansk Sprognævn.

Danmarks gamle ordsprog. VI. Samlinger fra 17. århundrede. Udgivet af John Kousgård Sørensen. Det Danske Sprog- og Litteraturselskab. C. A. Reitzels Boghandel, København 1980. 178 s.

Bindet indeholder: J. S. Nørnissum: En liden Tidsfordriff; Olelais fraser; Herr Iver i Breslundes ordsprog; Thomas Broder Bircherods ordsprog. Til hver samling er der en kort indledning.

Danske Studier 1979. Akademisk Forlag, København [1980]. 176 s.

Bindet indeholder bl.a. en artikel af *Steffen Heger*: Stødregler for dansk. Forfatteren gør i artiklen rede for en undersøgelse han med udgangspunkt i Poul Andersens ordtypeinddelinger har foretaget af stødreglernes teori og empiri. Desuden er der grund til at nævne *Klaus Kjøller*: Dansk sprogbrugsanalyse, som er en kommenteret forskningsoversigt over et udvalg af de væsentligste offentliggjorte arbejder.

Forskningen & Samfundet. Udgivet af Forskningssekretariatet. 6. årgang, nr. 5 (juni 1980). 28 s.

Dette nummer indeholder bl.a.: *Bengt Sigurd*: Når datamater fortæller historier (s. 14—18); *Peter Bøgh Andersen*: Sådan får man en datamat til at skrive tekster (s. 19—22); *Finn Hauberg Mortensen*: Det er dansk det er ... (s. 23—25) om debatten mellem forskerne og skolens undervisere i danskfaget i forbindelse med Det Centrale Uddannelsesråds rapport, CUR-bilag 345 (omtalt i Sprog i Norden 1980, s. 142).

Hvad går vi ud fra? Om forudsætninger i sprog og handling. Redigeret af Peter Harder og Arne Poulsen. Gyldendals sprogbibliotek. København 1980. 111 s.

Udgangspunktet for bogen er modsætningen mellem det man forudsætter og det man har sin opmærksomhed rettet imod. Problemstillingen behandles i seks artikler af forskere inden for sprogvidenskab og tilgrænsende fagområder som filosofi, litteraturteori og psykologi: *Peter Harder*: Møveri. Om at på-dutte andre sine egne forudsætninger; *Christian Kock*: Forudsatte synsvinkler i fortællende litteratur; *Arne Poulsen*: Perceptionens erkendelsesinteresse og det praktiske grundlag; *John E. Andersen*: "Hvad hedder egentlig Berufsverbot på russisk?" Om almene forudsætninger i samtalen; *Hans Fink*: Om institutioner som forudsætning for sprog; *Jørgen K. Bukdahl*: Forudsætninger for forståelse: forudforståelse.

Bogen henvender sig til et bredere publikum, og det er forfatterens mål "at få tankegange og begreber til at fremstå som måder at opdage og forstå træk af hverdagens sociale liv på". Efter hver artikel er der forslag til arbejdsopgaver, og bag i bogen er der en omfattende litteraturliste.

Jacobsen, Henrik Galberg: *Tillidsrepræsentanten og sproget*. FIU (Fagbevægelsens Interne Uddannelser) i samarbejde med AOF's Forlag. København 1980. 36 s.

Hæftet er i A4-format og indgår som undervisningsmateriale på kurser for tillidsrepræsentanter under FIU. Hæftet fungerer som en vejledning i bl.a. skriftlig fremstilling, herunder referat- og notatteknik, og argumentation. Desuden er der en del arbejdsopgaver i hæftet.

Jacobsen, Henrik Galberg, Hanne Jensen og Peter Stray Jørgensen: *Nudanske ord med historie*. Politikens Forlag 1981. 275 s.

Ideen til bogen stammer fra Gösta Bergmans *Ord med historia*, og en del af de danske ordartikler er bearbejdede — ofte udvidelser — af artikler fra Bergmans bog. Men der er også en række artikler som er nyskrevet. Foruden de alfabetisk ordnede artikler om de enkelte ords historie indeholder bogen indledningsvis nogle korte afsnit om etymologi, sprogfamilier og sprogperioder samt en vejledning i at efterspore ords historie. Bogen er en underholdende, populær fremstilling, henvendt

til et bredt publikum uden særlige grammatiske og sproghistoriske forudsætninger.

Det levende ord. Pædagogik 79.4. Gjellerup, København 1979. 64 s.

Hæftet indeholder 14 indlæg i debatten om modersmålsundervisningen, bl.a. i anledning af Det Centrale Uddannelsesråds rapport, CUR-bilag 345 (omtalt i *Sprog i Norden* 1980, s. 142). Der er bidrag af bl.a. *Elsa Gress, Karl Hårbøl, Mogens Jansen, Jørn Lund, Klaus Rifbjerg og Ole Togeby.*

Lønstrup, Brita: Dagligsprog — værktøj og legetøj. Berlingske Leksikon Bibliotek 149. København 1980. 187 s.

Gennem en semantisk analyse af ytringer i den almindelige sprogbrug beskæftiger forfatteren sig med forholdet mellem de kreative og de informative funktioner i dagligsproget. Det er der kommet en både morsom og tankevækkende bog ud af.

Meddelelser fra Daneklærerforeningen. 18. årgang, hæfte 1. Gyldendal, København 1980. S. 1—106.

I dette hæfte er der bl.a. en artikel af *Elisabeth Engberg-Pedersen:* Hvad kan man fokusere på ved skriftlig fremstilling? og en artikel af *Christian Grambye og Harly Sonne:* Grundbegreber i nyere tekstvidenskab — med særligt henblik på tekstanalytisk praksis.

Meddelelser fra Daneklærerforeningen. 18. årgang, hæfte 3. København 1980. S. 227—297.

Dette hæfte er et temanummer om danskfaget, dets mål og indhold i en brydningstid. Flere af indlæggene kan ses som en reaktion på det udspil Det Centrale Uddannelsesråd kom med i publikationen "Modersmålsundervisning" (CUR-bilag 345, omtalt i *Sprog i Norden* 1980, s. 142), og det påpeges at forbindelsen mellem forskningen og det daglige undervisningsarbejde på de forskellige niveauer inden for det danske uddannelsessystem bør styrkes.

Mål & Mæle. 7. årgang, nr. 1—3. Redigeret af Erik Hansen og Ole Togeby. Arena, Viborg 1980.

Bladet indeholder fortsat en fast sprogbrevkasse, "Sproglig-

heder". Årgangen indeholder i øvrigt bl.a. artikler om tekstlingvistik, begrebet stavfejl (nr. 1), sproglige associationer, sproghistorie (nr. 2) og sprogpsykologi (nr. 3).

Nielsen, Hans Frede: De germanske sprog. Baggrund og gruppering. Odense Universitetsforlag, 1979. 131 s.

Bogen skal ses "som indledningen til et igangværende forskningsprojekt under Middelalderlaboratoriet, Odense Universitet, vedrørende de tidlige germanske sprogs indbyrdes relationer". Bogen rummer bl.a. en forskningshistorisk gennemgang af de mange forsøg på at gruppere de germanske sprog (kap. IV) efterfulgt af kapitlet "Metodiske overvejelser" (kap. V); heri skitserer forfatteren en undersøgelsesmetode hvorved man kan skabe et tilstrækkeligt grundlag for at drage slutninger om de germanske sprogs indbyrdes stilling.

Bagest i bogen er der en omfattende litteraturliste.

SAML. Skrifter om anvendt og matematisk lingvistik. Nr. 7. Redigeret af Bente Maegaard og Henning Spang-Hanssen. Udgivet af Københavns Universitets Institut for Anvendt og Matematisk Lingvistik. København 1980. 138 A4-s. Distr.: SAML, Institut for Anvendt og Matematisk Lingvistik, Njalsgade 96, DK-2300 København S.

Af indholdet i dette nummer kan nævnes *Bente Maegaard* og *Hanne Ruus*: Rangfrekvenser og deres brug; *Torben Andersen*: Om ord og ordforråd; *J. Normann Jørgensen*: Det flade a vil sejre.

SPRINT. Sproginstitutternes Tidsskrift. 1980. Nr. 3. Udgivet af Handelshøjskolen i København. 35 s. Distr.: SPRINT, Handelshøjskolen i København, Fabrikvej 7, DK-2000 København F.

Nummeret indeholder bl.a. artikler om sproghandlingsteori og om fremmedsprogsindlæring, grammatik og sætningsknuder. Desuden indeholder bladet fortsat den faste rubrik "Spørgeskjórnet".

Svar på tiltale. Debat om danskundervisningen og CUR's oplæg om modersmålsundervisningen. Redigeret af Inger Lise Nordberg, Ole Rasmussen og Inge Vinten. Dansk lærerfor-

eningen/FFS. Fraktionen for de Fortsatte Skoleuddannelser 1980. 96 s.

Bogen er tænkt som et svar til Det Centrale Uddannelsesråd i anledning af rådets publikation "Modersmålsundervisning" (CUR-bilag 345, omtalt i Sprog i Norden 1980, s. 142). Bogen indeholder 26 indlæg hvori danskfagets karakter af dannelses-fag betones stærkt i modsætning til CUR-bilagets opfattelse af danskfaget som hovedsagelig kommunikativt fag.

Teleman, Ulf (red.): Modersmålsundervisning och grannspråks-förståelse. En serie nordiska symposier i tillämpad nordisk språkvetenskap och modersmålspedagogik. Nordisk Minister-råd. Sekretariatet for nordisk kulturelt samarbejde. [Køben-havn 1981]. 60 s.

Hæftet giver et overblik over indholdet i og erfaringerne fra følgende fem nordiske symposier:

Sprogrigtigheden i skolen — normerne

Grammatikmodeller och alternativa begreppssystem i mo-dersmålet

Dialekt og riksspråk i skolen

Språkstimulering i förskoleåldern

Internordisk språkförståelse

Desuden indeholder hæftet indholdsfortegnelserne til de fem rapporter der er udgivet efter hvert symposium.

Vort modersmål er ... Modersmål-Selskabets årbog 1980. For-laget i Haarby, 1980. 184 s.

Hensigten med denne første årbog fra det nystiftede "Mo-dersmål-Selskabet" har været at samle nogle bidrag omkring emnet "Sproget i dag", i håb om at give "et bidrag til glæden ved vort sprogs mangfoldighed". Årbogen indeholder 20 ar-tikler hvoraf kan nævnes: *K. B. Andersen*: Der skal ikke tales fint; *Erik Hansen*: Smukt, pænt og grimt sprog; *Piet Hein*: Sproget er et redskab; *Jørn Lund*: Hvad kan det nytte?; *Vil-helm Nielsen*: Modersmålet i industri- og servicesamfundet; *Vagn Steen*: Jeg hedder Rigmor. Kald mig Rimse.

Desuden finder man bag i bogen "Vedtægter for Moders-mål-Selskabet".

FINLAND

Av Mikael Reuter

Festskrift till Carl-Eric Thors. Studier i nordisk filologi 62. Helsingfors — Svenska litteratursällskapet i Finland. 1980. 288 s.

Festskriften i anledning av Carl-Eric Thors sextioårsdag innehåller 25 olika artiklar om allt från fornnordisk ljudutveckling och medeltida namn till uttalsfrågor i modern finlandssvenska och ursprunget till finska uttryck. Den ur språkvårdens synvinkel mest intressanta artikeln är förmodligen Sture Alléns Några särskilt runda tidsord, som bl.a. tar upp den aktuella frågan om hur nästa århundrade skall benämnas på svenska — *tvåtusentalet* eller *tjugohundratalet*. Resonemanget i artikeln leder fram till att *tvåtusentalet* borde reserveras för hela årtusendet, medan *tjugohundratalet* skulle avse åren 2000—2099.

Andra uppsatser av intresse för språkvården är Christer Laurén: Är eventuellt möjligt möjligt för eventuell?, Bengt Loman: Om språkformen i Jac. Ahrenbergs "Samlade berättelser", Bertil Molde: Prata persilja, Mikael Reuter: Kortstavighet i Helsingforssvenskan och Ebba Selenius: Dragsvik, Fagervik, Raseborg. En studie i s.k. herrgårdsuttal.

Helsingfors två språk. Rapport 1. Meddelanden från institutionen för nordiska språk och nordisk litteratur vid Helsingfors universitet, serie B nr 4. 1980. 133 s.

Forskningsprojektet kring tvåspråkigheten i Helsingfors — Helsingfors två språk — har pågått omkring fem år som ett samprojekt för finska språket och nordisk filologi. Denna första forskningsrapport — som också publiceras i en finsk version — innehåller artiklar dels om finskan och svenskan i Helsingfors, dels om undersökningens målsättning och metoder. Det intressanta med de språkliga förhållandena i Helsingfors är den utveckling som skett under de senaste 100—150 åren. Under förra hälften av 1800-talet var staden praktiskt taget helt svenskspråkig med en finsk befolkning på under

10 %, jämvikten mellan språken uppnåddes strax före sekelskiftet, och i dag har svenskarnas andel sjunkit under 10 %. Det är därför inte förvånansvärt att de två språken i sina genuint helsingforsiska varieteter har påverkats en hel del av varandra.

I rapporten skriver Heikki Paunonen om finskan i Helsingfors: hur dess sociala ställning utvecklats sedan 1850-talet och hur själva språket utvecklats under inflytande av olika dialekter och av svenskan. Leif Nyholm ger en motsvarande beskrivning av svenskan i Helsingfors och dess utveckling under inflytande av finlandssvenska dialekter, finlandssvenskt hög-språk, rikssvenska, finska och i någon mån ryska (i äldre tider) och engelska.

Undersökningens målsättning beskrivs i en osignerad artikel, informanturvalet presenteras av Marika Tandefelt och intervjusituationen beskrivs av Ullamaija Fiilin och Liisa Paavola. Den aktuella intervjuundersökningen gäller personer som har svenska som modersmål men utsätts för maximal finsk påverkan i sin miljö. Samtliga tillhör socialgrupperna 3 och 4.

Modernare svenskt domstolsspråk. Justitieministeriets justitieförvaltningsavdelning. 1980. 42 s. (Stencilerad.)

Skriften är väsentligen ett resultat av en kurs i svenskt språkbruk för hovrättsjurister, ordnad hösten 1979 av justitieministeriet under medverkan av Forskningscentralen för de inhemska språken. Innehållet består av tre avsnitt: en artikel om modernare juridisk svenska av Mikael Reuter, en samling meningar och uttryck från autentiska hovrättsdomar med förslag till omskrivningar, och resultatet av de grupparbeten som utfördes under kursen. Häftet har distribuerats till alla domstolar i Finland som handlägger mål på svenska.

Sundman, Marketta: Existentialkonstruktionen i svenskan. Meddelanden från Stiftelsens för Åbo Akademi forskningsinstitut nr 57. Åbo 1980. 281 s.

Den så kallade existentialkonstruktionen i svenskan (Det är sommar, Det ligger en bok på bordet) har behandlats av många grammatiker, liksom motsvarande konstruktioner i bl.a. de

övriga nordiska språken, engelskan, tyskan och franskan. I denna monografi — ursprungligen en licentiatavhandling — studerar författaren existentialkonstruktionen utgående från moderna lingvistiska teorier. Syftet är att beskriva existentialsatsens ytstruktur i modernt svenskt skriftspråk, att definiera existentialkonstruktionens semantiska förutsättningar i svenskan och att placera in konstruktionen i svenskans syntaktiska system. Materialet för den beskrivande delen är modern svensk tidningsprosa i både Sverige och Finland.

En av slutsatserna i avhandlingen gäller vad författaren kallar den hierarkiska semantiska strukturen. Utmärkande för denna struktur i existentialsatser är nämligen att subjektet står så att säga lägst av alla de konstituenten som kan fungera som s.k. logiskt predikat. Detta förutsätter bl.a. att subjektet är obestämt och att det uppfattas som satsens rema, dvs. den konstituent som uppbär den nya informationen, medan subjektet i andra satstyper ofta fungerar som satsens tema, det som satsen utsäges om. Existentialsatsen kan sålunda användas bl.a. i syfte att göra annars tvetydiga satser entydiga — jfr a) Tio studenter deltog i båda kurserna och b) Det deltog tio studenter i båda kurserna.

Xenia Thorsiana. En vänskrift tillägnad Carl-Eric Thors på hans 60-årsdag den 8 juni 1980. Utgiven av Mirja Saari och Helena Solstrand. Meddelanden från institutionen för nordiska språk och nordisk litteratur vid Helsingfors universitet, serie B nr 5. 1980. 445 s.

Xenia Thorsiana är som vänskrift ett komplement till den "officiella" festskriften till Carl-Eric Thors (se ovan). Den innehåller sammanlagt 28 bidrag av framför allt yngre kolleger och elever till Carl-Eric Thors. Bland artiklar av intresse för språkvården kan nämnas Ullamaija Fiilin: Lexikal täthet och variation i tvåspråkiga helsingforsares finska och svenska intervjuvar, Ann-Marie Ivars: Stadsmålen i Kaskö och Kristinestad, Maj-Britt Lindström: Småkusin eller syssling?, Märta Malmström: Mängd- eller flertalsbetydelse, Leif Nyholm: Den sociolingvistiska normen, Gun Oker-Blom: Om syntaktisk interferens i amerikafinlandssvenskan, Per Henrik Solstrand:

Suffixet -are i finländskt slangspråk, Irma Sorvali: *Animalia* (fraser och talesätt innehållande djurnamn i olika språk), Marketta Sundman: Om verbets *s*- och *sig*-former i modern svenska samt Marika Tandefelt: Tankar om språkbyte.

NORGE

Av *Arnold Dalen (AD)*, *Jan Ragnar Hagland (JRH)*, *Alfred Jakobsen (AJ)* og *Jarle Rønhovd (JR)*.

Bleken, Brynjulf: Riksmål og liberalisert bokmål. Trykt ved Representralen. Universitetet i Oslo 1980. 99 s.

Norsk språkråd har oversendt til myndighetene et forslag til ny offisiell rettskrivning for bokmål. Forslaget går ut på å skape en noe større valgfrihet i rettskrivningen ved at en tillater en del av de riksmålsformer som i dag blir holdt utenfor (ordet *riksmål* refererer til den riksmålsnorm som er fastlagt i *Riksmålsordlisten* (1976) og *Riksmålsordboken* (1977).

I dette arbeidet gir Bleken en oversikt over hvilke elementer i riksmålet som fortsatt vil være utelukket fra den offisielle rettskrivningen (eller læreboknormalen) dersom bokmålet blir som foreslått av Språkrådet. En av hensiktene med boka er at den skal kunne fungere som hjelpemiddel i riksmålsfolkenes videre strev med å få hele sin norm innarbeidet i bokmålsrettskrivningen. *AJ*

Bull, Trygve: For å si det som det var — J. W. Cappelens Forlag, Oslo 1980. 368 s.

I si memoarbok har den kjende Arbeidarparti- og seinare SV-politikaren ofra mykje plass på språkstriden, som han på nært hald har følgd og tatt del i, særleg i tida etter krigen. Ein får her innblikk i forfattarens syn og rolle i denne samanhengen — han har såleis i stor grad prega og bestemt Arbeidarpartiets holdning i språkstriden, bl.a. rettetten frå Oslovedtaket om bruk av radikale former i lærebøkene i Oslo-skolane, og har vel også vori åndeleg far for arbeidet for språkfred og forsoning med riksmålsrørsla. Boka gir mange

nyttige opplysningar om forspelet — til dels bak kulissene — til skipinga av Norsk språknemnd og av Vogtkomiteén og Norsk språkråd. Indirekte er framstillinga eit vitnemål om kor vanskeleg det er å gi ei nøytral framstilling av sak og personar i språkstriden for ein som sjølv har vori og er midt oppe i den. *AD*

Bull, Trygve: Språket i Oslo. Gyldendal Norsk Forlag. Oslo 1980. 79 s.

I denne kortfatta framstillinga har forfattaren kunna byggja på sin “personlige kjennskap til de forskjellige varianter av Oslo-språk”, seier Trygve Bull i føreordet. Dei viktigaste av desse variantane har “fra hans (i.e. forfattarens) barndom hørt til hans eget umiddelbare talespråk, og han har hatt et bevisst forhold til dem — og til spenningen mellom dem — nesten like lenge”, seier han. Mot denne bakgrunnen lagar så Trygve Bull ei kort skisse av nokre sider ved oslomålet. Spenninga som er omtala i føreordet, er ikkje framstilt berre som spenning mellom to sosialt betinga “polære” variantar av oslomål — riksmålsnært vestkantmål mot den “egentlige dialektform”. Bull prøver å få fram biletet av ein tredje “midlere” variant som han kallar det. Dette representerer vel noko nytt i høve til tradisjonelle framstillingar, jamvel om presentasjonen av den “egentlige dialektformen” stort sett gir att det ein kann finna i slike. Oppfatninga av ei slik ny framveksande språkform er likevel ikkje uproblematisk, og det må vera rett her å visa til viktige innvendingar mot denne (og andre) sider ved boka gjevne av Geirr Wiggen i *Språklig Samling* nr. 3 1980, av Jan Engh i *Dagbladet* 23.12.1980 og av Ernst Håkon Jahr i *Norsk-læraren* nr. 1 1981. *JRH*

Endresen, Øyalf: Verbalbøyinga i selbumålet. Tapir. Trondheim 1980. 155 s.

Denne avhandlinga, som opphavlig ble skrevet som hovedoppgave i nordisk ved Universitetet i Trondheim, er en synkronisk analyse av verbalbøyinga i selbumålet. Materialet som utgreiinga bygger på, består av bøyingsformer fra noe over to

tusen verb. Etter en orientering om transkripsjonen og en kommentar til deler av lydverket i dialekten gir forfatteren et oversyn over bøyingsallomorfene og bøyingsklassene. Videre inneholder boka et interessant tillegg der det blir gjort greie for bruken av refleksivformede verb. I et annet tillegg setter forfatteren selbumålet inn i en større målgeografisk sammenheng.

Endresens avhandling, som er klart og fast disponert, utgjør en verdifull tilvekst til faglitteraturen om norske dialekter. *AJ*

Fintoft, Knut og Mjaavatn, Per Egil: Språksosiologiske forhold i Trondheim bymål. TAPIR, Trondheim 1980. 111 s.

Dette er ei undersøkning av talemålsvariasjon i Trondheim bygd på eit utval av 14 variablar der det eine settet er tradisjonelle former i trondheimsdialekten (apokope i infinitiv av verb, presens utan *-r*, pronomenet *æ*, adverbet *itj* osv.), det andre normaliserte former (inf. på *-e*, pres. på *-r*, adv. *ikke* osv.). Talet på informantar er 50, av dei er 19 kvinner og 31 menn. Dei språklege variasjonane er sett i forhold til sosiale faktorar som alder, yrke, utdanning, økonomisk struktur, butilhøve, partipolitisk tilknytning og ekteskapeleg status.

Det er positivt at forfatarane har gitt så stor plass til å drøfte metodar slik at ein kan vurdere dei resultatane dei har kommi fram til. Det kan dessutan inspirere til metoddebatt.

Fintoft og Mjaavatn kjem fram til at mens det tidlegare var slik at sosiolektane i Trondheim i stor grad var knytte til bydelar, er dette forholdet i dag i oppløysing. Den språklege variasjon er no meir avhengig av forhold som stor eller lita kontaktflate, yrkesstatus, økonomi, partipolitisk tilknytning og dessutan kjønn og alder, mindre til kva del av byen ein bur i. Det går fram at dialekten er meir i bruk i alle sosiale lag i dag og mest blant dei unge. Eit interessant resultat er at mens det er stor språkleg kjønnskilnad blant dei eldre (over 70 % av eldre kvinner bruker normalformer, men berre 23 % av eldre menn), er denne skilnaden i ferd med å bli utviska blant dei unge. Her er det dialekten som dominerer hos begge kjønn. Denne skilnaden ville truleg ha kommi tydelegare fram med

ei betre fordeling av eldre og yngre informantar (berre 26 % er under 40 år) og av menn og kvinner.

Det er uheldig at reine referanseformer (Oslo-uttale) som [jæi], [dæi], [kommer] er førte opp som trondheimsformer. Noko av det mest karakteristiske for normalisert tale i Trondheim er tronge diftongar [ei], [öy] og [öu], og ein tydeleg fremre [-e] i trykklett stilling. *AD*

Fossestøl, Bernt: Tekst og tekststruktur. Veier og mål i tekstlingvistikken. Universitetsforlaget 1979. 456 s.

Omgrepet 'setning' har tradisjonelt blitt oppfatta som den største eininga i ein grammatisk analyse. I dei siste tiåra er det blitt meir og meir vanleg å sjå ut over setningsgrensa for å klarleggje kva vilkår som må oppfyllest for at ein sekvens av setningar kan opplevast som ein meningsfylt og samanhangande tekst. Denne retninga innanfor språkvitskapen, som gjerne blir kalla tekstlingvistikkk, er det Fossestøl er opptatt av i *Tekst og tekststruktur* . . .

Omgrepet 'tekst' blir av forfattaren oppfatta to-dimensjonalt, både som hierarkisk struktur og som lineær struktur. I første del av avhandlinga blir desse to strukturprinsippa drøfta inngåande, og relevant forskning blir dratt inn for å kaste lys over problema. Dessutan blir den pragmatiske sida ved 'tekst' vurdert.

Hovuddelen av avhandlinga er knytt til ei drøfting av omgrepet 'tekststruktur'. Forfattaren viser korleis referentar blir førte inn i teksten, og drøftar mekanismar som knyter saman leksem i ulike setningar og to/fleire setningar som heile. Samspillet mellom semantikk, syntaks og pragmatikk blir understreka i heile framstillinga, men kjem kanskje mest direkte til uttrykk i dei tre siste kapitla "Tema og rema", "Underforstått informasjon" og "Tidsrelasjonar".

Avhandlinga, som er forsvart for den filosofiske doktorgraden, representerer eit viktig tilskott til kunnskapen om norsk språk. I tillegg gir boka eit verdifullt oversyn over aktuell forskning innanfor tekstlingvistikken, inkludert ei bokliste på 28 sider. Sakregisteret i boka gjer at ho også kan brukast som oppslagsbok. *JR*

Fretland, Jan Olav, Rommetveit, Magne, Sudmann, Arnulf og Vikør, Lars S.: *På godt norsk*. Ei handbok i nynorsk målbruk. NKS-forlaget. Oslo 1980. 219 s.

Denne boka har kommi i stand etter initiativ frå Forbrukar- og administrasjonsdepartementet, som i dei seinare åra har engasjert seg for å betre språkbruken i den offentlege forvaltninga og for å styrkje nynorskopplæringa. Målsettinga er at det som går skriftleg ut frå det offentlege, skal kunne lesast og skjønast av vanlege folk utan juridisk eller filologisk bakgrunn. Tidlegare har styresmaktene i liten grad tatt slike omsyn, og offentleg språk har derfor, og med grunn, vori sett på som tungt og uforståeleg.

På godt norsk tar opp mange av dei same problem som er behandla i *I embets medfør* (sjå *Språk i Norden* 1978), og dessutan problem som i sterkare grad gjeld nynorsken (genitiv og genitivsomskrivingar, passiv, dansk—tyske arveord), men som også er aktuelle for bokmålet. Boka har eit klart pedagogisk siktemål og har eit rikt materiale av eksempel og øvingsoppgåver knytte til kvart kapittel. Den er eit nyttig hjelpemiddel for alle som vil prøve å skrive eit meir folkeleg og lettforståeleg språk, som ikkje av den grunn blir mindre presist. Forfattarane har mange døme på det motsette. *AD*

Hertzberg, Frøydis & Jahr, Ernst Håkon (red.): *Grammatikk i morsmålsundervisninga?* Novus Forlag — Oslo 1980. 128 s.

Utgjevarane seier at dei med denne antologien har vilja ha fram og få diskutert om det er ønskjeleg med grammatikk i morsmålsundervisninga i skolen, og har i den samanheng teke fram ni artiklar om dette emnet. Desse er skrivne i perioden 1972—80. I tillegg har dei og teke med eit kapittel frå Johan Nicolaisens bok *Om modersmaalsundervisningen i Folkeskolen* frå 1889. Utanom Nicolaisen er Jan Terje Faarlund, Erik Hansen, Frøydis Hertzberg, Even Hovdhaugen, Tor G. Hultman, Aud Marit Simensen, Olav Sletta, Ulf Teleman og Kjell Ivar Vannebo representerte med artiklar i utvalet. Antologien er delt i tre hovudbolkar. Den første gir eit historisk oversyn over den tradisjonelle grammatikkens plass i skolen saman med eit resymé av diskusjonen om grammatikken i førre

hundreår (Hovdhaugen, Hertzberg). Andre delen gir argument mot grammatikk i morsmålsundervisninga (Hansen, Sletta), medan tredje delen har med artiklar som drøftar alternative måtar for språkopplæring, delvis også *kva slags* grammatikk-omgrep som skal liggja til grunn for undervisninga. Det er elles ikkje rom for å gå inn på dei einskilde bidraga her. Om samlinga slik ho ligg føre, må det vel seiast at verdien stort sett ligg på det reinte praktiske plan: det er greitt og praktisk å ha ein del sentrale debattinnlegg samla mellom to permar. I føreordet gir utgjevarane uttrykk for håp om "at antologien skal kunne gi et riktig bilde av hvordan debatten står i dag". Vona kan knapt seiast å ha vore fåfengd i så måte. Dei uttrykkjer og von om at samlinga "kan gi diskusjonen et puff framover". At ei slik samling med allereie kjent stoff skal ha slike konsekvensar, kan ein sjølvsagt håpa på. Men når dei nå ein gong har teke seg føre å samla innlegg frå ein debatt om grammatikk og morsmålsundervisning i ei bok, vore det meir nærliggjande å venta at utgjevarane sjølve hadde sytt for dette "puffet". *JRH*

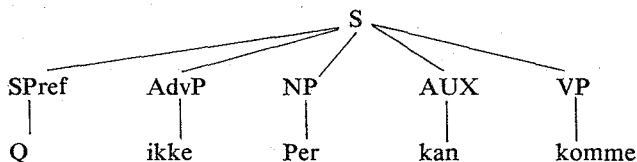
Lorentz, Ove: Norsk setningsform. Et kompendium i transformasjonssyntaks. Novus forlag 1979. 223 s.

Generativ grammatikk har i fleire år dominert som grammatisk referansesystem ved språkanalysar, og det er publisert mange studiar som gjer bruk av dette referansesystemet. Likevel er høvelege innføringsbøker på norsk om emnet mangelvare. Derfor er det gledelig at Ove Lorentz, amanuens ved Universitetet i Tromsø, har gitt ut eit kompendium som tar sikte på å gi ei innføring i generativ grammatikk bygd på analyse av viktige setningstypar i norsk bokmål. Kompendiet byggjer på engelsk-språklege innføringsbøker, og fleire kapittel er nokså tydeleg prega av dette.

Boka er delt i tre bolkar. I bolk I gir forfattaren ei generell innføring i generativ grammatikk der han drøftar viktige grammatiske omgrep som 'syntaks', 'grammatikk', 'generativ regel', 'frasestruktur', 'transformasjon', 'kompetanse', 'performans' m.fl. Spesielt interessant er det at forfattaren tar opp forholdet mellom formell syntaks og funksjonell syntaks. Drøf-

tinga er noko snau, og vi vonar at framtidige utgåver av kompendiet vil gi større rom til denne delen.

Bolk II tar opp konstituentstruktur og transformasjonar i usamansette setningar. Den konstituentstrukturen Lorentz postulerer for norske setningar av dette slaget, ser slik ut:

Strukturen i usamansette setningar er mykje omdiskutert, og vi saknar derfor ei fyldigare grunngiing av kvifor nett denne strukturen er vald. Elles inneheld denne bolken ein interessant analyse av hjelpeverbfrasen (AUX), eksemplifisering av viktige transformasjonar som kongruens, refleksiv, pronominalisering, imperativ, passiv, inversjon. Setningsledd som subjekt, objekt, biobjekt, adverbial blir også behandla på ein oversiktleg og grei måte. Sist i denne bolken set forfattaren opp dei transformasjonane som er nytta, og illustrerer den innbyrdes rekkjefølgja mellom dei.

Bolk III tar opp samansette setningar, dvs. strukturar med meir enn *ein* S i djupstrukturen. Framstillinga er her sterkt amputert; forfattaren avgrensar seg til tre kapitler: "Relativsetningar", "Attributive adjektiver" og "Infinitiv".

Under relativsetningar drøftar forfattaren restriktive relativsetningar med nominalt korrelat. S.k. adverbiale relativsetningar og frie relativsetningar blir ikkje analyserte. Appositive relativsetningar får snau drøfting, om lag ei side.

I kapitlet om infinitiv finn vi — noko uventa — ei drøfting av ulike slag *at*-setningar før forfattaren presenterer to av dei transformasjonane som resulterer i infinitivuttrykk i overflatestrukturen, nemlig Lik-NP-stryking og Subjekt-til-objektløfting. Til slutt i bolck III viser forfattaren på ein instruktiv og grei måte korleis transformasjonane i samansette setningar må ordnast innbyrdes.

Boka inneheld nyttige øvingsoppgåver og ei fyldig bokliste, ordna etter emne. *JR*

Skard, Vemund: Målkrig og språkfred. Maal og Minne 1980, s. 36—51.

Jeg anbefaler denne artikkelen til alle som vil ha et dypere innblikk i språksituasjonen i Norge i dag. Vemund Skard hører til dem som faktisk har både bokmål og nynorsk som morsmål, og han er derfor i stand til å se mer objektivt enn de fleste på de argumentene som bokmåls- og nynorskfolk fører fram. Han peker på de farer som truer begge målformene. Presset fra engelsk er voldsomt. I tillegg avskjærer bokmålet røttene til sin egen fornyelse. Den gamle kilde, dansken, er ikke lenger aktuell, og den nye, de norske dialektene, tør man ikke riktig åpne seg for. Nynorsken er i fare på andre måter. Dialektene uthules og utviskes, selv om de i øyeblikket er omfattet med en interesse som aldri før. Den sosiale forskyvningen i befolkningen går i favør av byene og dermed det bymål som har prestisjen. Han maner sterkt til samhold og samarbeid istedenfor målkrig. Det som vi kaller språkproblemer, innebærer i virkeligheten også store muligheter. Hos oss gir språkbrytningen muligheter som vi bør kunne benytte oss av, istedenfor bare å se dem som en ulykke. Etter Skards syn kan det aldri bli tale om noen "seier" i vanlig forstand for noen av de to målformene; spørsmålet er hvem som kan yte det beste til framtidens norsk. Hver av dem vil få innflytelse på vår framtidens språk i forhold til sin innsats i denne henseende. *AJ*

Skjekkeland, Martin: Bø-målet i går og i dag. (= Skrifter frå Telemark distriktshøgskole 56.) Telemark distriktshøgskole. Bø i Telemark 1980. 189 s.

Dette er ei språkgeografisk og språksosiologisk undersøking av dialektforholda i Bø. Boka har først eit oversyn over lyd- og formsystem i Bø-målet med hovudvekt på den tradisjonelle dialekten. I den andre delen gjer Skjekkeland greie for opplegg og metode og for generelle resultat av granskinga, mens siste delen gir eit meir detaljert oversyn over vekslingane inna-

for dei variablane som er tekne med.

Undersøkinga byggjer på eit stort utval av informantar, i alt 134, og av språklege variablar. Ein får såleis eit godt oversyn over språkutviklinga i denne kommunen. Undersøkinga er spesielt interessant for di det her er tale om eit reint bygdesamfunn som har andre språksosiologiske strukturar enn byar og byliknande samfunn. *AD*

Vannebo, Kjell Ivar: Tempus og tidsreferanse. Tidsdeiksis i norsk. Novus Forlag, Oslo 1979. 563 s.

Dette omfangsrike arbeidet, som er Vannebos doktoravhandling, består av tre hovuddeler. I første del gjør han bl.a. greie for problemstillingar, arbeidshypoteser og valg av beskrivelsesmodell. Del to gir først ein sammenfattende oversikt over den syntaktiske bruken av de verbale tempusformene i norsk språk. Deretter drøfter han mer systematisk de forskjellige bruksmåtene. Del tre handler om tempussystemets semantikk, om pragmatiske faktorerers innvirkning på tidsreferansen og om ulike forsøk på å avlede tempusformene. Boka har til slutt ein egen avdeling med dokumentasjon.

Avhandlingen behandlar sentrale problemkomplekser, og den ligger på et høgt teoretisk nivå. Den har stor relevans ikke bare for norsk, men også for nabo-språkene. *AJ*

Vinje, Finn-Erik: Å veie sine ord. Tapir 1980. 330 s.

I de offisielle sendingene i NRK er det påbudt å nytte normaltalemålet (standardtalemålet). Dette språket (det gjelder selvsagt både bokmål og nynorsk) byr seg fram som det naturligste og mest autoritative forbilde for den som søker ein språklig norm med større geografisk og sosial rekkevidde enn sin egen dialekt. Medarbeiderne i NRK får seg dermed pålagt et stort språklig ansvar. De er i høg grad med og bestemmer den språklige utviklingen i landet vårt.

Finn-Erik Vinje har i ein årrekke vært kringkastingens språklige vokter og refser. Årlig utarbeider han 16—17 rapporter der han påtaler feil og gir råd om språkbruken i radio og fjernsyn. Denne boka består av et utvalg av rapportene. Han har redigert stoffet slik at nærskylde emner er ordnet i samme

kapittel, og han har dessuten lagt til visse sammenbindende avsnitt. Han behandler ellers temaer som korrekt språk, syntaks, språklige moteluner, ordvalg, ordform, bøyning og uttale.

Han har mange gode råd å gi den som skal opptre foran mikrofonen. Kringkastingsspråket ligger nær skriftspråket fordi medarbeiderne oftest sitter med manus foran seg og leser opp det de har skrevet. Risikoen med slikt opplest skriftspråk er at det lett blir papirknitrende. Men en må heller ikke snakke på samme måte i mikrofonen som ved frokostbordet hjemme. Der behøver en ikke ta det så nøye verken med syntaksen eller artikulasjonen. Ansiktsuttrykk og gester kan oppveie slurvet uttale. Det gjelder å finne den gylne middelvei mellom stivt skriftspråk og avslappet samtalspråk.

Med rette advarer Vinje dem som snakker i radio og fjernsyn, mot å overvurdere godtfolks ordkunnskap. I Sverige er det nylig lagt fram en rapport som viser hvor ille det står til med den. Det er ingen grunn til å tro at ordkunnskapen er større blant nordmenn enn blant svensker.

Vi er daglig utsatt for en sterk påvirkning fra engelsk-amerikansk. Språket vårt trenger forsvar mot denne innflytelsen. Det gjelder å finne norske avløsere, og det før det fremmede ordet har slått rot. Her kunne kringkastingfolk gjøre en betydelig innsats ved konsekvent å nytte norske ord istedenfor de fremmede.

“Å veie sine ord” tar opp til diskusjon en lang rekke brennaktuelle problemer i norsk språk i dag. Boka har derfor interesse langt utenfor NRK. *AJ*

SVERIGE

Av *Ulla Clausén (UC)*, *Ove Lind (OL)*, *Birgitta Lindgren (BL)* og *Per A. Pettersson (PAP)*

Bolander, Maria: Predikativens funktion i svenskan. Ak. avh. Acta Universitatis Umensis. Umeå Studies in the Humanities 31. Umeå 1980. 203 s.

Huvudsyftet med denna avhandling anges vara att studera

vilken funktion olika typer av predikativ och vissa besläktade syntaktiska varianter har i språket. Författaren, som finner termer som predikatsfyllnad missvisande, föreslår att man endast skall skilja mellan nödvändiga och icke-nödvändiga predikativ och de lite mer speciella kategorierna spetsställda och satsvärldiga predikativ. Nödvändig betyder då nödvändig för att satsen skall kunna stå kvar i sin kontext. Grundläggande för bokens mångsidiga analys av ett stort antal exempel, huvudsakligen hämtade från modern skönlitteratur, är vad författaren kallar "funktionen i informationsstrukturen". Hon visar också, utifrån traditionell satsanalys i förening med Diderichsens positionsmodell, hur satsgrammatiska principer och olika slag av informationsprinciper samverkar, så att exempelvis nödvändiga predikativ, som ofta innehåller viktig, ny information, har en klar tendens att hamna i slutfältet i en sats. *PAP*

Einarsson, Jan: Är barn medvetna om språkliga könsskillnader? Språk och kön i skolan 2: 1980. Lunds universitet, institutionen för ämnesmetodik och ämnesteorier, avdelningen för svenska. Lund 1980. 24 s.

I denna uppsats redovisas resultatet av en undersökning där sammanlagt 85 elever från årskurserna 3 och 5 skulle avgöra om vissa nedskrivna språkprov hade yttrats av en man eller en kvinna. Det visade sig bl.a. att ämnesval och ordval i första hand avgjorde om ett yttrande skulle uppfattas som manligt eller kvinnligt. *UC*

Hedquist, Rolf: Viktigt, intressant och bra. En studie av värderingar. Meddelanden från institutionen för nordiska språk vid Umeå universitet nr 17. Umeå 1980. 38 s.

I denna lilla skrift diskuterar författaren, som 1978 disputerade på en avhandling om emotivt språk (se *Språk i Norden 1979*), inledningsvis vad som kännetecknar olika slag av värderingar. Han finner att det karakteristiska är bl.a. att de uttrycker en bedömning, att denna sker mot något slags värdeskala och att den ofta uttrycker en personlig inställning till det värderade. Utifrån dessa teorier kring värderingar analy-

seras sedan, med en i huvudsak subjektiv metod, ett antal konkreta, autentiska textexempel innehållande uttryck för begreppen *viktig, intressant, märklig och nödvändig. PAP*

Hellberg, Staffan: Reflexiveringen som en ledtråd till svenskans struktur. Gothenburg Papers in Theoretical Linguistics 42. University of Gothenburg, Department of Linguistics. Göteborg 1980. 107 s.

Uppsatsen behandlar bruket av reflexiva possessivpronomen. Författaren tillämpar en transformationsgrammatisk modell och vill med dess hjälp visa att även sådana fall som på ytan ser ut att avvika från huvudregeln (reflexivpronomen syftar på satssubjektet) trots allt stämmer med denna regel. Det gäller bara att finna den underliggande strukturen och vilka transformationer denna struktur genomgår. *BL*

Hultman, Tor G.: Språk och kön i skolan. Några resultat från undersökningar av elevspråk. Språk och kön i skolan 1: 1980. Lunds universitet, institutionen för ämnesmetodik och ämnes-teori, avdelningen för svenska. Lund 1980. 52 s.

I denna uppsats diskuteras könsskillnader i språket utifrån fyra tidigare undersökningar av elevuppsatser. Av resultaten framgår att det visserligen finns stora skillnader i ordval mellan pojkar och flickor men att det knappast finns någon grund för att tala om ett exklusivt manligt eller kvinnligt ordförråd. Det är snarare olika intressen och attityder hos könen som kommer till uttryck. *UC*

Jørgensen, Nils: Underordnade satser och fraser i talad svenska. Funktion och byggnad. Lundastudier i nordisk språkvetenskap. Serie C nr 10. Lund 1978. 200 s.

Detta arbete är en direkt fortsättning på författarens Meningsbyggnaden i talad svenska (1976). Här beskrivs förekomsten av olika slags bisatser samt infinitivfraser och satsförkortningar. Till grund för klassificeringen ligger den manual som utarbetades inom projektet Talsyntax. Undersökningsmaterialet består av tre slags inspelningar: sociologiska intervjuer med akademiker och industriarbetare i Borås, nyhetsuppläsningar och nyhetskommentarer i radio och samtal/debatt mellan aka-

demiker. Klara skillnader finns mellan de olika inspelningstyperna vad gäller de underordnade satsernas och frasernas förekomst, komplexitet och uppbyggnad. Däremot får de i stort sett genomgående samma placering i meningen. Mer i förbigående påpekar författaren också att Wellanders grundregel för satsbyggnaden "huvudsak i huvudsats, bisak i bisats" inte alls gäller för talspråket. *PAP*

Kvillerud, Reinert: Förnamn i Göteborg. Namnskick för skolbarn födda 1958. Ak. avh. Nordistica Gothoburgensia 12. Göteborg 1980. 220 s.

Denna undersöknings syfte är att kartlägga och beskriva förnamnsskicket bland 5.256 skolbarn i Göteborg. Här redovisas förnamnens frekvens, användning, antal per namnbärare, skrivning och uttal, likaså deras placering inom det fullständiga namnet. Resultaten visar bl.a. att 75 % av personerna har två namn, att det första namnet i de flesta fall är tilltalsnamn och att det finns ett klart samband mellan förnamnens placering inom en namnföljd och deras rytmiska struktur. Det framgår också att variationen är mindre hos kvinnonamnen än hos mansnamnen medan namnlängd och placering av huvudtryck varierar mest hos kvinnonamnen. Av utländska medborgare har 2/3 förnamn av svensk, skandinavisk eller internationell typ. *UC*

Liljestrand, Birger: Strindbergs Mäster Olof-dramer. En studie i 1800-talets dramaspåk. II. Acta Universitatis Umensis. Umeå Studies in the Humanities 30. Umeå 1980. 234 s.

I denna andra del av *Strindbergs Mäster Olof-dramer*, som är en fortsättning av författarens doktorsavhandling från 1976, behandlas språkets förhållande till dramats tid, ämne och miljö. Några av de frågor som tas upp är vilken roll arkaismer och bibelallusioner spelar och vilka språkliga medel Strindberg använder för att åstadkomma konkretion och detaljrealism. De olika versionerna av dramat, tryckta och otryckta, granskas ingående och jämförs också med samtida historisk dramatik. Författaren behandlar vidare Strindbergs förhållande till den retoriska traditionen och till olika källor och förebilder. Av-

slutningsvis presenteras en modell för textlingvistisk analys av dramatext som sedan också tillämpas på valda delar av Mäster Olof-dramerna. *PAP*

Lindell, Ebbe: Hur barn lär sig läsa. LiberLäromedel, Lund 1980. 102 s.

Ebbe Lindell, professor i pedagogik vid Lärarhögskolan i Malmö, ger i denna bok en översikt över de olika metoder som använts och används vid läsundervisningen i Sverige. Den behandlar inte bara skolans roll i sammanhanget utan tar också upp den mycket tidiga läsinlärning som redovisats av Ragnhild Söderbergh och Birgitta Brantberg-Friegeys. Tyngdpunkten i boken, som främst vänder sig till lågstadielärare, ligger dock naturligt nog på den s.k. svenska metoden, dvs. en kombination av bokstavsindelning och sammanljudning, och på den under senare år mycket uppmärksammade LTG-metoden (*Läsning på Talets Grund*). *PAP*

Nauclér, Kerstin: Perspectives on misspellings. A phonetic, phonological and psycholinguistic study. Ak. avh. Travaux de l'institut de linguistique de Lund XV. CWK Gleerup, 1980. 198 s.

I denna doktorsavhandling undersöks stavfel i svenskan beträffande enkel- och dubbelteckning av konsonant hos skolelever på tre olika stadier. Författarens hypotes är att ovana skribenter styrs av fonetiska snarare än av fonologiska och lexikala faktorer när det gäller stavning. Materialet visar hur medvetenheten om dubbelteckning av konsonant som stavningsprincip ökar, men att den kan medföra övergeneralisering innan eleverna fått tillräcklig kunskap om morfem och morfemgränser. *BL*

Ohlsson, Stig Örjan: Skånes språkliga försvenskning 1—2. Lundastudier i nordisk språkvetenskap. Serie A, nr 30, 31. Lund 1978—1979. 184 och 164 s.

I den första delen av detta arbete, som är författarens doktorsavhandling, tecknas inledningsvis den historiska bakgrunden till Skånes språkliga försvenskning, och bl.a. belyses också

den samtida inställningen till skånskan i förhållande till "köpenhamns- respektive stockholmsdialekten" genom en avhandling *De Candidatis* från 1684. För studiet av den skriftspråkliga försvenskningen utvecklas en teknik som beskrivs som en morfembaserad totalanalys. Denna tillämpas på ett bevarat domboksmaterial. Resultatet som redovisar försvenskningstakten i åtta skånska domboksserier visar att språkskiftet i huvudsak ägde rum mellan 1680 och 1685. Detta sätts i relation till Karl XI:s föreskrift om likmätighet i "Ceremonier, Constitutioner, Seeder och Språk". I den andra delen ligger tyngdpunkten på en fortsatt och metodiskt förfinad analys av texter från Skånes övergångstid. Jämförelser görs även med annat material — manuskriptet till August Palms tal i Malmö 1881 och en dansk-engelsk inspelning från 1966. Den skånska språkutvecklingen sätts också genomgående i relation till språkkontakt, språkinläring och språkförändring mer generellt, och en del av de uppnådda resultaten reviderar grundligt de etablerade uppfattningarna, t.ex. beträffande förekomsten av bakre *r* och infortisförsvagningen *a/e*. *PAP*

Ord och struktur. Studier i nyare svenska tillägnade Gun Widmark den 31 juli 1980. Lundequistska bokhandeln, Uppsala 1980. 457 s. (Uppsatserna publiceras också i Nysvenska studier årg. 59—60, 1979—80.)

Ord och struktur är en hyllningsskrift till Gun Widmark, professor i nordiska språk i Uppsala, på hennes 60-årsdag. Boken innehåller 34 uppsatser av vilka många är av intresse för nordisk språkvård. Martin Gellerstam tar upp modeordet *uppleva* och Lars Hellberg det litet äldre *på stubben*. Bengt Kinnander skriver om det emfatiska *ju* och Bertil Molde tar upp en annan omdiskuterad språkfråga — *till de som* i stället för *till dem som*. Vidar Reinhammar skriver om en talspråklig konstruktion utan *ju* och *desto* i meningar som "mera man har hemma, mera går det åt". Bengt Nordberg granskar talspråkligt *ha* (för *har* eller *hade*) som ett sätt att uttrycka modalitet. Mats Thelander har studerat användningen av *inte någon* och *ingen* m.fl. Karl-Hampus Dahlstedt tar upp Thelanders doktorsavhandling om växlingen mellan dialekt och

standardspråk i Burträsk. Kent Larsson har undersökt språkliga könsskillnader i skoluppsatser och Margareta Westman har letat efter sådana skillnader i några färska doktorsavhandlingar. Ulf Teleman utreder danskars och svensks förståelse av varandra. Ordbildning i vardagligt språk, som *Lasse* för *Lars*, behandlas av Stig Eliasson, och Carl Ivar Ståhle tar upp bildningar på *-an* och *-is*, t.ex. *bibblan* och *bibblis* för *biblioteket*. Claes-Christian Elert skriver om artighetsuttryck i svenskan och Ragnhild Söderbergh slutligen har lyssnat på barns språkanvändning vid dockskåpslek. *BL*

Rapporter från Avdelningen för forskning och utbildning i modern svenska (FUMS) 63—87, 1978—80. Stencil. Distr. FUMS, Thunbergsvägen 7, 752 38 Uppsala.

Rapportserien har tidigare presenterats i *Språk i Norden* 1976 och 1978. Liksom tidigare är verksamheten koncentrerad till olika projekt med språksociologisk inriktning. De nytilkomna rapporterna är:

Inom projektet *Stad och omland: Urbaniseringen speglad i språket*:

Roger Andersson: En analys av rampopulationen för långdistansflyttarna inom projektet "Urbaniseringen speglad i språket". (Nr 63)

Roger Andersson: Födelseortsfält och bosättningsmönster — en studie av norra Västerbotten och nordvästra Södermanland. (Nr 78)

Roger Andersson: Plats, identitet och förändring. (Nr 82)

Mats Thelander: *Stad och omland: urbaniseringen speglad i språket*. En materialbeskrivning. (Nr 76)

Mats Thelander: Inre migration och språklig utjämning. (Nr 86)

Mats Thelander: De-dialectalisation in Sweden. (Nr 86)

Inom projektet *Textstruktur och språkfärdighet hos skolelever*:

Kent Larsson och *Karin Forsberg*: Test och testdata. Språktest använda inom projektet *Textstruktur och språkfärdighet hos skolelever*. (Nr 64)

Kent Larsson: Elevtexter: En materialbeskrivning från projektet "Textstruktur och språkfärdighet hos skolelever". (Nr 66)

Gunilla Gustavsson: Substantiv i skoluppsatser. (Nr 69)

Katharina Hallencreutz: De—dem—dom i svenskt elevspråk. (Nr 71)

Ingrid Lüscher: Förstärkande och modifierande adverb i svenskt elevspråk. (Nr 72)

Inom projektet *Barnets språkliga identifikation*:

Eva Aniansson: Barnets språkliga identifikation. Material och metoder. Del I och II. (Nr 80)

Olle Hammermo: I vad mån kan en språklig variabel kallas enhetlig? (Nr 85)

Inom projektet *Genus*:

Kerstin Nordin och *Mats Thelander*: Talprov som underlag för könsbestämning av förskolebarn. (Nr 68)

Anna Fichtelius: Hur blir flickor stumpor och pojkar grabbar? (Nr 73)

Inom projektet *Språk och kön*:

Kerstin Nordin: Manligt och kvinnligt i talat offentligt språk. (Nr 83)

Gun Widmark (utg.): Könroller i språk 3. (Nr 75)

Inom projektet *Språk, roll och sociala relationer*:

Mats Thelander: A Qualitative Approach to the Quantitative Data of Speech Variation. (Nr 79)

Dessutom föreligger följande rapporter, som inte är direkt knutna till något projekt:

Gun Widmark och *Kent Larsson* (utg.): Textlingvistiska experiment. (Nr 67)

Klaus Schubert: Om perfekt och preteritum i svenskan och tyskan. (Nr 70)

Kent Larsson och Margareta Westman: Språksyn och modersmålsundervisning. (Nr 74)

Bengt Nordberg: Några ord om språkvårdens marknadsföring. (Nr 77) PAP

Sandqvist, Carin: Studier över meningsbyggnaden i färöiskt skriftspråk. Ak. avh. Lundastudier i nordisk språkvetenskap. Serie A nr 32. Lund 1980. 231 s.

Detta är den första doktorsavhandlingen i Sverige om färöisk syntax. Meningsbyggnaden, speciellt bisatser och fraser, i färöisk tidningspress och skönlitteratur analyseras enligt den modell som utarbetats vid projekten Talsyntax och Skrivsyntax. Jämförelser görs med liknande svenska undersökningar för att klargöra dels vad som är specifikt för färöiskan, dels vad som är gemensamt för färöiskan och svenskan. Resultaten visar inte oväntat att det finns stora stilskillnader i färöiskan. Dessa skillnader är i stort desamma som i svenskan. UC

Språken i vårt språk. Språkstudier samlade av Inge Jonsson och utgivna av Svenska Akademien. Pan/Norstedts, Stockholm 1980. 183 s.

Boken fortsätter debatten från *Vad händer med svenska språket?* utgiven av Svenska Akademien 1976. *Språken i vårt språk* innehåller tio uppsatser av språkspecialister kring temat om variationerna i vårt språk. *Ragnhild Söderbergh* skriver om barnspråk och *Gun Widmark* om kvinnospråk. *Göran Hägg* och *Margareta Westman* tar upp fackspråk och grupp-språk och *Bertil Molde* språket i radio och tv. *Lars Huldén* och *Bertil Albrektson* skriver om återgivning av psalmer på vår tids språk, *Claes-Christian Elert* om uttalet av långa vokaler i svenskan av idag. *Bengt Loman* behandlar finlandssvenskan och *Karl-Hampus Dahlstedt* språksituationen i Norden. Artiklarna är avsedda att kunna läsas med behållning både av fackfolk och lekmän. UC

Utterström, Gudrun: Normer för reklamspråk. Några iakttagelser om Nop:s, KO:s och MD:s praxis. Meddelanden från institutionen för nordiska språk vid Umeå universitet, 16. Umeå 1980. 20 s. + bil.

Denna uppsats presenterar och kommenterar hur 3 statliga organ, Näringslivets opinionsnämnd (Nop), Konsumentombudsmannen (KO) och Marknadsdomstolen (MD), har uppmärksammat och behandlat olika språkfrågor i reklamsammanhang. Inledningsvis diskuteras även olika faktorer som har betydelse för reklamens effektivitet och ges en kort historik över reklam-lagstiftningen. *OL*

Noen nyere ordbøger og ordlister

DANMARK

- Anbefalede funktionsbeskrivelser og stillingsbetegnelser*. 2. reviderede udg. Edb-rådet, København 1980.
- Andersen, Knud og Måfer, Giovanni: Italiensk—dansk Ordbog*. 2. udg. Gyldendal, København 1980.
- Balslev, Viggo: Elektroniske media og de grafiske fag*. Den Grafiske Højskoles småskrifter 58. System og data. København 1980. (Terminologi: s. 4.)
- Bergteknisk ordlista. Sv—E—F—S—D—Da—No—Fi*. Tekniska nomenklaturcentralens publikationer nr 73. Stockholm 1979.
- Bork, Egon: Dansk—tysk Ordbog*. Ottende gennemreviderede udg. Gyldendal, København 1980.
- Chemnitz, J. og Jacobsen, A. L.: Oversigt over danske navne for anatomiske og andre medicinske begreber*. Anatomisk Institut, Odense 1979.
- Dansk—spansk Ordbog*. Gyldendal, København 1980.
- Denk, Roland: Sejlsport*. Oversat og bearbejdet af Karin Nielsen. Politikens Forlag, København 1980. (Lille sejlerordbog: s. 122—126.)
- Elektroteknisk ordliste. Gruppe 806 — Optagelse og gengivelse af lyd og billeder*. Dansk Standard. DS 5004.806. Dansk Standardiseringsråd, København 1980.
- Elektroteknisk ordliste. Gruppe 902 — Radiointerferens*. Dansk Standard. DS 5004.902. Dansk Standardiseringsråd, København 1980.
- Elektroteknisk ordliste. Gruppe 411 — Roterende elektriske maskiner*. Dansk Standard. DS 5004.411. Dansk Standardiseringsråd, København 1980.

- Flersproget glosar "olie- og gasudvinding på land og til havs".* Kommissionen for de Europæiske Fællesskaber. Terminologikontoret. Luxemburg 1979.
- Forbert, Maria M., Fredensborg, Jette og Lemire, Jean-François: Dansk—fransk teknisk ordbog, værkstedsteknik.* Teknologisk Instituts Forlag, Tåstrup 1980.
- Frem mod år 2000. Elementer til en kommunikationspolitik. Et Debatoplæg.* Danmedia, København 1980. (Ordliste: s. 47—52.)
- Fysiske størrelser og måleenheder. Akustik.* Dansk Standard. DS/ISO 31/VII. Dansk Standardiseringsråd, København 1980. (Ordliste — dansk, engelsk og fransk: s. 3—5.)
- Fysiske størrelser og måleenheder. Mekanik.* Dansk Standard. DS/ISO 31/III. Dansk Standardiseringsråd, København 1980. (Ordliste — dansk, engelsk og fransk: s. 3—5.)
- Fysiske størrelser og måleenheder. Periodiske og dermed beslægtede fænomener.* Dansk Standard. DS/ISO 31/II. Dansk Standardiseringsråd, København 1980. (Ordliste — dansk, engelsk og fransk: s. 4—5.)
- Fysiske størrelser og måleenheder. Rum og tid.* Dansk Standard. DS/ISO 31/I. Dansk Standardiseringsråd, København 1980. (Ordliste — dansk, engelsk og fransk: s. 3.)
- Fysiske størrelser og måleenheder. Varmelære.* Dansk Standard. DS/ISO 31/IV. Dansk Standardiseringsråd, København 1980. (Ordliste — dansk, engelsk og fransk: s. 3—4.)
- Glossar over finansielle og monetære termer.* Europa-Parlamentet. Direktoratet for oversættelse og terminologi. Terminologicalentralen. Luxembourg 1980.
- Graae, Lisbet & Gustav: Køkkenordbogen.* Lademann Forlagsaktieselskab, København 1980.
- Hansen, Kjeld: Nygræsk for folk uden sprogkundskaber. Nygræsk—dansk, dansk—nygræsk ordliste. 2. udg., 2. opl.* Kjeld Hansen, Haderslev 1979.
- Jacobsen, M. A. og Matras, Chr.: Føroysk—donsk orðabók.* Eykabind. Føroya Fróðskaparfelag, Tórshavn 1974.
- Lindskog, Bengt I. og Zetterberg, Bengt L.: Medicinsk Ordbog A—Z.* Gennemset og bearbejdet for danske forhold: Jan Lange, Asger Traulsen, K. Raaschou Nielsen og Claus Niel-

- sen. Medicinsk Forlag, Ølstykke 1979.
- Liste over almindelige begreber og fagudtryk inden for kopieringsbranchen.* Bilag F, T-SIK-K 2/4. Direktoratet for Statens Indkøb, København 1980.
- Madsen, K. B. (red.): Psykologisk Leksikon.* 2. reviderede udg. Gyldendal, København 1980.
- Nielsen, Harald: Eksotiske Lægeplanter og Trolddomsurter.* Politikens Forlag, København 1980. (Ordforklaring: s. 280.)
- Politikens Havebog.* Politikens Forlag, København 1980. (Fagudtryk: s. 457—458).
- Prade, Kristian: Windsurfing. Brætsejlad.* Oversat og bearbejdet af Jørgen Johansen. Politikens Forlag, København 1980. (Fagordsfortegnelse: s. 122—124.)
- Spændeværktøjer til skruer og møtrikker. Terminologi.* Dansk Standard. DS/ISO 1703. Dansk Standardiseringsråd, København 1980.
- Statistik. Terminologi og symboler.* Dansk Standard. DS 2163. Dansk Standardiseringsråd, København 1980.
- Søgaard, Helge: Kinesisk—dansk grundordbog.* Kinaforlaget, København 1980.
- Tritsaris, Jannis: Dansk—nygræsk ordbog.* Lindos, Helsingør 1980.
- Vokabular "fotovoltaisk omdannelse".* Commission des Communautés européennes. Bureau de terminologie. Bruxelles 1978.
- Westerskov, Kaj: Engelsk—dansk ornithologisk ordbog.* Dansk Ornithologisk Forening, København 1980.

FINLAND

- Ammattiluokitus. Aakkosellinen hakemisto. Yrkesklassificering. Alfabetiskt register.* Finsk—svenskt och svensk—finskt register. Statistikcentralen, Folk- och bostadsräkningen 1980. 2×96 s.
- Atk-sanakirja. Finska dataordboken.* Finsk—engelsk—svensk—

- fransk—rysk. Tietojenkäsittelyliiton julkaisu n:o 42. 1980. 170 s.
- Branch, Michael—Niemikorpi, Antero—Saukkonen, Pauli: A Student's Glossary of Finnish.* Finsk—engelsk—fransk—tysk—ungersk—rysk—svensk. WSOY. Porvoo 1980. 378 s.
- Easterling, Anja—Koivula, Toivo J.: Englantilais—suomalainen tekniikan sanakirja* (engelsk—finsk teknisk ordbok). Toinen uusittu painos. Tammi. Helsinki 1980. 301 s.
- Elektroniikan pakkaus- ja liitostekniikka. Piirilevysanasto. Packnings- och förbindelseteknik i elektronik. Ordlista för mönsterkort.* Finsk—svensk—engelsk—tysk—fransk. SFS 4560. Suomen Standardisoimisliitto — Finlands Standardiseringsförbund 1980. 42 s.
- Hervonen, Antti—Nienstedt, Walter: Lääketieteellinen ammattisanasto* (medicinsk fackterminologi). Latinsk—finsk, engelsk—finsk. Neljäs, korjattu ja laajennettu painos. Lääketieteellinen oppimateriaalikustantamo oy. Tampere 1979. 209 s.
- Hervonen, Antti—Nienstedt, Walter: Potilaan sanasto* (ordlista för patienter, medicinska termer med finska definitioner). Lääketieteellinen oppimateriaalikustantamo oy. Tampere 1980. 218 s.
- Ilmarinen, Raija—Korhonen, Eero—Mäkinen, Helena: Lämpö- ja vaatefysiologian sekä vaatehuollon termit* (terminologi för värme- och beklädnadsfysiologi och klädsel). Finsk—svensk—engelsk—tysk. Työterveyslaitoksen julkaisuja 36. Helsinki 1980. 33 s.
- Index Agricolaensis I—II.* Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja 11. Helsinki 1980. 879 s.
- Juridiikan ja hallinnon suomalais—englantilainen sanasto* (finsk—engelsk ordlista för juridik och förvaltning). Toim. Matti Joutsen. Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos. Helsinki 1980. 85 s.
- Jäminki, Timo: Ruotsalais—suomalainen kone- ja moottorisanoasto. Maskin och motor. Svensk—finsk ordlista.* Otava. Keuruu 1980. 331 s.
- Kareoja, Sirkka—Liisa—Honkavaara, Kirsti: Suomalais—ranskalainen liike- ja talouselämän sanakirja* (finsk—fransk ordbok för affärliv och ekonomi). Otava. Keuruu 1979. 257 s.

- Kaukolämpösanasto* (fjärrvärmeterminologi). Finsk—svensk—tysk—engelsk—fransk. Lämpölaitosyhdistys r.y. / Sanasto- ja tilastokomitea 1980. 53 s.
- Kotitaloussähkölaitteet. Sanasto. Elektriska hushållsapparater. Ordlista.* Finsk—svensk—engelsk—tysk. SFS 3384. Suomen Standardisoimisliitto — Finlands Standardiseringsförbund 1980. 61 s.
- Laadun aistinvaraisen arvioinnin sanasto* (ordlista för bedömandet av livsmedelskvaliteten genom sinnesintryck). Finsk—engelsk. Elintarviketutkijain Seura ry. Helsinki 1980. 55 s.
- Laivojen asuintilojen mittajärjestelmä. Sanasto.* (Måttsystem för fartygens bostadsutrymmen, ordlista.) Finsk—engelsk. Metalliteollisuuden Standardisoimiskeskus TES. TES-standardi 8151. 1979. 6 s.
- Nokela, I.—Lyly, S.—Aho, E.: Liikennetekniikan sanasto* (trafikteknisk ordlista). Finsk—svensk—engelsk—tysk. Helsingin teknillinen korkeakoulu, Liikennetekniikka, Julkaisu 45. Otaniemi 1980. Ca 2.400 termer med def. på finska, 298 s.
- Nyky-suomen sanakirja 5. Uudissanat* (finska nyord), toim. Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen kielitoimisto. Slangisanat (finska slangord), laatinut Kaarina Karttunen. Lyhenneet (finska förkortningar), laatinut Jouko Vesikansa. Ulkomaiden paikannimiä (utländska ortnamn på finska), laatinut Jouko Vesikansa. SKS och WSOY. Porvoo 1980. 466 s.
- Planbeteckningstermer.* Finsk—svensk ordlista. KR-tiedote 3/1980. Inrikesministeriet / Planläggnings- och byggnadsavdelningen. 8 s.
- Suomi-SNTL: tieteellis-teknisen ja taloudellisen yhteistyön vuorovaikutus. Raportti Suomen ja Neuvostoliiton välisen yhteistyön metodologiaa koskevasta tutkimuksesta. Sanasto.* (Rapport om undersökning gällande metodologin för samarbetet mellan Finland och Sovjetunionen. Ordlista.) Finsk—rysk—engelsk. Helsinki 1980. 119 s.
- Sähköteknillinen sanasto. Radioliikenne. Elektroteknisk ordlista. Radiokommunikation.* Finsk—fransk—engelsk—tysk—spansk—italiensk—holländsk—polsk—svensk. SFS 4464. Suomen Standardisoimisliitto — Finlands Standardiseringsförbund 1980. 245 s.

- Sähköteknillinen sanasto. Sähköreleet. Elektroteknisk ordlista. Elektriska reläer.* Finsk—fransk—engelsk—rysk—tysk—spansk—italiensk—holländsk—polsk—svensk. SFS 4486. Suomen Standardisoimisliitto — Finlands Standardiseringsförbund 1980, 41 s.
- Sähköteknillinen sanasto. Äänen ja kuvan tallennus ja toisto. Elektroteknisk ordlista. Inspelning och återgivning av ljud och bild.* Finsk—fransk—engelsk—rysk—tysk—svensk. SFS 4506. Suomen Standardisoimisliitto — Finlands Standardiseringsförbund 1980, 83 s.
- Takala, Sauli: Kasvatus- ja opetusalan sanasto (terminologi för pedagogik och didaktik).* Finsk—engelsk—finsk. Otava. Keuruu 1980. 320 s.
- Tammilahti, Veikko I.: Suomalais—venäläis—suomalainen tekniikan sanakirja (finsk—rysk—finsk teknisk ordbok).* Otava. Keuruu 1980. 431 s.
- Tribologian suomenkielinen sanasto (finsk—svensk—engelsk—tysk ordlista för tribologi).* Konepajamies 4/1980. 2 s.
- Turunen, Aimo: Kalevalan sanat ja niiden taustat (Kalevalas ord med finska förklaringar).* Karjalaisen Kulttuurin Edistämisseätiö. Lappeenranta 1979. 416 s.
- Työeläkesanasto (arbetspensionsterminologi).* Finsk—svensk—finsk. Eläkevakuutusyhtiö Ilmarinen 1979. 9+9 s.
- Työmarkkinasanasto. Arbetsmarknadsterminologi.* Finsk—svensk—finsk. Kolmas täydennetty painos — tredje omarbetade upplagan. Teollisuuden Kustannus Oy. Helsinki 1980. 140 s.
- Vatjan kielen Kukkosin murteen sanakirja (ordbok över votisk Kukkosidialekt).* Ainekset kerännyt Lauri Posti. Toim. Seppo Suhonen Lauri Postin avustamana. Lexica Societatis Fenno-Ugricae XIX. Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja 8. Suomalais-ugrilainen Seura. Helsinki 1980. 631 s.
- Vesikansa, Jouko: Ulkomaiden paikannimet (utländska ortnamn på finska).* WSOY. Porvoo 1980. 184 s.

NORGE

- Brendemoen, Bernt og Yasar Tanrikut: Tyrkisk—norsk ordbok.* Oslo: Universitetsforlaget, 1980. 171 s.
- Byggteknisk engelsk.* Norsk utgave ved Kjell Buene. Med ordforklaringer på norsk, dansk og svensk. Oslo: Universitetsforlaget, 1979. 95 s.
- Claviez, Wolfram: Sjøfartsleksikon.* Norsk utgave ved Peter G. Zwilmeyer. Oslo: Teknologisk forlag, 1980. 380 s.
- Engelsk ordbok 1 = Chambers First learners' dictionary.* Norsk ordliste ved Inger E. M. Eikeland. Oslo: Kunnskapsforlaget, 1979. 423 s.
- Evang, Karl: Norsk medisinsk ordbok og den Internasjonale sykdoms- og dødsårsaksnomenklatur.* 8. utgave, 3. opplag. Oslo: Sem & Stenersen, 1979. 399 s.
- Gulbransen, Egil: Juridisk leksikon.* 5. utvidede og reviderte utgave. Oslo: Tanum-Norli, 1980. 220 s.
- Helleveik, Alf: Nynorsk ordliste.* Større utgåve med fotnotar, fornrskingstillegg og liste over forkortingar. 4. utgåve. Oslo: Samlaget, 1980. 209 s.
- Medisinsk terminologi* utarbeidet av Hans Kristian Røkenes og lærere ved Sogn videregående skole, Oslo. Oslo: Universitetsforlaget, 1980. 91 s.
- Nielsen, Konrad og Asbjørn Nesheim: Lappisk (samisk) ordbok.* 2. opplag. Oslo: Universitetsforlaget, 1979. 5 bd.
- Nordisk tekstilteknisk terminologi,* definisjoner på svensk og oversettelser til dansk, islandsk, norsk, finsk, engelsk, fransk og tysk. Ny revidert og utvidet utgave, 3. opplag. Oslo: Tanum-Norli, 1979. 132 s.
- Norges Standardiseringsforbund: Generelle termer med definisjoner for standardisering og sertifisering.* Oslo, 1980. 12 s.
- Norsk språkråds komité for dataterminologi: Norsk dataordbok.* 2. reviderte og utvidede utgave. Oslo: Universitetsforlaget, 1981. 215 s.
- Paulsen, Gerd: Norsk—tysk ordbok.* Ny utgave. Oslo: Kunnskapsforlaget, 1979. 416 s.
- Petrokjemisk-oljeteknologisk ordbok.* Engelsk, tysk, fransk, norsk. Hovedredaksjon ved W. Leipnitz, norsk del ved I.

- Arning, Oslo: Teknologisk forlag, 1979. 252 s.
- Ropeid, Tormod og Bjørn Østby: *Praktisk engelsk—norsk ordbok*. Oslo: Teknologisk forlag, 1979. 416 s.
- Rydning, Anne Kristine Fougner: *Français technique: droit commercial*. Kristiansand: Agder distriktshøgskole, 1979.
- Rådet for teknisk terminologi: *Ordbok for teleteknikk*. Norsk, engelsk, fransk, svensk, tysk. Oslo: Universitetsforlaget, 1980. 283 s.
- Rådet for teknisk terminologi: *Ordbok for varslings- og alarmteknikk*. Norsk, engelsk, svensk, tysk. Oslo: Universitetsforlaget, 1980. 61 s.
- Rådet for teknisk terminologi: *Ordbok for VVS*. Norsk, engelsk, fransk, svensk, tysk. Oslo: Universitetsforlaget, 1980. 305 s.
- Rådet for teknisk terminologi og Norsk språkråd: *Ordbok for petroleumsvirksomhet*. Norsk, engelsk. Oslo: Universitetsforlaget, 1980. 70 s.
- Sverdrup, Jakob, Marius Sandvei og Bernt Fossestøl: *Tanums store rettskrivningsordbok, bokmål*. 5. utgave. Oslo: Tanum-Norli, 1979. 534 s.
- Viestad, Konrad Middelthon: *Byggeteknisk fagleksikon*. Oslo: Universitetsforlaget, 1980. 311 s.

SVERIGE

Den svenska förteckningen har utarbetats av Tekniska nomenklaturcentralen (TNC) och Svenska språknämnden.

- Arbetsmarknadslexikon* = Dictionary of labour-market terms. Svenska-engelska. Ca 4.700 termer. Stockholm 1980. 109 s.
- Dansk-svensk ordbok*. Utarbetad av Bertil Molde. 3 rev. och utv. uppl. Esselte Studium, Stockholm 1980. 726 s.
- Dataordbok*. Engelska-svenska. Ca 8.900 termer. ECP förlag, Göteborg 1980. 142 s.
- Ekonomiskt abc*. Svenska bankföreningen. Ca 800 termer + def. Stockholm 1977. 95 s.
- Fackordlista över vanligare ord och uttryck inom pappers- och*

- pappersmasseindustrin*. Sveriges Skogsindustriförbund. Svenska-finska. Ca 170 termer. 1977. 20 s. A4. III.
- Källquist, Eskil: Svåra ord*. Lexikon över 12.000 ord med förklaringar. Natur och Kultur, Stockholm 1980. 208 s.
- Larsson, L.-G. och Löfveberg, S.: Kärnkraft från A till Ö*. Ca 800 termer. Ingenjör förlaget, Stockholm 1980. 136 s.
- Logie, Gordon: Glossary of transport*. Engelska-franska-tyska-italienska-nederländska-svenska. Ca 1.550 termer + kontext. Elsevier, Amsterdam 1980. 296 s.
- Medicintekniska termer inom radiologi*. Spri. Version 1. Ca 140 termer. Stockholm 1979. A4.
- Medicintekniska termer inom ögon- och öronspecialiteterna*. Spri. Version 1. Ca 110 termer. Stockholm 1980. A4.
- MI-termkatalog: beskrivning av termer (ord och uttryck), rutiner, program och register i några ADB-system på miljöområdet*. Miljödatanämnden. Provu t g ä v a . 340 termer + kontext. Stockholm 1980. 148 s. A4.
- Müller och Lutz: Versicherungswörterbuch = Försäkringsordbok*. Tyska-engelska-franska-svenska. Ca 1.200 termer. Verlag Versicherungswirtschaft, Karlsruhe 1973. 266 s.
- Ordlista för lantbruksbyggnader*. Lantbruksstyrelsens Anvisningar för produktionsbyggnader inom Lantbruks- och Trädgårdsnäringsen. LALT. Ca 200 termer. U.å. 13 s. A4.
- Sociala termer*. Svenska Institutet. Svenska-engelska. Ca 70 termer. Stockholm 1980. 25 s.
- Stora engelsk-svenska ordboken*. Esselte Studium. Ca 120.000 ord. Stockholm 1980. 1.071 s.
- Tekniska nomenklaturcentralens publikationer:*
- TNC 73 Bergteknisk ordlista = Glossary of Rock Engineering. Svenska-engelska-franska-spanska-tyska-danska-norska-finska. Ca 800 termer + def. Stockholm 1979. 306 s.
- TNC 74 Pappersordlista. Svenska-engelska-franska-tyska-norska-finska. Ca 1.284 termer + def. Stockholm 1980. 416 s.
- Teknisk ordbok = diccionario técnico*. Svenska-spanska/spanska-svenska. Ca 600 termer. ECP förlag, Göteborg 1980. 122 s.

Om forfatterne

- Else Bojsen*, f. 1942. Amanuensisvikar i Dansk Sprognævn siden marts 1979.
- Ulla Clausén*, f. 1940. Fil. dr. Forskningsassistent ved Svenska språknämnden sedan 1977.
- Arnold Dalen*, f. 1931. Cand. philol. Førsteamanuens ved Nordisk institutt, Universitetet i Trondheim.
- Lars Dufholm*, f. 1920. Jur. kand. Lagstiftningsråd ved finska justitieministeriets granskningsbyrå sedan 1959.
- Svenn Fosseng*, f. 1937, høskolelektor, Stord lærarhøgskule. Medlem av Nordspråk.
- Henrik Grönqvist*, f. 1927. Jur. lic. Justitieråd vid Högsta domstolen i Finland sedan 1972, medlem av Svenska språknämnden i Finland (tidigare Svenska språkvårdsnämnden i Finland) sedan 1960.
- Risto Haarala*, f. 1946. Fil. kand. Forskare ved Finska språkbyrån (tidigare institutionen för nufinska) sedan 1974.
- Jan Ragnar Hagland*, f. 1943. Cand. philol. Amanuens ved Nordisk institutt, Universitetet i Trondheim.
- Alfred Jakobsen*, f. 1917. Professor i norrøn filologi ved Universitetet i Trondheim/Norges Lærerhøgskole.
- Allan Karker*, f. 1926. Lektor i nordiske sprog ved Aarhus Universitet. Medlem af Dansk Sprognævn siden 1970, formand siden 1973.
- Ove Lind*, f. 1944. Fil. kand. Vikarierende forskningsassistent ved Svenska språknämnden sedan 1980.
- Birgitta Lindgren*, f. 1945. Fil. kand. Forskningsassistent ved Svenska språknämnden sedan 1974.
- Ståle Løland*, f. 1945. Cand. philol. Daglig leder av Nordisk språksekretariat siden 1978.

- Paula Moisander*, f. 1950. Diplomtranslator. Föreståndare för Sverigefinska språknämndens sekretariat sedan 1978.
- Carl Chr. Olsen*, f. 1943. Mag. art. Adjunkt ved Ilinniarfissuaq/Grønlands Seminarium, akademisk medarbejder ved Ilisimatusearfik/Inuit Institut, medlem af landstingets Sprog- og retskrivningsudvalg.
- Per A. Pettersson*, f. 1944. Fil. dr. Forskningsassistent vid Svenska språknämnden sedan 1976.
- Jóhan Hendrik W. Poulsen*, f. 1934. Ordboksredaktør og leder for afdelingen for færøysk språk ved Fróðskaparsetur Føroya, Tórshavn.
- Mikael Reuter*, f. 1943. Fil. kand. Forskare vid Forskningscentralen för de inhemska språken och sekreterare för Svenska språknämnden i Finland sedan 1976.
- Jarle Rønhovd*, f. 1942. Cand. philol. Amanuens ved Nordisk institutt, Universitetet i Trondheim.
- Kjell Venås*, f. 1927. Professor ved Institutt for nordisk språk og litteratur, Universitetet i Oslo, sidan 1972.
- Folke Woivalin*, f. 1928. Agrológ. Lantråd ("statsminister") vid Ålands landskapsstyrelse sedan 1979.